

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 5

Одеса
2019

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права (ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Заступник головного редактора:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права (ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Відповідальний секретар:

Ростецька С. І. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права (ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Члени редакційної колегії:

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права (ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права (ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи (Одеський національний університет імені І. І. Мечникова)

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри філософії, історії та політології (Одеський національний економічний університет)

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»)

Польовий М. А. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління (Донецький національний університет імені Василя Стуса)

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук і права (ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Щедрова Г. П. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин (Університет імені Альфреда Нобеля)

Аміран Хевцуріані – PhD в сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин Грузинського технічного університету (Грузія)

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі (Словацька Республіка)

Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

**Науковий журнал «Politicus» є фаховим виданням на підставі
Наказу МОН України № 241 від 09.03.2016 року (додаток № 9)
Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)**

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського, протокол 3 від 31 жовтня 2019 року**

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Науковий журнал «Політикус» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 21499-11299P від 18.08.2015 р.)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ**Захаренко К. В.**

Відповідальність засобів масової інформації в системі інформаційної безпеки суспільства.....4

Зіскін О. С.

Концепція безумовного базового доходу: підтримка та критика практичного впровадження.....10

Костенко А. М.

Нормативно-правові засади впливу громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні.....15

Назарков В. К.

Становлення та сучасний стан зовнішньополітичного вектору Об'єднаних Арабських Еміратів.....20

Розік М. В.

Правові засади електоральної участі громадян України на парламентських виборах 1998–2019 рр.....25

Топчіу Г. Ю.

Трансформація політичних інститутів у контексті політичної реальності України.....33

Шлемкевич Т. В.

Інформаційно-комунікаційні чинники впливу на громадянське суспільство в сучасній Україні.....38

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**Алирзаева Фариди Маммадага гызы**

Инновационное государственное управление как национально-государственный интерес.....44

Надибська О. Я., Надибський М. І.

Стратегічне партнерство Канада – США: досвід асиметричних відносин.....49

Pashaieva K. F.

Energy resources of the South Caucasus Region: the political and security dimensions.....54

Погорська І. І.

Відносини США – Європа: криза парадигми трансатлантизму.....59

Середюк Н. П.

Політичні аспекти українсько-російського протистояння (на сучасному етапі).....65

Ткачук Ю. В., Малишенко Л. О.

Основні тенденції трудової міграції в контексті сучасних міжнародних міграційних процесів.....70

Цирфа Ю. А.

Конструювання зовнішньополітичної ідентичності держави як співвідношення факторних впливів.....75

Шедяков В. Е.

Укрепление внешнего контура народовластия – условие эффективного участия в международной жизни.....81

РОЗДІЛ 1. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Захаренко Костянтин
Володимирович

Відповідальність засобів масової інформації в системі інформаційної безпеки суспільства

УДК 34:351.862.6
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-4-9>

Захаренко Костянтин Володимирович
кандидат політичних наук, доцент
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова
вул. Пирогова, 9, Київ, Україна

Інформація спричинює значний вплив на розвиток сучасних суспільних процесів. І такий вплив є не завжди позитивним: цілеспрямоване «вкідання» певної інформації здатне призвести до великомасштабних аварій, воєнних конфліктів, дезорганізації суспільства тощо. Головним каналом поширення необхідної інформації в аудиторії великого обсягу є ЗМІ. Поширюючи інформацію різної спрямованості, саме вони можуть не тільки консолідувати суспільство, але й відігравати деструктивну роль у його розвитку. Тому, з одного боку, поширення правдивої, неправдивої та суперечливої інформації має бути сферою відповідальності самих ЗМІ, а з іншого – розповсюдження неправдивої інформації може бути покаране згідно з чинним законодавством. Оскільки держава також повинна дозувати інформацію з огляду на її корисність або некорисність для громадян, її контроль над ЗМІ має відбуватися в межах діючих у суспільстві моральних і правових норм. Сьогодні, коли в інформаційному просторі України спостерігається низка негативних явищ, у т. ч. психологічний тиск із боку іноземних і вітчизняних ЗМІ, що ведуть т. зв. «інформаційну війну» проти України, з метою поширення неправдивих відомостей про події, що дійсно відбуваються в державі, подібна стратегія державної інформаційної політики стає властивою для України. Тут варто додати і той факт, що інформаційно-культурний простір нашої держави формується під впливом могутніх інформаційних потоків зарубіжних країн, заповнений культурними зразками не найкращої якості, чужими ідеалами й цінностями і, по суті, не є національним за своїм змістом. За цих умов засоби масової інформації не сприяють формуванню і зміцненню національної свідомості, а виступають потужним і постійно діючим фактором обездуховлення та денационалізації українців, деморалізації та ідейно-політичної дезорієнтації суспільства. Тому цілком виправдано, що в умовах посилення негативних інформаційних впливів через ЗМІ й збільшення випадків несанкціонованого поширення, використання, порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації, питання забезпечення інформаційної безпеки України набуло першочергового значення. Сьогодні перед Україною стоїть складне завдання формування та реалізації виваженої державної інформаційної політики, спрямованої на законодавчий і адміністративний захист національних ресурсів і національного інформаційного простору й організаційне покращення управління інформаційними ресурсами.

Ключові слова: людина, культура, інформація, засоби масової інформації, інформаційна політика, інформаційна діяльність, інформаційна безпека.

Через надмірне зростання обсягу неправдивої інформації, яка розповсюджується Інтернет-виданнями і передруковується або переказується традиційними ЗМІ, та надзвичайну складність знайти автора неправдивого повідомлення питання про роль ЗМІ у поширенні правдивої, неправдивої й суперечливої інформації як чинника інформаційної безпеки суспільства заслуговує на особливу увагу. У цьому контексті інформаційну безпеку ми розуміємо як стан захищеності особистості, різноманітних соціальних груп і суспільства загалом від впливів, здатних проти їхньої волі та бажання змінювати психічні стани і психологічні характеристики людини, модифікувати її поведінку, обмежувати свободу вибору [1].

Нині стало очевидним, що під впливом інформації зростає потенційна вразливість суспільних процесів від інформаційного впливу. Інформація стала чинником, здатним призвести до великомасштабних аварій, військових конфліктів, дезорганізації суспільства. А ЗМІ, відповідно, є провід-

ним каналом, здатним цю інформацію донести великим аудиторіями. Отже, ЗМІ, поширюючи інформацію різної спрямованості, можуть як консолідувати суспільство, так і відігравати деструктивну роль, підриваючи соціально-психологічну стійкість суспільства шляхом створення і просування у масову свідомість негативних ціннісних образів, ідеалів і цінностей.

Відповідь на питання про роль ЗМІ у поширенні правдивої, неправдивої й суперечливої інформації, на нашу думку, є окремим випадком відповіді на більш широке питання про роль ЗМІ у суспільстві та державі.

Сучасна суспільна теорія пропонує два протилежні підходи до розуміння цієї ролі ЗМІ, які відповідають демократичній та авторитарній традиції. Прихильники першого ліберального підходу вважають, що все цікаве і важливе для аудиторії має бути відображено в новинах. Інший підхід уособлює соціально-відповідальна журналістика, з погляду якої ЗМІ слугує для підтримки мораль-

них засад суспільства та виховання людей з метою вдосконалення їх як соціальних суб'єктів. Такий підхід характерний для суспільств, де ЗМІ монополізовано державою, а сама держава одержима опікою своїх громадян [2]. У межах першого підходу поширення правдивої, неправдивої й суперечливої інформації є виключно сферою відповідальності самих ЗМІ, які діють в умовах конкуренції. Відповідно, розповсюджувачі неправдивої інформації можуть бути покарані законами ринку. У межах другого підходу поширення правдивої, неправдивої й суперечливої інформації – монополія держави. Держава дозує інформацію, визначаючи, яка є корисною або некорисною для громадян. Неправдива інформація може бути виявлена лише через утікання інформації, що може мати наслідком суттєві суспільні зміни.

Ці два загальні підходи більшою мірою розкривають шість нормативних моделей взаємодії ЗМІ та держави: модель незалежної преси, модель соціальної відповідальності, модель демократичного представництва, радянську модель, авторитарну і модель розвитку [3, с. 41–43]. Ці моделі демонструють, що між повною свободою та залежністю ЗМІ є великий простір інших відносин. Перші три моделі можна вважати такими, що властиві демократичній традиції, адже у кожній із них ЗМІ постає як агент суспільства, три останні – такими, що властиві авторитарній традиції (ЗМІ постає як агент держави).

Отже, перша модель «незалежної преси» абсолютизує ліберальний підхід, виходячи з того, що розповсюдження інформації має бути доступне для індивідів без попереднього дозволу чи ліцензії. Вона орієнтована на обізнаного споживача інформації, який не потребує захисту з боку державних чи інших структур. Втім, за теперішніх умов принципи цієї моделі стає все важче реалізовувати на практиці. Навіть у США, де право особи на доступ до інформації тривалий час забезпечується Першою поправкою до Конституції країни, сьогодні діє чимало законодавчих актів, що регулюють конкретні способи поширення інформації.

Друга модель соціальної відповідальності виходить із того, що ЗМІ повинні виконувати певні зобов'язання перед суспільством, висловлюючи різні думки і надаючи можливість відповіді на критику. Це передбачає публікацію матеріалів, що відповідають високим професійним стандартам інформативності, точності, об'єктивності та збалансованості. За таких умов втручання в діяльність ЗМІ може бути виправдане необхідністю забезпечення громадської безпеки. Очевидно, саме ця модель є взірцем для більшості демократичних країн, що опікуються інформаційною безпекою своїх громадян, піклуючись про те, щоб діяльність ЗМІ прямо або побічно не сприяла прояву насильства, суспільних безладів, образ меншин. Оче-

видно, принципи цієї моделі стали основою при розробці інформаційного законодавства України.

Третя модель демократичного представництва виходить із того, що ЗМІ служать насамперед своїй аудиторії, отже, окремі громадяни, соціальні групи й організації повинні мати право на використання ЗМІ у своїх власних інтересах. Така модель здебільшого відповідає згадуваним вище уявленням Е. Тоффлера й Е. Кастельса про роль ЗМІ в інформаційному суспільстві. Представляючи комунікацію як децентралізовану систему, така модель орієнтована на забезпечення інформаційної безпеки суспільства через саморегуляцію.

Усі три демократичні моделі орієнтовані передусім на моральний, меншою мірою на нормативний контроль за діяльністю ЗМІ. Водночас усі вони не виключають економічного контролю за ЗМІ, коли фінансово-економічні групи або окремі особи через фінансування окремих ЗМІ та медіахолдингів можуть суттєво впливати на їх редакційну політику, розповсюджуючи правдиву, неправдиву та суперечливу інформацію у своїх інтересах. Зокрема, в Україні з кінця 1990-х великі бізнес-групи почали виявляти активність у придбанні медіа-ресурсів. Причому в Україні інтерес до медіа з боку політико-економічних груп, на думку експертів Українського незалежного центру політичних досліджень, визначається не тільки тим, що ЗМІ є різновидом бізнесу, а й пошуком дієвих механізмів і важелів політичного впливу, прагненням забезпечити собі гарантії у відносинах із владою. Саме тому влада в Україні легко використовувала ЗМІ, підконтрольні бізнес-групам, у своїх політичних цілях. Як показали виборчі кампанії 2000-х рр., вплив власників на ЗМІ надто сильний, що забезпечує їм можливість здійснювати практично повний контроль над змістом інформації. ЗМІ віддають перевагу позиції влади і власників, оскільки ці джерела фінансування все ще залишаються для них основними. Споживачі ЗМІ поки що не мають значного впливу на зміст матеріалів, оскільки інформаційна сфера, передусім теле- і радіомовлення, ще не перетворилася на прибутковий вид бізнесу [4].

Для інших трьох недемократичних моделей взаємодії ЗМІ та держави властиві нормативні, структурні й економічні засоби контролю за ЗМІ, які використовуються у різних комбінаціях, передбачаючи різноманітні види цензурування й дозування інформації.

Четверта радянська модель виходить із того, що ЗМІ – головне знаряддя панівної ідеології, що перебуває під керівництвом партійно-державних органів. Вона за великим рахунком абсолютизує уявлення про соціально-відповідальну журналістику та втілює в життя явно виражену систему дозування інформації, цензури і санкцій щодо інакомислячих. Вона сама задає критерії для того, яку

інформацію вважати правдивою, яку ні, й виступає знаряддям інформаційної безпеки не суспільства, а держави. Особливості реалізації на практиці цієї моделі Україна відчула у радянські часи.

П'ята авторитарна модель виходить із того, що діяльність ЗМІ не повинна призводити до підриву чинної влади, отже, як і попередня модель, є знаряддям інформаційної безпеки держави. Вплив фінансово-промислових груп, які зрощені з владою, на зміст інформації, що транслюється ЗМІ, у цьому разі доволі потужний. Саме за допомогою цієї моделі можна охарактеризувати відносини ЗМІ і держави в Україні у часи становлення вітчизняного медіа-бізнесу зразку кінця 1990-х – початку 2000-х, який, між іншим, зумовив появу специфічної форми цензури. Учасники фахової дискусії «Політична цензура в Україні: наслідки запровадження та засоби протидії», що відбулася 28 січня 2003 р., визначили такі її особливості: цензура мала політичний характер і була спрямована передусім проти політичної опозиції; її головним організатором виступала президентська адміністрація; український варіант цензурування не був формалізований у формі законів чи постанов уряду, були відсутні спеціальні структури для її організації та здійснення: право підмінялося самочинними «темниками», які готувалися на замовлення АПУ [5].

І, нарешті, остання модель розвитку, запропонована для пояснення ситуації в інформаційній сфері у країнах «третього світу», виходить із того, що своєю діяльністю ЗМІ повинні сприяти досягнення цілей національно-державного будівництва. Відповідно, свобода ЗМІ може бути обмежена у зв'язку з пріоритетами в економіці та потребами розвитку суспільства загалом, а держава інтересами національного розвитку може обґрунтовувати право на введення обмежень і цензури щодо діяльності ЗМІ. Сьогодні, коли в інформаційному просторі України спостерігається низка негативних явищ, у т. ч. психологічний тиск із боку іноземних і вітчизняних ЗМІ, що ведуть т. зв. «інформаційну війну» проти України, з метою поширення неправдивих відомостей про події, що дійсно відбуваються в державі, подібна стратегія державної інформаційної політики стає властивою для України.

Приблизники обмеження свободи ЗМІ пояснюють свою позицію передусім потребами формування спільної національної ідеї та цілісної національної ідентичності. Причому аргументація, яка ними висловлюється, доволі переконлива: «Інформаційно-культурний простір нашої держави формується під впливом могутніх інформаційних потоків зарубіжних країн, заповнений культурними зразками не найкращої якості, чужими ідеалами й цінностями і, по суті, не є національним за своїм змістом. За цих умов засоби масової інформації не сприяють формуванню і зміцненню національної свідомості, а виступають потужним і постійно

діючим фактором обездуховлення та денаціоналізації українців, деморалізації та ідейно-політичної дезорієнтації суспільства» [6].

Цілком виправдано, що в умовах посилення негативних інформаційних впливів через ЗМІ та збільшення випадків несанкціонованого поширення, використання, порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації питання забезпечення інформаційної безпеки України набуло першочергового значення. У політичних і наукових колах дискутується питання, з одного боку, про роль ЗМІ у формуванні української національної свідомості, з іншого – про міру втручання держави у діяльність ЗМІ з метою забезпечення інформаційної безпеки суспільства.

Україна по суті балансує між двома окресленими вище моделями взаємодії ЗМІ та держави – моделлю соціальної відповідальності та моделлю розвитку. Обидві моделі передбачають втручання держави у діяльність ЗМІ, однак перша необхідність державного втручання обґрунтовує через риторику «громадської безпеки» і є за своєю суттю демократичною, друга – через риторику «цілей національно-державного будівництва» і є недемократичною. Драматичність української ситуації полягає у тому, що безпека громадян і забезпечення громадянського миру в країні безпосередньо пов'язані з цілісним національним інформаційно-культурним простором, без якого не можлива ні політична єдність нації, ні формування самої національної ідентичності.

Отже, перед Україною постає складне завдання формування та реалізації виваженої державної інформаційної політики, основними напрямками якої були б законодавчий і адміністративний захист національних ресурсів і національного інформаційного простору, організаційне поліпшення управління інформаційними ресурсами держави. Жодні завдання та пріоритети національно-державного будівництва не можуть бути виправданими, якщо вони допускають одну з принципових загроз національній безпеці держави – «намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації» [7], що була визначена в Законі України «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 р.

Першочерговими завданнями державної інформаційної політики є вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, що регулює відносини в інформаційній сфері, а також запровадження дієвої системи суспільного мовлення, що має стати однією з надійних гарантій остаточного припинення практики закритого прийняття суспільно значущих рішень державною владою та нав'язування народу викривленої чи дозованої інформації. Ухвалений 17 квітня 2014 р. Закон України «Про суспільне телебачення і радіомов-

лення України» є лише початком процесу становлення незалежного суспільного мовлення, яке має слугувати інтересам усього суспільства, а не тих чи інших політичних груп впливу, широко представляти інтереси усіх соціальних, релігійних і культурних верств громади. Протягом останніх років фахівцями та дослідниками ЗМІ послідовно проводиться думка, що суспільне телебачення та радіомовлення покликане започаткувати створення в Україні справді незалежних ЗМІ європейського рівня, які зможуть забезпечувати громадян України правдивою та повною інформацією, слугуватимуть запорукою формування відкритого громадянського суспільства у країні [8].

Згідно з Законом України «Про суспільне телебачення і радіомовлення України» КМУ на базі кількох телерадіоорганізацій для забезпечення поступового та послідовного становлення суспільного телебачення і радіомовлення України утворює юридичну особу публічного права «Національна суспільна телерадіокомпанія України». Основними її завданнями проголошується:

1) об'єктивне, повне, своєчасне і неупереджене інформування про суспільно значущі події в Україні та за кордоном;

2) сприяння консолідації українського суспільства;

3) розвиток і зміцнення статусу української мови та культури, сприяння розвитку мов і культур національних меншин;

4) сприяння якнайповнішому задоволенню інформаційних, культурних та освітніх потреб населення України, у т. ч. шляхом створення та поширення економічних, історично-документальних, культурно-мистецьких, навчально-пізнавальних, розважальних, спортивних програм, програм для дітей і молоді, людей з обмеженими фізичними можливостями, національних меншин, інших соціальних груп;

5) оперативне інформування населення про надзвичайні ситуації, що становлять загрозу життю чи здоров'ю людей;

6) надання громадянам України затребуваних інформаційних продуктів, відсутніх на комерційному ринку;

7) сприяння зміцненню міжнародного авторитету України [9].

Поставлені завдання є дійсними тими, які завжди потребувало українське суспільство й потребує сьогодні. Наскільки вдасться їх вирішити новоутвореній структурі – покаже час. Втім, головною проблемою, яку досі намагаються вирішити законодавці, полягає в тому, як державне мовлення перетворити на суспільне. Адже суспільне мовлення має будуватися на принципово інших засадах, аніж державні чи комерційні телерадіоорганізації. Розробники закону, очевидно, керувалися принципом, що «Суспільне (громад-

ське) мовлення має бути громадським за змістом, але державним за формою» [10], вважаючи оптимальним фінансування із держбюджету, однак не виключаючи інші джерела фінансування. Згідно з прийнятим законом перші чотири роки фінансування НСТУ здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету. Після завершення цього періоду «НСТУ може фінансуватися за рахунок: продажу власної теле- і радіопродукції, плати за користування авторськими та суміжними правами; державного і місцевих бюджетів; добровільних і благодійних внесків, пожертвувань фізичних і юридичних осіб, крім анонімних; інших надходжень» [11]. Саме питання фінансування новоствореною структури виявилось найбільш дискусійним, і вже сьогодні підіймається питання про внесення змін у прийнятий закон, які стосуються фінансування суспільного мовлення.

Справа у тому, що у більшості країн світу, що запровадили громадське або суспільне мовлення, воно фінансується суспільством, а не державою. Наприклад, у Німеччині основне фінансування суспільного мовника за рахунок спеціального збору з глядачів за схемою «86% абонентська плата (телеподаток) + реклама, спонсорство та продаж програм». Це означає, що кожна родина сплачує загальний телеподаток, незалежно від наявності чи відсутності телевізора [12].

В Україні питання про подібне фінансування суспільного мовлення розглядається як можлива, хоча й дострокова перспектива. Учасники дискусії про «суспільне мовлення» тривалий час ігнорували той факт, що проект може здійснитися лише за умови, якщо український громадянин захоче платити за таке мовлення, усвідомивши, що йдеться не про зміну висівок, а про об'єктивну суспільну потребу. Втім, вже сьогодні приходиться розуміння, що лише за умов фінансування суспільством громадське мовлення буде асоціюватися у громадян із правдою, чесністю, простотою, нейтральністю. «Довіра – головна особливість відносин громадянина і громадського мовлення, – зазначає один із авторів роботи конкурсу журналістських матеріалів про суспільне мовлення, що організований громадською організацією «Телекритика» і проектом MEMEDIA. – Суспільство повинне зрозуміти, що саме воно керує цим мовленням, контролюючи потік «чистої» інформації, а не ковтаючи вже готову, зредактовану в кабінетах «наживку». Це розуміння приходиться, поступово, так само, як і формування українського громадського мовлення» [13].

Безумовно, державна політика, яка встановлює законодавче регулювання діяльності ЗМІ, впроваджує на тих або інших засадах суспільне мовлення, є дієвим чинником забезпечення інформаційної безпеки суспільства. Однак не лише держава, але й ЗМІ мають нести відповідальність у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сащук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки. URL: http://journ.univ.kiev.ua/trk/publikacii/satshuk_publ.php.
2. Цуладзе А. СМІ в системі діалога партій і соціальних груп в контексті формування в обществі установок толерантності. URL: <http://dzyalosh.ru/01-comm/statii/culadze-02/pol.html>.
3. Карпова М.К. Социология массовой коммуникации : учебно-методическое пособие. Пенза : Изд-во ПГУ, 2011. 128 с.
4. Губерський Л.В. Інформаційна політика України: європейський контекст. Київ : Либідь, 2007. 360 с.
5. Губерський Л.В. Інформаційна політика України: європейський контекст текст. Київ : Либідь, 2007. 360 с.
6. Карлова В.В. Вплив засобів масової інформації на формування української національної свідомості. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07kvvunc.htm>.
7. Закон України «Про основи національної безпеки України». *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.
8. Губерський Л.В. Інформаційна політика України: європейський контекст текст. Київ : Либідь, 2007. 360 с. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/366-nformatsyna-poltika-ukrani-guberskiy-lv.html>.
9. Закон України «Про суспільне телебачення і радіомовлення України». *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 27. Ст. 904.
10. Губерський Л.В. Інформаційна політика України: європейський контекст. Київ : Либідь, 2007. 360 с.
11. Закон України «Про суспільне телебачення і радіомовлення України». *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 27. Ст. 904.
12. Авдієнко К. Німецьке суспільне мовлення як приклад для України. URL: http://www.mymedia.org.ua/articles/psb/n_mecke_susp_lne_movlennya.
13. Ломоносов М. Суспільне мовлення: українське бачення. URL: http://www.mymedia.org.ua/articles/psb/susp_lne_movlennya_ukra_nske_bachennyahtml.

REFERENCES:

1. Saschuk G. Informaciyna bezpeka v sistemі zabezpechennya nacionalnoї bezpeki. URL: http://journ.univ.kiev.ua/trk/publikacii/satshuk_publ.php.
2. Culadze A. SMI v sisteme dialoga partiy i socialnyh grupp v kontekste formirovaniya v obschestve ustanovok tolerantnosti. URL: <http://dzyalosh.ru/01-comm/statii/culadze-02/pol.html>.
3. Karpova, M. K. Sociologiya massovoy kommunikacii: uchebno-metodicheskoe posobie. Penza: Izd-vo PGU, 2011. 128 s.
4. Guberskiy L.V. Informaciyna politika Ukraini: evropeyskiy kontekst tekst. K.: Libid, 2007. 360 s.
5. Guberskiy L.V. Informaciyna politika Ukraini: evropeyskiy kontekst tekst. Kiiv: Libid, 2007. 360 s.
6. Karlova V.V. Vpliv zasobiv masovoї informacii na formuvannya ukraińskoї nacionalnoї svidomosti. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07kvvunc.htm>
7. Zakon Ukraini pro Pro osnovi nacionalnoї bezpeki Ukraini. Vidomosti Verhovnoї Radi Ukraini (VVR). 2003. № 39. St. 351.
8. Guberskiy L.V. Informaciyna politika Ukraini: evropeyskiy kontekst tekst. Kiiv: Libid, 2007. 360 s. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/366-nformatsyna-poltika-ukrani-guberskiy-lv.html>
9. Zakon Ukraini Pro Suspilne telebachennya i radiomovlennya Ukraini. Vidomosti Verhovnoї Radi (VVR). 2014. № 27. St. 904
10. Guberskiy L.V. Informaciyna politika Ukraini: evropeyskiy kontekst tekst. Kiiv: Libid, 2007. 360 s.
11. Zakon Ukraini Pro Suspilne telebachennya i radiomovlennya Ukraini. Vidomosti Verhovnoї Radi (VVR). 2014. № 27. St. 904
12. Avdienko K. Nimecke suspilne movlennya yak priklad dlya Ukraini. URL: http://www.mymedia.org.ua/articles/psb/n_mecke_susp_lne_movlennya
13. Lomonosov M. Cuspilne movlennya: ukraińske bachennya. URL: http://www.mymedia.org.ua/articles/psb/susp_lne_movlennya_ukra_nske_bachennyahtml

Responsibility of the media in the system of information security of society

Zakharenko Kostiantyn
Volodymyrovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor
National Pedagogical
Dragomanov University
Pyrohova str., 9, Kyiv, Ukraine

Information influences the development of modern social processes to a great extent, and such influence is not necessarily positive; e.g., purposeful dumping of particular information may trigger major incidents, armed conflicts, disorganization of society, etc. The media is the main channel for disseminating the necessary information to audiences, and thus, by disseminating the necessary information, they are able to not only to consolidate society but also play a destructive role in its development. Therefore, the spread of either truthful or untruthful or controversial information should be a sphere of responsibility for the media, on one hand, and it is to be punishable by law, on the other hand. Considering the state also has to dispense information among its citizens in view of its usefulness or harmfulness, its control over the media should take place within the limits of the moral and legal norms that are dominant in the society. Today, when there are a number of negative phenomena in the information space of Ukraine, including psychological pressure from foreign and domestic media, waging the so-called "information war" against Ukraine in order to spread false information about the events that are actually taking place in the country, similar the strategy of state information policy becomes peculiar to Ukraine. It should be added here that the information and cultural space of our country is formed under the influence of powerful information flows of foreign countries, filled with cultural models of not the best quality, alien ideals and values and, in fact, is not national in its content. Under these conditions, the mass media do not contribute to the formation and strengthening of national consciousness,

but are a powerful and constantly acting factor in the annoyance and denationalization of Ukrainians, demoralization and ideological and political disorientation of society. Therefore, it is quite justified that in the conditions of intensification of negative information influences through mass media and increase of cases of unauthorized dissemination, use, breach of integrity, confidentiality and accessibility of information, the issue of ensuring information security of Ukraine became of paramount importance.

Today, Ukraine faces a difficult task of forming and implementing a sound state information policy aimed at legislative and administrative protection of national resources and national information space and organizational improvement of information resources management.

Key words: *individual, culture, information, mass media, information policy, information activities, information security.*

Зіскін Олександр Семенович

Концепція безумовного базового доходу: підтримка та критика практичного впровадження

УДК 330.8(330.122):321.01
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-10-14>

Зіскін Олександр Семенович
здобувач кафедри політичних наук
і права
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна

Відзначено, що актуальність проблематики безумовного базового доходу зумовлена нинішніми пошуками альтернативи соціальної державі, яка перебуває у кризі. Метою є вивчення інституту безумовного базового доходу з погляду його ймовірних переваг і недоліків із позицій політичної науки. Дослідження опирається на методологію неінституціоналізму та політичної аксіології. Неінституціоналізм дозволив розглянути безумовний базовий дохід як міждисциплінарний інститут, сконструйований на перетині економіки, політики та права. Потенціал аксіології сприяв вивченню безумовного базового доходу крізь призму цінностей, зокрема самовідданої праці, самореалізації людини та ін. У висновках відзначено, що довкола тематики безумовного базового доходу зберігається багато міфів і не підтверджених гіпотез. Причиною цього є недостатня апробація цього інституту, яка здійснювалася тільки на рівні нечисельних пілотних проєктів. Відтак автор відзначає неочевидний характер усіх окреслених у статті переваг і недоліків безумовного базового доходу. Аргументована потреба продовження соціально-економічних експериментів із цим інститутом і вивчення їх короткострокових і довгострокових результатів для конструювання рекомендацій щодо доцільності впровадження інституту безумовного базового доходу як альтернативної моделі соціальної політики.

Ключові слова: безумовний базовий дохід (ББД), соціальна держава, соціальна політика.

Вступ. Тема безумовного базового доходу (далі – ББД) останніми роками є предметом як теоретичних міждисциплінарних дискусій, так і політичних дебатів. Часто звучить питання, чим є нині ББД: утопією чи моделлю майбутнього? Поки що відсутня однаковість у наукових, експертних колах щодо того, наскільки нове бачення соціальної політики через впровадження ББД є корисним і, головне, наскільки такий новий інститут має потенціал розв'язати проблему бідності та соціальної ізоляції. Відтак актуалізується вивчення тих аргументів, якими оперують прихильники та критики концепції ББД, висловлюючись «за» та «проти» її практичного впровадження.

Мета та завдання полягає у з'ясуванні ймовірних переваг і недоліків запровадження концепції ББД як однієї з альтернативних моделей класичної соціальної держави, яка нині перебуває у кризі.

Методи дослідження. В основу дослідження покладено розгляд ББД як міждисциплінарного інституту. Попри найсильніший зв'язок ББД з економічною наукою, у статті зроблено першу в вітчизняній політичній науці спробу представити ББД через призму саме політичних інститутів і процесів. Для аналізу переваг і недоліків впровадження у соціальну політику держави інституту ББД методологію неінституціоналізму посилено аксіологічним підходом, який уможливує вивчення цього новітнього та мало вивченого інституту через призму цінностей сучасного індивіда.

Результати. Примітно, що концепція ББД є доволі привабливою для політиків як «правого», так і «лівого» ідеологічного спектра. Як відзначає британський дослідник Дж. Кей, «для “лівих”

це пропозиція простої та вичерпної відповіді на страхи про бідність і нерівність. Для “правих” цей план добрий тим, що звільняє від соціальних зобов'язань із мінімальним втручанням в особисті справи» [1]. Додамо, що «праві» зазвичай розглядають ББД як можливість зменшити систему соціального забезпечення, скоротити витрати та стимулювати безробітних до працевлаштування. Якщо замислитися, чому виник такий стійкий ідеологічний консенсус щодо ймовірності впровадження концепції ББД, то, припускаємо, його підґрунтям є загальне розуміння політиками різних ідеологій того, що в сучасному світі росте нерівність, руйнуються трудові гарантії, на яких трималися економіки розвинених держав, зростає безробіття й ускладнюється становище вже не лише нужденних прошарків суспільства, а й тих, які нещодавно були поза зоною ризику. Дуже часто прихильники концепції ББД підкреслюють, що вони не зорієнтовані конкретно на «праву» чи «ліву» ідеологію. Фактично їхнє гасло: «ББД – це не вправо, не вліво, а вперед!».

Відзначимо: ні «праві», ні «ліві» політики не захоплюються беззастережно ідеєю ББД. Відтак у межах політологічного дискурсу ними озвучуються, як схвальні, так і критичні аргументи, наприклад:

– представники «лівих» переконань вважають, що ідея ББД занадто сфокусована на фінансах, купівельній спроможності населення, а відтак забуває про те, що компанії виробляють забагато незатребуваних товарів, змушуючи працівників працювати щораз більше. Г. Блейклі, британський експерт лівоспрямованого аналітичного центру

«Інститут досліджень публічної політики» (IPPR), обґрунтовує, що без фундаментальних структурних реформ економічної системи ББД буде лише косметичним заходом [2];

– представники «правих» переконань переконані, що подібна схема соціальних виплат, якою є ББД, буде для державного бюджету занадто дорогою, а також може викликати синдром залежності та культуру пристосуванства, за якої люди очікуватимуть грошей, не докладаючи до цього зусиль. У. Шпієсхофер, гендиректор компанії АВВ, висловив таку позицію у 2016 р. в інтерв'ю виданню Financial Times [3].

Нинішній філософсько-політологічний дискурс розглядає інститут ББД як такий, що наділений потенціалом вирівнювати різні нерівності в дусі солідарності, а відтак – вибудовувати соціальну політику нового типу. Коли йдеться про глобальну проблему нерівності в сучасному світі, то мається на увазі не лише проблема нерівного розподілу доходів і багатства. Це питання потужного дисбалансу політичної системи, яка у багатьох країнах працює на інтереси порівняно незначної групи громадян, позбавляючи відтак інші групи можливості впливати на неї, лобіювати свої інтереси, отримувати реальну корисність. Це сприяє зниженню громадсько-політичної активності громадян, наростанню в них недовіри до політичної системи. Водночас відкритим залишається питання: чи справді завдяки впровадженню ББД ті, хто значною мірою відчужилися, повернуться в громадсько-політичне життя, в публічну сферу? Можливо, пілотні проекти підтвердять, що люди, які отримуватимуть гарантований дохід, звільнившись від тягаря проблем фізичного виживання, будуть активнішими учасниками політичного, громадського, сімейного та ін. життя. Однак допоки такі результати відсутні, потрібно врахувати, що в силу різних чинників (освіта, рівень культури тощо) отримувачі ББД можуть піти іншим шляхом, наприклад, проявити зацікавленість не до громадсько-політичного життя, а до соціально паразитичних форм активності, як-от розвинути залежність від комп'ютерних ігор за наявності великої кількості вільного часу тощо.

Одним із головних аргументів на користь впровадження концепції ББД є ймовірні наслідки технологічної революції. У країнах, де рівень технічного прогресу та соціально-економічного розвитку високий, питання ББД вже назріло. Там автоматизована робототехніка замінює та вивільняє працівників значно швидше, ніж на це реагують національні економіки та соціальна сфера. Ще у 2015 р. американські дослідники аргументували: технології найближчим часом замінять 45% робочих місць, а, за найоптимістичнішими оцінками учених Оксфордського університету, до 2030 р. близько 50% робочих місць будуть автоматизовані [4]. Штучний інте-

лект, робототехніка щораз більше перебиратимуть на себе виконання завдань, колись призначених для людей. Справді, в еру автопілотів, розумної інфраструктури тощо людський чинник буде не просто дорожчий, а й менш безпечний. Смарт-контракти та поліпшена логістика зроблять виробництво тих чи інших благ повністю автономним; така кількість зайнятих у виробництві суспільних благ як нині не потребуватиметься. Навіть у сфері права вже наявна велика кількість ботів, які сьогодні виконують базові юридичні завдання. Отже, попри очевидні переваги технологічної революції, очевидні й загрози від автоматизації, роботизації та штучного інтелекту.

Відтак висока ймовірність сценарію, коли працездатні громадяни більше не зможуть отримувати дохід, відповідний корисності своєї праці для суспільства, адже такою ця праця не вважатиметься. Очевидна потреба іншої системи розподілу доходу. Однією зі систем, яка гіпотетично може пом'якшити створену технологічною революцією проблему, є ББД. Гарантування людям певного доходу за таких обставин принаймні не змусить їх потерпати від цілковитої нужденності за відсутності роботи. ББД може виступити своєрідним демпфером, який пом'якшить можливі наслідки втрати праці.

Одним із перших на цій проблемі загострив увагу американський підприємець І. Маск – засновник компаній SpaceX, Tesla, PayPal, Neuralink, The Boring Company та ін. Цей провідний новатор сучасності є у числі найактивніших лобістів ідеї переходу на ББД [5]. Свою позицію І. Маск аргументував під час Світового урядового саміту (The World Government Summit, Дубаї, 2017 р.). Таке бачення було заявлено на тлі попередньо озвучених Б. Обамою економічних прогнозів [6] для американських працівників щодо ризиків втрати робочих місць через їх заміну роботизованою технікою. На думку І. Маска, з масштабною автоматизацією прийде значно вищий достаток держав. Його необхідно грамотно перерозподілити, щоб дати громадянами відчуття фінансової упевненості, навіть якщо вони не працюватимуть через втрату робочого місця. Отже, загроза технологічного безробіття віднедавна стала аргументом на користь ББД.

Окрім згаданих проблем, зумовлених технологічною революцією, ББД потенційно може розв'язати проблеми праці, коли її можна буде обрати з огляду на власні потреби саморозвитку, а не фізичного виживання. Це уможливить перехід суспільства на якісно вищий рівень, нову якість життя. Не випадково нині науковці (найперше – соціологи) активні в обговоренні того, що зміна характеру праці – від засобу виживання до інструмента самореалізації особистості – різко підвищує якість життя. Тут можна згадати й про концепцію «сродної праці» Г. Сковороди. Відтак не

потребує аргументації, що добровільна праця, яка приносить задоволення, значно ефективніша за ту, яка виконується виключно з необхідності отримання доходу для фізіологічного виживання (задоволення потреб першого рівня піраміди Маслоу).

На переконання іновативного редактора британського видання *The Financial Times* Дж. Сорґілла, «ідея гарантувати кожному базового доходу, хоч і має багато очевидних недоліків, але одну безумовну чесноту. Вона закріплює принцип, що кожен громадянин є цінним членом суспільства та має право на частку в загальному багатстві» [7]. Прихильники впровадження ББД оперують низкою аргументів щодо доцільності його якнайшвидшого впровадження. Найчастіше називають такі:

1) для отримання традиційних видів допомог потенційний реципієнт повинен надати доволі багато документів, які підтверджують право на допомогу, а також пройти процедурно визначені етапи. В ході цього не виключені випадки тяганини та навіть зловживань. Також для організації процедур надання чинних допомог необхідний громіздкий бюрократичний апарат, функціонування якого також потребує державного фінансування. ББД скоротить значну кількість витрат на адміністрування процесів надання соціальних виплат. Міжнародна НУО «Всесвітня мережа базового доходу» (*The Basic Income Earth Network, BIEN*) акцентує: одна з головних переваг ББД – відчутно менша вартість обслуговування системи соціального забезпечення. Отже, фінансова прозорість і простота обслуговування ББД особливо помітна на тлі громіздких, заплутаних національних систем соціального забезпечення, які відзначалися своєю забюрократизованістю та навіть корумпованістю;

2) складна й обтяжена бюрократичними формальностями система соціальних виплат призводить до того, що частина тих, кому така допомога належить з огляду на об'єктивну ситуацію, не отримують її. Причиною можуть слугувати територіальна віддаленість від органів соціального захисту, неповносправність особи, недостатня інформованість тощо. У випадку з ББД ця проблема знімається, а сама ідея ББД може стати відповіддю на ті виклики, які з'явилися через надмірно ускладнену соціальну політику;

3) ББД потенційно може сприяти розв'язанню проблеми застійного безробіття та бідності («пастки бідності»). У разі працевлаштування колишній безробітний не втрачає права на допомогу, а відтак має стимул для отримання додаткового доходу шукати роботу, погоджуючись навіть на малооплачувану. Показово, що концепція БОД не виключає, а навпаки, заохочує можливість додаткового необмеженого заробітку.

Запровадження ББД має і невидимі, на перший погляд, позитиви, особливо у країнах із низьким рівнем розвитку. Наприклад, вагітні жінки, які добре

харчуються, матимуть здоровіших дітей, ніж ті з них, хто недоїдає; більш тривала освіта потенційно забезпечує кращі можливості для роботи і т. д. Загалом оптимістичний підхід до ББД передбачає, що його впровадження уможливить вищу ефективність як соціальної політики держави, так і людської праці загалом.

Скептики концепції гарантованого доходу стверджують, що ББД – це лише мрії про переоблаштування світу, які засновані на високих ідеалах свободи та справедливості, але практично не можуть бути впроваджені в довгостроковому загальнодержавному форматі. Вони переконують: ББД, якщо і зможе стати соціально значущим інструментом, то радше як інструмент подолання бідності в країнах, що розвиваються, аніж інструмент досягнення соціальної справедливості в розвинених країнах [8]. Також в експертному середовищі часто озвучується, що ББД у разі його впровадження певною державою (незалежно від рівня її добробуту) повинен все ж охоплювати не все населення, а лише окремі його прошарки – так, як це нині апробується у межах пілотних проєктів.

Домінує думка, що, хоч ББД і має потенціал ефективного механізму соціальної політики, але це недешевий спосіб вирішити (пом'якшити) соціальні проблеми, реформувати чинну модель неефективної соціальної держави. Експерти прогнозують, що впровадження ББД збільшить державні витрати на 6–10% ВВП. Відтак серед основних недоліків інституту ББД його критики найперше називають фінансову утрудненість впровадження. Фінський дослідник Н. Еппле припускає, що реалізувати модель ББД навіть на рівні експериментів може далеко не кожна країна, позаяк необхідними вихідними умовами є «високий рівень життя і податків» [9].

Критики ББД виходять із того, що світова економіка від початку останньої світової економічної кризи 2008 р. істотно уповільнила свій розвиток, а для таких відповідальних кроків, як введення ББД, потрібна стабільна економічна ситуація. Очевидно, що у разі запровадження ББД громадяни мають бути готові до певних наслідків, найперше – підвищення податків (ПДВ, на доходи в середньому та верхньому діапазонах та ін.). Більшість фахівців-економістів стверджують, що неможливо фінансувати ББД без підвищення податків, але єдиної думки з цього питання немає. Також не виключено, що на практиці витрати на виплати ББД із часом можуть почати покриватися щонайменше з двох причин: а) держава заощаджує на адміністративних процесах надання численних чинних соціальних пільг; б) підвищується рівень ВВП завдяки циклічному потоку грошей і розвитку підприємництва в локації проведення експериментів. Втім, із запровадженням ББД можливі й інші ризики, наприклад, приплив мігрантів,

але цього можна уникнути запровадженням певних вимог до потенційних реципієнтів ББД.

Також у громадській думці формується установка, що тільки в країнах, які вже досягли високих стандартів розвитку, інститут ББД справді може стимулювати творчість, науковий пошук, підвищення рівня освіти тощо. Натомість у країнах із низьким рівнем доходів громадян увесь ББД витрачатиметься на первинні вітальні потреби (харчування, оплату комунальних платежів тощо).

Часто озвучуваними є критичні оцінки психологічного (впровадження ББД може знизити стимули до праці) та соціального (ББД не розв'яже проблему подальшого розширення суспільства) характеру. Відзначимо: в контексті психологічного аспекту у разі впровадження ББД актуалізується проблема стимулів, адже, на думку критиків проєктів ББД, вони можуть стимулювати бездіяльність і соціальний паразитизм. Водночас зауважимо, що щодо останнього нині відсутні підтвердження, отримані за результатами пілотних проєктів.

Безумовно, для впровадження ББД необхідний високий ступінь колективної згоди для укладення цього нового суспільного договору, який засвідчить існування певного консенсусу в громаді з низки питань. Серед цих питань найперше – щодо кола учасників виплат ББД і розміру виплат. Такий новий суспільний договір базується на тому, що соціальна політика з маргінальної сфери, сфери розв'язку болючих проблем стає центральною. Це пов'язано з тим, що середній клас (а саме він значною мірою є основним джерелом для соціальної політики) стає безпосереднім учасником і бенефіціаром цього нового суспільного договору. Видається, що за відсутності розуміння в суспільстві нагальності такого нового суспільного договору ідея ББД стане ще однією соціально-політичною утопією. Окрім цього, передумовою реалізації концепції ББД має бути наявність відкритої демократичної влади, а також контроль за нею розвиненого громадянського суспільства. В іншому разі реалізація ідеї запровадження ББД може перетворитися на популістську авантюру.

Внаслідок впровадження ББД не виключена низка політичних наслідків. Один із імовірних – це послаблення стимулів найманих працівників до активної кооперації для протистояння роботодавцям у захисті своїх прав.

Вивчення ймовірних «за» та «проти» впровадження ББД дозволило з'ясувати, що довкола цієї проблеми нині циркулює низка міфів:

– міф про ототожнення ББД із популізмом, популістськими політичними партіями. Певне підґрунтя для таких суджень дає емпіричний матеріал, адже окремі популісти справді лобіюють ідею впровадження ББД. Наприклад, італійська партія «Рух 5 зірок» перемогла на виборах саме з програмою, яка пропагує ББД, а нині реалізовує відпо-

відні пілотні проєкти. Але водночас відзначимо, що ідея ББД широко представлена в багатьох новітніх ідеологіях, а не лише характерна для популістів. Окрім цього, популісти не в усіх країнах підтримують ідею впровадження ББД, наприклад, у Швейцарії вони не виступили на підтримку референдуму щодо впровадження в країні ББД;

– міф про те, що концепція ББД не може бути реалізована через її фінансову витратність. Водночас за оптимістичного підходу спрощення соціальної політики потенційно зумовить вивільнення необхідних фінансів. Також для фінансування ББД можливе залучення великого спектра різноманітних джерел, відмінних у різних країнах. В одних країн є великі ренти природних ресурсів, інші продукують інновації і т. д. Відтак головним є те, щоб джерела надходжень, які б уможливили перспективу впровадження ББД, не призвели в підсумку до кризового балансу суспільних ресурсів і фінансів;

– міф, що отримання ББД безумовно «убиває» в людині прагнення працювати, саморозвиватися, а натомість сприяє соціальному паразитизму. Доказів цього результати пілотних програм не надали.

Ознайомлення з різноманітними дебатами про доцільність/недоречність ББД, які активно ведуться нині в багатьох країнах, повертає нас до згадки про ті гострі обговорення, що велися у США напередодні ліквідації рабства. Тоді обговорювалися недоліки скасування рабства, перспектива байдикування чорношкірих, котрі отримують волю, можливий сплеск злочинності тощо. Нині, через майже два століття, проблематика змінилася, але певні паралелі щодо упередженості до новацій можна провести.

Висновки. Недоведеною є теза прихильників ББД про те, що саме запровадження гарантованого доходу дозволить мінімізувати бідність і нерівність. Не виключено, що ефекти будуть лише короткостроковими, а не пролонгованими в часі. Залишається незрозумілим, чи саме ББД розвине ощадливість людей, посилить їхнє прагнення навчатися, розвине певні мотивації. Відтак, на нашу думку, і переваги, і недоліки ББД нині не є очевидними – потрібні масштабні дослідження, репрезентативна емпірична база. Зрозуміло, що для визначення однозначної корисності чи недоцільності ББД необхідно продовжити соціально-економічні експерименти, аналізувати їх результати як у часі проведення експерименту, так і після їх завершення, оцінюючи довгострокові результати. Важливо дослідити можливі зміни поведінки отримувачів ББД, а не лише питання зайнятості, наприклад: як змінюються статті витрат реципієнта ББД; що змінилося в його участі у громадському, політичному житті; чи підвищився рівень освіти; чи покращилися показники здоров'я тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Kay J. With a basic income, the numbers just do not add up. *The Financial Times*. 2016. 31 May.
2. Blakeley G. Money for nothing? Basic income style experiments could work alongside. URL: <https://www.thersa.org/discover/publications-and-articles/rsa-blogs/2018/05/money-for-nothing-basic-income-style-experiments-could-work-alongside-other-services> (дата звернення: 06.09.2019).
3. Thornhill J., Atkins R. Universal basic income: Money for nothing. *Financial Times*. 2016. 26 May.
4. Chui M., Manyika J., Miremadi M. Four fundamentals of workplace automation. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/digital-mckinsey/our-insights/four-fundamentals-of-workplace-automation> (дата звернення: 15.09.2019).
5. Weller Ch. Elon Musk doubles down on universal basic income: It's going to be necessary. URL: <https://www.businessinsider.com/elon-musk-universal-basic-income-2017-2> (дата звернення: 11.09.2019).
6. Weller Ch. Obama just warned Congress about robots taking over jobs that pay less than \$20 an hour. URL: <https://www.businessinsider.com/obama-warns-congress-about-robot-job-takeover-2016-3> (дата звернення: 30.08.2019).
7. Thornhill J. Why Facebook should pay us a basic income. *The Financial Times*. 2017. 7 Aug.
8. Ghatak M., Maniquet F. Universal Basic Income: Some Theoretical Aspects. *Annual Review of Economics*. 2019. № 11. P. 895–928.
9. Еппле Н. Фінський експеримент. URL: <https://zbruc.eu/node/44817> (дата звернення: 31.08.2019).

REFERENCES:

1. Kay, J. (31 May 2016). With a basic income, the numbers just do not add up. *The Financial Times*.
2. Blakeley, G. (2018). Money for nothing? Basic income style experiments could work alongside. Royal Society for the encouragement of Arts. URL: <https://www.thersa.org/discover/publications-and-articles/rsa-blogs/2018/05/money-for-nothing-basic-income-style-experiments-could-work-alongside-other-services>.
3. Thornhill, J., Atkins, R. (26 May 2016). Universal basic income: Money for nothing. *Financial Times*.
4. Chui, M., Manyika, J., Miremadi, M. (2015). Four fundamentals of workplace automation. McKinsey Digital. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/digital-mckinsey/our-insights/four-fundamentals-of-workplace-automation>.
5. Weller, Ch. (2017). Elon Musk doubles down on universal basic income: 'It's going to be necessary'. *Business Insider*. URL: <https://www.businessinsider.com/elon-musk-universal-basic-income-2017-2>.
6. Weller, Ch. (2016). Obama just warned Congress about robots taking over jobs that pay less than \$20 an hour. *Business Insider*. URL: <https://www.businessinsider.com/obama-warns-congress-about-robot-job-takeover-2016-3>.
7. Thornhill, J. (7 Aug 2017). Why Facebook should pay us a basic income. *The Financial Times*.
8. Ghatak, M., Maniquet, F. (2019). Universal Basic Income: Some Theoretical Aspects. *Annual Review of Economics*, 11, 895–928.
9. Epple, N. (2015). Finskyi eksperyment [Finnish experiment]. *Zbruc*. URL: <https://zbruc.eu/node/44817>.

The concept of unconditional basic income: support and critique of practical implementation

Ziskin Oleksandr Semenovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science and Law
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivs'ka str., 26,
Odesa, Ukraine

It is noted that the urgency of the problem of UBI is conditioned by the current search for an alternative to the social state in crisis. The purpose is to study the institution of UBI in terms of its probable advantages and disadvantages from the standpoint of political science. The research is based on the methodology of neoinstitutionalism and political axiology. Neoinstitutionalism made it possible to consider UBI as an interdisciplinary institute designed at the intersection of economics, politics and law. The potential of axiology has contributed to the study of UBI through the prism of values, including selfless work, self-realization of man and others. The findings noted that there are many myths and unconfirmed hypotheses around the topic of UBI. The reason for this is the lack of approbation of this institute, which was carried out only at the level of pilot projects. Therefore, the author notes the non-obvious nature of all the advantages and disadvantages of UBI identified in the article. The need to continue socio-economic experiments with this institute and to study their short- and long-term results to formulate recommendations on the advisability of introducing an UBI institute as an alternative model of social policy is justified.

Implementation of UBI as a new potential form of social security may become a perspective direction of the social welfare state renewal. Such a tool owes potential ability to mitigate negative influence on the welfare of the person by economic globalization and technological progress, change the philosophy of labour. As UBI UBI is implemented only on the level of pilot projects now, the scientific evaluation of risks and benefits of its potential implementation is important.

Key words: unconditional basic income (UBI), welfare state, social policy.

Костенко Андріана Миколаївна

Нормативно-правові засади впливу громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні

УДК 339.323:338.24.021.8(477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-15-19>

Костенко Андріана Миколаївна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри психології, політології
та соціокультурних технологій
Сумського державного університету
вул. Римського-Корсакова, 2,
Суми, Україна

Громадянське суспільство залишається одним із найпотужніших учасників і рушійних сил впровадження реформ в Україні. Інститути громадянського суспільства (ІГС) беруть активну участь у широкому спектрі заходів, починаючи від надання різної допомоги внутрішньо переміщеним особам, проведення адвокаційних та інформаційних кампаній і до участі у новостворених комісіях із відбору високопоставлених державних службовців, розробці законопроектів і громадського контролю.

Авторкою здійснено аналіз вітчизняної нормативно-правової бази, що врегулює механізми та інструментарій впливів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні. Встановлено, що сприятливе правове середовище щодо розвитку ІГС є однією з умов участі громадян у формуванні та реалізації публічної політики, налагодженні громадського контролю та зміцненні довіри громадян до влади, впровадженні євроінтеграційних реформ.

У статті систематизовано законодавчу базу, яка регулює діяльність ІГС в Україні, та виділено: Міжнародні нормативно-правові документи, Закони України; Укази Президента України; Постанови Кабінету Міністрів України; Розпорядження Кабінету Міністрів України; Накази Міністерства юстиції України. Аналіз нормативно-правової бази засвідчує, що в Україні загалом сформовано нормативно-правове підґрунтя взаємодії влади з інститутами громадянського суспільства у виробленні й реалізації публічної політики. Також вітчизняні нормативно-правові акти визначають значну кількість інституційних форм громадської участі у виробленні публічної політики, прийнятті політико-управлінських рішень і контролю за їх виконанням.

Водночас аналіз нормативно-правової бази свідчить про відсутність комплексного підходу до розуміння поняття громадськості, громадянського суспільства та інститутів громадянського суспільства на рівні українського законодавства. Встановлено, що зазначені терміни не визначені у нормативних документах, і це спричиняє термінологічну плутанину, відсутність однакового його застосування у різних правових документах, а відповідно – і непослідовність у регулюванні зазначених сфер.

Ключові слова: громадянське суспільство, ЄС, законодавство, Угода про асоціацію, євроінтеграційні реформи.

Вступ. Для України взаємодія влади та ІГС є однією з умов ефективної імплементації реформ, що набуває особливої важливості для України на її шляху інтеграції до ЄС. У Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» окремо зазначається про необхідність синергії зусиль органів влади та громадянського суспільства для просування України у світі. Зазначені вище питання є також актуальними й у контексті Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, оскільки вона сприяє формуванню в Україні такого інституціонального середовища, в основі якого лежать принципи та цінності ЄС, у т. ч. співробітництва та партнерства.

Громадянське суспільство залишається одним із найпотужніших учасників і рушійних сил впровадження реформ в Україні. ІГС беруть участь у широкому спектрі заходів і найбільш важливими серед них є: інформування; участь у громадських слуханнях, консультаціях із громадськістю, громадських ініціативах, громадських радах; здійснення громадського контролю, громадської експертизи, моніторингу; реалізація партнерських програм тощо. Тому нові форми взаємодії ІГС та влади вимагають формування нових підходів і принципів у нормативно-правових актах України.

Дослідження ІГС представлені у працях авторитетних вчених: Дж. Александера [16], Е. Арато [15], Е. Гіденса [17], Ю. Габермаса [18], Р. Патнема [21] та ін. Серед доробків вітчизняних дослідників ІГС заслуговують на увагу роботи О. Бабкіної [1], Ф. Барановського [2] С. Гуцула [3], М. Калини, А. Круглашова [19] та ін.

Метою дослідження є аналіз вітчизняної нормативно-правової бази, що врегулює механізми та інструментарій впливів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні. Завдання дослідження: систематизувати законодавчу базу, яка регулює діяльність ІГС в Україні; визначити нормативно-правове підґрунтя щодо форм взаємодії органів влади з ІГС у виробленні й реалізації євроінтеграційних реформ; сформулювати рекомендації з удосконалення вітчизняної нормативно-правової бази в частині налагодження впливів ІГС на євроінтеграційні процеси в Україні.

Сьогодні в Україні особливого значення набуває практичний вимір взаємодії влади з інститутами громадянського суспільства. Наявність широкого спектру сучасних інституціоналізованих практик взаємодії влади з ІГС зумовлена тим, що за роки незалежності Україною зроблені певні кроки до розбудови та зміцнення громадянського

суспільства, чому сприяла розробка і прийняття низки нормативно-правових актів. Нами систематизовано законодавчу базу, яка регулює діяльність ІГС в Україні, серед якої виділяємо:

1) Закони України: Конституція України [12]; «Про громадські об'єднання» [13]; «Про звернення громадян» [6]; «Про інформацію» [7]; «Про доступ до публічної інформації» [5]; «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» [8]; «Про соціальні послуги» [9];

2) Укази Президента України: «Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації»; «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні»; «Питання Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства» тощо;

3) Постанови Кабінету Міністрів України: «Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади»; «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади»; «Про взаємодію органів виконавчої влади, Секретаріату Кабінету Міністрів України та державної установи «Урядовий контактний центр» тощо;

4) Розпорядження Кабінету Міністрів України: «Про роботу центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення відкритості у своїй діяльності, зв'язків з громадськістю та взаємодії із засобами масової інформації»; «Про проведення публічного громадського обговорення системних соціально-економічних реформ»; «Про затвердження плану заходів на 2018 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016–2020 роки» тощо;

5) Накази Міністерства юстиції України: «Про внесення змін до деяких наказів Міністерства юстиції України щодо реєстрації громадських об'єднань»;

6) Міжнародні документи: Загальна декларація прав людини; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень [10]; Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень [11].

Незважаючи на таку розмаїтість нормативно-правової бази, її аналіз свідчить про відсутність комплексного підходу до розуміння понять громадськості, громадянського суспільства та ІГС на рівні українського законодавства. Зазначені терміни не визначені у нормативних документах, що спричиняє термінологічну плутанину, відсутність однакового їх застосування у різних правових документах, а відповідно – і непослідовність у регулюванні зазначених сфер.

Зокрема, в Конституції відсутні такі категорії, як «громадськість» і «громадянське суспільство». А положення про те, що «народ є єдиним джерелом влади», жодним чином не визначає роль і місце громадянського суспільства в державі. Варто наголосити, що насамперед положення Конституції України є основою для створення і функціонування громадянського суспільства в Україні, адже Основним Законом визначено, що [12]:

– права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3);

– держава гарантує право кожного на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35);

– держава закріплює за громадянами України право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36);

– держава гарантує громадянам право брати участь в управлінні державними справами (ст. 38);

– держава створює належні умови, що забезпечують право усіх направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування (ст. 40) тощо.

У Законі «Про громадські об'єднання» [4] дається визначення лише категорій «громадське об'єднання», «громадська організація» та «громадська спілка», при якому громадська організація та спілка є формами громадського об'єднання.

Упродовж останніх років найбільшими проблемами у сфері законодавчого регулювання правового статусу громадських організацій були: відсутність у юридичних осіб права бути засновниками громадських організацій; поділ громадських об'єднань за їх територіальним статусом; можливість громадських об'єднань захищати виключно права членів цих об'єднань. Проте прийняття Закону України «Про громадські об'єднання» частково вирішило зазначені ключові проблеми.

Серед невирішених проблем залишається питання щодо відсутності тлумачення категорії «громадянське суспільство» в одному із чинних Законів України, які регулюють діяльність ІГС, хоча зазначений термін зустрічається в Указах Президента України. Так, в Указі «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» визнається роль громадянського суспільства в різних сферах діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування, зокрема щодо впровадження реформ, а також зазначається, що активне, впливове і розвинене громадянське суспільство є важливим елементом будь-якої демократичної держави та відіграє одну з ключових ролей у впровадженні нагальних суспільних змін і належного врядування, в управлінні державними справами і вирішенні питань місцевого значення,

розробці та реалізації ефективної державної політики у різних сферах, утвердженні відповідальної перед людиною правової держави, розв'язанні політичних, соціально-економічних і гуманітарних проблем. Тож, як бачимо, у цьому документі немає трактування ІГС, хоча міститься визнання його ролі у демократичних перетвореннях держави.

Термін «громадянське суспільство» частково фігурує у «Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні», де зазначено, що це такий стан суспільства, в якому вільно реалізуються основоположні права і свободи людини і громадянина через різноманітні форми публічної громадської активності та самоорганізації. Тобто навіть у Стратегії відсутнє чітке визначення громадянського суспільства, що може призводити до абстрактного розуміння системи підтримки з боку держави в напрямку розвитку ІГС.

Варто наголосити, що підписання Україною «Угоди про асоціацію з ЄС» закріпило за державною зобов'язання підтримувати розвиток громадянського суспільства, посилювати його участь і співпрацю у суспільно значущих питаннях як на національному, так і на регіональному рівнях. Проте слід зауважити, що саме органи державної влади та місцевого самоврядування є основним суб'єктом і виконавцем при розробці та реалізації державної політики загалом і проведенні реформ зокрема.

Крім того, ЄС, зі свого боку, також сприяє розвитку ІГС шляхом впровадження ініціатив самопідтримки; в набутті досвіду роботи в міжнародних партнерських мережах і проектах; у розвитку неупередженої та незаангажованої системи фінансування організацій та акторів громадянського суспільства від місцевих джерел, через податкові стимули для бізнес-структур; навчання представників громадянського суспільства для роботи з установами ЄС; підтримку взаємовигідної співпраці з акторами й організаціями громадянського суспільства усередині ЄС [2, с. 213]. Отже, Єврокомісія, з одного боку, сама надає підтримку ІГС і сприяє їх інституційній спроможності, а з іншого – пропонує Україні посилити та налагодити більш стратегічний підхід у співпраці з ІГС.

Згідно із положеннями Угоди про асоціацію Україна – ЄС задекларовано участь ІГС у реалізації умов угоди з «метою інформування про виконання цієї Угоди та врахування внеску організацій громадянського суспільства для її виконання». Зокрема, таку інформативну функцію щодо реалізації Угоди про асоціацію здійснює Платформа громадянського суспільства, що складається із представників громадянського суспільства України, з однієї сторони, і членів Європейського економічного і соціального комітету (ЄЕСК), з іншої сторони, як форуму для проведення ними засідань та обміну думками. Інформаційна діяльність Плат-

форми регламентується Законами «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації» та ін. З часу створення Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС відбулося сім засідань, і зазначена нормативно-правова база дозволяє системно налагодити роботу з інформування громадськості щодо імплементації Угоди про асоціацію, а також підготувати відповідну доповідь із рекомендаціями [14].

З огляду на механізми взаємодії ІГС із владою в напрямі імплементації Угоди про асоціацію загалом і впровадження євроінтеграційних реформ зокрема авторка вважає за доцільне ввести в законодавство визначення термінів «громадянське суспільство», «прозорість», «відкритість», а також врегулювати питання ефективності взаємодії ІГС з органами державної влади та місцевого самоврядування.

Як уже зазначалося, підтримка та залучення ІГС до євроінтеграційних процесів дозволяє легітимізувати необхідні зміни та підсилити їх. Українське громадянське суспільство має всі підстави пишатися своїми нинішніми здобутками. Злагоджені зусилля на національному рівні, наявність в уряді реформаторів, наплив значної фінансової допомоги з боку Заходу із жорсткими умовами фінансування, а також епізодичний вакуум влади, що утворився після Євромайдану, дозволили активним громадянам долучитися до перетворень в Україні. Важливою складовою частиною демократизації стала інтеграція нових напрацювань неурядових мереж у державні інститути.

На національному рівні ІГС створюють коаліції для підвищення власної спроможності й посилення впливу на владу. Так, було створено групу Реанімаційний пакет реформ (РПР), яка складається із 70-ти громадських організацій для тиску на нове керівництво країни та впровадження власного плану реформування України. Інші активні групи створили такі коаліції, як «Громадське партнерство за прозорі місцеві бюджети», «Громадські ініціативи України», «Наші гроші», «Нова країна» тощо. Такі організації, як Центр протидії корупції та Transparency International зіграли значну роль у створенні нової антикорупційної інфраструктури, яка включає нові органи – Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК). А що стосується розбудови нової судової системи, то українською інновацією було заснування Громадської ради доброчесності (ГРД), який був сформований із представників громадянського суспільства, освітньої та наукової спільноти, цей незалежний орган має перевіряти суддів на відповідність критеріям етики та професійної доброчесності [20, с. 77]. Тож, як бачимо, євроінтеграційні процеси в Україні стали умовою та визначальним

чинником, який стимулює не лише розвиток громадянського суспільства, але й створює можливості для їх реального впливу на демократичні перетворення.

Проте не завжди можна спостерігати ефективний зворотній зв'язок із боку органів влади. В умовах подальшого розвитку України як демократичної, соціальної, правової держави особливою актуальним є питання необхідності підвищення ефективності взаємодії між ІГС та владою загалом і в контексті євроінтеграційних процесів зокрема. Тому на рівні законодавства мають бути прийняті:

– стандарти й ефективні процедури участі представників ІГС у виробленні й реалізації євроінтеграційних реформ через зміни до Законів «Про громадські об'єднання», «Про доступ до публічної інформації», «Про громадські слухання», «Про публічні консультації», «Про публічний контроль»;

– модернізація процедур подання та розгляду електронних петицій, проведення електронних консультацій, спрямованих на розвиток електронної участі громадян із чітким визначенням порядку звітності органів влади за їх виконання;

– внесення до Законів України «Про громадські об'єднання» та «Про доступ до публічної інформації» визначення термінів «громадянське суспільство», «прозорість», «відкритість».

Реалізація зазначених напрямів уможливить підвищення ефективності взаємодії влади й ІГС у виробленні й реалізації євроінтеграційної політики України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабкіна О. Держава і громадянське суспільство: механізм стримувань і противаг. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2010. Вип. 3. С. 5–12.
2. Барановський Ф. Вплив громадського суспільства на процес європейської та євроатлантичної інтеграції: український контекст. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 3. С. 198–218.
3. Гуцал С. Вплив процесу реформування ЄС на перспективи європейської інтеграції України. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 2. С. 239–245.
4. Закон України Про громадські об'єднання. 2013. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
5. Закон України Про доступ до публічної інформації. 2011. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.
6. Закон України Про звернення громадян. 1996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Закон України Про інформацію. 1992. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
8. Закон України Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової

інформації. 1997. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80>.

9. Закон України Про соціальні послуги. 2003. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.

10. Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень. 2017. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-on-civil-participation-in-political-decision-making/168076e135>.

11. Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень. 2009. URL: <https://rm.coe.int/16802eeddb>.

12. Конституція України. 1996. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

13. Костенко А. Механізми впливу громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні. Суми, 2017. 216 с.

14. Спільна декларація Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС: Львів, 3–4 квітня 2019. URL: <https://drive.google.com/file/d/14GFgtmvbvOY0cvJDkj3zIAhZj4NMyQLy/view>.

15. Арато Э. Концепция гражданского общества: восхождение, упадок и воссоздание и направления для дальнейших исследований. *Полис. Политическое исследование*. 1995. № 3. С. 50.

16. Alexander, J. *The Civil Sphere*. Oxford: Oxford University Press. 2006. 275 p.

17. Giddens A. *Europe In The Global Age*. Cambridge : Polity, 2007. 256 p.

18. Habermas J. *Europe: The Faltering Project*. Cambridge : Polity. 2009. 231 p.

19. Kruglashov A. Hardships of Dialogue: Civil Society Communication with Authorities in Ukraine. *Der Donauraum*. № 56 (1–2). P. 53–65.

20. Lough J., Lutsevych O., Nixey J., Sherr J., Wolczuk K., Ash T. and Gunn J. *The Struggle for Ukraine*. Chatham Hous Report. URL: <https://reader.chathamhouse.org/struggle-for-ukraine#>.

21. Putnam R. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Pres. 1992. 258 p.

REFERENCES:

1. Babkina, O. (Ed.). (2010). *Derzhava i hromadianske suspilstvo: mekhanizm strymuvan i protyvah* [State and civil society: the mechanism of checks and balances]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Dragomanova*. № 22. 5–12. [in Ukrainian].
2. Baranovsky F. (Ed.). (2017). *Vplyv hromadskoho suspilstva na protses yevropeiskoi ta yevroatlantychnoi intehratsii: ukrainskyi kontekst*. [The Influence of Civil Society on the Process of European and Euro-Atlantic Integration: Ukrainian Context]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*. № 3. 198–218. [in Ukrainian].
3. Gutsal S. (Ed.). (2009). *Vplyv protsesu reformuvannia YeS na perspektyvy yevropeiskoi intehratsii Ukrainy*. [Impact of EU Reform Process on Prospects for European Integration of Ukraine]. *Stratehichni priorityety*. № 2. 239–245. [in Ukrainian].
4. *Zakon Ukrainy Pro hromadski obiednannia* (2013). [Law of Ukraine On Public Associations]. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy Pro dostup do publichnoi informatsii (2011). [Law of Ukraine On Access to Public Information]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy Pro zvernennia hromadian (1996). [Law of Ukraine On Citizens' Appeal]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy Pro informatsiiu. (1992). [The Law of Ukraine On Information]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy Pro poriadok vysvitlennia diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini zasobamy masovoi informatsii. (1997). [The Law of Ukraine On the Procedure for Reporting the Activity of State Bodies and Local Self-Government Bodies in Ukraine by the Mass Media]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
9. Zakon Ukrainy Pro sotsialni posluhy (2003). [Law of Ukraine On Social Services]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15> [in Ukrainian].
10. Kerivni pryntsyipy shchodo hromadskoi uchasti u protsesi pryiniattia politychnykh rishen (2017). [Guidelines for public participation in political decision-making]. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-on-civil-participation-in-political-decision-making/168076e135> [in Ukrainian].
11. Kodeks krashchykh praktyk uchasti hromadskosti u protsesi pryiniattia rishen (2009). [Code of Best Practices for Public Participation in Decision-Making]. URL: <https://rm.coe.int/16802eeddb> [in Ukrainian].
12. Konstytutsiia Ukrainy (1996). [The Constitution of Ukraine]. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
13. Kostenko, A. (Ed.). (2017). *Mekhanizmy vplyvu hromadianskoho suspilstva na yevrointehratsiini protsesy v Ukraini* [Mechanisms of Civil Society Impact on European Integration Processes in Ukraine]. Sumy. [in Ukrainian].
14. Spilna deklaraciya Platformi gromadyanskogo suspilstva Ukrayina-YeS (2019). [EU-Ukraine Civil Society Platform Joint Declaration]. URL: <https://drive.google.com/file/d/14GFgtmvbOY0cvJDkj3zIAhzj4NMvQLy/view> [in Ukrainian].
15. Arato E. (Ed.). (1995). The concept of civil society: the ascent, decline and recreation and directions for further research. *Polis. Political Studies*. № 3. 50. [in English].
16. Alexander, J. (Ed.). (2006). *The Civil Sphere*. Oxford: Oxford University Press. 275. [in English].
17. Giddens A. (Ed.). (2007). *Europe In The Global Age*. Cambridge: Polity. 256 [in English].
18. Habermas J. (Ed.). (2009). *Europe: The Faltering Project*. Cambridge: Polity. 231 [in English].
19. Kruglashov A. *Hardships of Dialogue: Civil Society Communication with Authorities in Ukraine*. *Der Donauraum*. 56 (1–2). 53–65. [in English].
20. Lough J., Lutsevych O., Nixey J., Sherr J., Wolczuk K., AshT. and Gunn J. (Ed.). *The Struggle for Ukraine*. Chatham Hous Report. URL: <https://reader.chathamhouse.org/struggle-for-ukraine#> [in English].
21. Putnam R. (Ed.). (1992). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Pres. 258 [in English].

Legal aspects of civil society's influence on European integration processes in Ukraine

Kostenko Andriana Mykolaivna

PhD in Political Science,
Associate Professor at the Department
of Psychology, Political Science
and Socio-Cultural Technologies
Sumy State University
Rimsky-Korsakov str., 2, Sumy, Ukraine

Civil society remains one of the most powerful actors and drivers of reform in Ukraine. Civil Society Institutions (CSIs) are actively involved in a wide range of activities, ranging from providing various types of assistance to internally displaced persons, conducting advocacy and information campaigns, and participating in newly created commissions for the selection of high-ranking civil servants, the development of bills and public oversight.

The author analyzes the national legal framework that regulates the mechanisms and tools of civil society influences on European integration processes in Ukraine. It has been established that a favorable legal environment for the development of CSIs is one of the conditions for citizens' participation in the formulation and implementation of public policy, establishing public control and strengthening citizens' trust in the government, introducing European integration reforms.

The article systematizes the legislative framework governing the activities of CSIs in Ukraine and highlights: International normative and legal documents, Laws of Ukraine; Decrees of the President of Ukraine; Decisions of the Cabinet of Ministers of Ukraine; Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine; Orders of the Ministry of Justice of Ukraine. The analysis of the legal framework shows that in Ukraine, as a whole, the legal and legal basis for the interaction of the authorities with civil society institutions in the development and implementation of public policy has been formed. Also, domestic regulations define a significant number of institutional forms of public participation in the development of public policy, the adoption of political and administrative decisions and control over their implementation.

At the same time, the analysis of the legal framework shows that there is no comprehensive approach to understanding the concept of the public, civil society and civil society institutions at the level of Ukrainian legislation. It is established that these terms are not defined in the regulatory documents, which causes terminological confusion, the lack of uniform application of it in different legal documents, and accordingly – inconsistency in the regulation of these areas.

Key words: civil society, EU, legislation, Association Agreement, European integration reforms.

Назарков Василь Костянтинович

Становлення та сучасний стан зовнішньополітичного вектору Об'єднаних Арабських Еміратів

УДК 94(5-15)

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-20-24>

Назарков Василь Костянтинович
здобувач кафедри державного управління
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна

Актуальність теми дослідження зумовлена зростаючою роллю країн не лише Заходу, але і Сходу, в т. ч. і тих, які розташовані на Аравійському півострові. Метою статті є висвітлення специфіки її особливостей становлення зовнішньополітичної діяльності Об'єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ). Ключовими методами став історико-логічний, застосований для відображення трансформації зовнішньополітичного вектору функціонування ОАЕ, а також діалектичний, який допоміг з'ясувати ті чи інші протиріччя у досліджуваній проблематиці. Виявлено, що нині зовнішньополітична стратегія ОАЕ має три напрями – країни Перської затоки, країни арабо-мусульманського світу та загалом міжнародне співробітництво. Висвітлено, що арабо-мусульманський вектор зовнішньої політики має два аспекти: це безпосередньо країни Близького Сходу (арабські) та загалом інші мусульманські країни. У цьому контексті можна зауважити, що ОАЕ є членом ряду таких організацій, як ЛАД, Організація країн Арабської четвірки, Комітет із питань арабської мирної ініціативи, ОАПЕК, Організація ісламського співробітництва та ін.

Розкрито, що, хоча ОАЕ від самого початку проголосила себе у контексті міжнародних відносин як миролюбну країну, проте неодноразово спостерігалися конфлікти з Іраном за суперечливу територію. Обґрунтовано тезу, що, незважаючи на критику політики США щодо палестинців, ОАЕ сприймає її розвиток відносин із цією державою як засіб захисту від цих криз. Таким чином, до початку 1990-х рр., коли ОАЕ приєдналася до США у військових зусиллях примусити Ірак вийти з Кувейту, то перші вже стали де-факто членом стратегічної підтримки західної країни у цьому регіоні. Це дійсно відрізняє її від ряду країн Аравійського півострова, зокрема Саудівської Аравії. Доведено, що після подій 11 вересня 2001 р. й «арабської весни» ОАЕ дедалі більше стає предметом уваги західних країн, що передбачає постійний діалог у межах діяльності ключових міжнародних політичних та економічних організацій.

Ключові слова: ОАЕ, зовнішня політика, арабо-мусульманський світ, країни Перської затоки, США, зовнішньополітичний процес, «арабська весна».

Вступ. Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) як держава мають офіційно майже півстолітню історію. Вони були засновані у 1971 р. та включали до свого складу сім автономних еміратів, що складають ланцюг південно-західного узбережжя Перської затоки, і є яскравим прикладом державного об'єднання з-поміж країн арабського світу, що змогли протистояти внутрішнім викликам і зовнішнім загрозам регіону.

Засновником цього об'єднання вважають Шейха Заїда бін Султана Аль Нахайяна, котрий вважав таку уніфікацію найкращим сподіванням для свого народу в часи назріваючих змін і перетворень у регіоні. Починаючи з 1971 р. ОАЕ почали докладати неабияких зусиль для того, щоб стати сучасною державою з відкритою економікою та надійним суспільством, що і стало результатом того, що ця країна вважається найсильнішим гравцем регіонального та міжнародного масштабу як за економічними показниками, так і за політичними вимірами.

Наукові напрацювання провідних політологів і вчених-міжнародників із тематики близькосхідної політики – О. Демченко, М. Камрави, А. Нейматова, О. Олімпієва, А. Подцероба, Д. Стрельцова – стали теоретико-методологічною основою нашого дослідження

Мета дослідження. У свою чергу, метою цієї статті є висвітлення становлення та сучасний стан

зовнішньополітичної політики ОАЕ як незалежного державного об'єднання за майже 50 років його існування й аналіз їх унікального підходу ведення зовнішньої політики, що став рушійною силою розвитку держави.

Результати. Новоутворені в часи великих змін у регіоні Перської затоки та Близького Сходу, ОАЕ постали перед питанням прийняття важливого рішення, що якісно підняло рівень їх політичного, економічного та соціального становища. Регіони Перської затоки та Близького сходу тоді були в агонії стратегічних змін, які водночас виражалися як великі потенційні можливості та повна невизначеність. Сусідній Оман переживав тоді повстання в регіоні Дофару, тоді як Іран, що був під владою Шаха, показував себе передовою та величною державою; Ємен як держава була просто бідною, поділеною між впливовими угрупованнями, що виникли після довготривалої громадянської війни; Саудівська Аравія тільки-но почала ставати на ноги після завершення «ери Нассера» у Єгипті. У принципі, тоді всі країни Близького Сходу переживали подібні проблеми політичних, економічних і соціальних змін, що поширилися на всі країни, які виникли як результат невдалої колоніальної експансії Великої Британії на території земель, також відомих під назвою Договірний Оман [2, с. 78].

Відповідно, після здобуття повної незалежності наприкінці 1971 р. проблеми безпеки були голо-

вним напрямом зовнішніх відносин ОАЕ. Дійсно, на початку 1970-х рр. було невідомо, чи стане ОАЕ життєздатною державою, тому що Саудівська Аравія відмовилася визнати нову федерацію через невіршеність прикордонного конфлікту з Абу-Дабі над Оазисом Аль-Бураймі. Іран і Оман також заперечували претензії ОАЕ на певні території. Крім того, відкриття великих нафтових родовищ у 1960-х рр. спонукало Ірак та інші держави кинути виклик легітимності правлячій сім'ї ОАЕ. Оскільки ОАЕ була відносно невеликою державою, її лідери визнали, що захист безпеки країни як від внутрішніх, так і від зовнішніх загроз залежить від вмілого управління дипломатичними відносинами з іншими країнами, особливо великими і потужними сусідами, такими як Іран, Ірак і Саудівська Аравія [3].

Головними політичними противниками серед держав Перської затоки в різних проявах суперечностей виступали: у 80-і рр. – Іран, з одного боку, й Ірак, Саудівська Аравія, Кувейт – з іншого. Це, у свою чергу, не виключало певної ролі в політичних справах Затоки й інших країн регіону, а також ряду інших істотних відмінностей у поглядах місцевих правлячих еліт. Наприклад, політичні протиріччя мали місце між Оманом і Об'єднаними Арабськими Еміратами, з одного боку, і Саудівською Аравією і Кувейтом – з іншого, територіальні (через острови Великий і Малий Томб і Абу-Муса) – між Іраном і ОАЕ і т. д.

Втім, треба відзначити, що напрями зовнішньополітичної орієнтації держав Перської затоки (в т. ч. і країн Перської затоки – *В. Н.*) за всіх їхніх етнічних, соціальних і географічних особливостей можна загалом, із низкою застережень, поділити на прозахідні й антизахідні. Природно, в їх середовищі були різні ступені схильності, активності до співпраці з позарегіональними силами. Однак через їх зовнішньополітичну діяльність чітко проявлялася соціальна орієнтація місцевих правлячих еліт [5, с. 68].

Водночас слід зауважити, що специфіка зовнішньополітичного процесу в арабських країнах, в т. ч. й ОАЕ, полягає в тому, що головним актором, який формує зовнішньополітичний курс держави і приймає рішення, є його глава незалежно від монархічної або республіканської системи правління. Керівник країни спирається на вузьке коло наближених, які можуть представляти як офіційні органи виконавчої влади, армію, так і неформальні структурні елементи плеємінних лідерів, духовних авторитетів, буржуазію і «нових» інтелектуалів-технократів. Саме на цьому етапі приймається остаточне рішення після консультацій і обговорень із радниками й оцінки реакції суспільства на той чи інший зовнішньополітичний крок. Парламент (якщо такий є) як «фасадний» орган влади стверджує прийняте рішення. Ще на етапі вироблення рішення враховується громадська реакція, визна-

чається «червона риска», за яку не можна зайти (наприклад, у відносинах з Ізраїлем). Зовнішньополітичний процес і особи, які приймають рішення, також, з одного боку, перебувають під впливом, а з іншого – враховують наднаціональні фактори ісламської й арабської солідарності [див.: 1].

Проте «ОАЕ показали яскравий приклад того, як має розвиватися країна, використовуючи виключно м'які інструменти (економічні, культурні та ін.) у своїй зовнішній політиці, яка побудована, щоб служити країні, а не нав'язувати всім думку про важливість дотримання зовнішньополітичної позаблоковості та стриманості. Особливістю зовнішньої політики Об'єднаних Арабських Еміратів є використання виключно мирних інструментів у вирішенні конфліктів, недоторканність суверенності, безперерйне постачання видобутої нафти та тримання безпекової парасольки над регіонами Перської затоки й Аравійського півострова. Втім, ОАЕ у своїй зовнішній політиці також поставили наголос на боротьбу з тероризмом після терактів 11 вересня 2001 р.» [4, с. 196].

Через це основна мета зовнішньої політики ОАЕ полягала в тому, щоб утримати наслідки різних регіональних криз. Наприклад, під час перших років незалежності ОАЕ великий повстанський рух погрожував повалити уряд у сусідньому Омані. Цей рух також підтримував групу, відому як Народний фронт визволення Омана й Арабської затоки, яка мала на меті встановлення республіканського режиму в ОАЕ. У середині 1970-х рр. наслідки ескалації громадянської війни у Лівані відбивалися на всій Перській затоці. Згодом Іранська революція 1979 р., громадянська війна і радянська інтервенція в Афганістані, а також ірансько-іракська війна всіляко вплинули на ОАЕ.

Незважаючи на критику політики Сполучених Штатів щодо палестинців, ОАЕ сприймає її розвиток відносин зі Сполученими Штатами як засіб захисту від цих криз. Таким чином, до 1990–91 рр., коли вона приєдналася до Сполучених Штатів у військових зусиллях примусити Ірак вийти з Кувейту, ОАЕ вже стала де-факто членом стратегічної парасольки Сполучених Штатів у регіоні.

Це дійсно відрізняє її від ряду країн Аравійського півострова, зокрема Саудівської Аравії. Так, всі роки Саудівська зовнішня політика доводила, що розглядає себе як провідну регіональну державу, що ставить за мету, за словами саудівського чиновника, «відновити стабільність у бурхливому близькосхідному морі» [див.: 8]. Це також політика «освоєння» простору Близького Сходу, з якого витісняється Іран – основний «стратегічний супротивник» Саудівської Аравії. Очевидно, що основні риси і напрями саудівської зовнішньої політики в найближчій і в довгостроковій перспективі залишаться незмінними в силу обставини, яка визначається в Саудівській Аравії як її «осьова роль»

у «політиці, економіці та культурі» Близького Сходу [див.: 3].

Отже, зовнішня політика ОАЕ передбачає три ключові вектори:

- країни Перської затоки;
- арабо-мусульманський світ;
- міжнародна спільнота.

Країни Перської затоки є для ОАЕ пріоритетними у міжнародній політиці. Це пояснюється насамперед географічним положенням країн, історичними зв'язками, схожістю державних і економічних систем країн цього регіону. ОАЕ проголошує єдність цілей країн Перської Затоки в досягненні безпеки, вирішенні конфліктів і кризових ситуацій. Саме для досягнення цих цілей у 1981 р. був створений РСАДПЗ (Рада зі співробітництва арабських країн Перської Затоки). Його членами є шість арабських держав цього регіону: Бахрейн, Катар, Кувейт, ОАЕ, Оман і Саудівська Аравія. Метою цього об'єднання є сприяння регіональному співробітництву в економічній, соціальній, політичній і військовій сферах.

У свою чергу, вектор арабо-мусульманський можна поділити на два моменти: це безпосередньо країни Близького Сходу (арабські) та загалом інші мусульманські країни. У цьому контексті зауважимо, що ОАЕ є членом таких міжнародних організацій, як Ліга арабських держав (ЛАД), Організація країн Арабської четвірки, Комітет з питань арабської мирної ініціативи, Організація арабських країн-експортерів нафти (ОАПЕК), Організація Ісламської співробітництва Організація ісламського співробітництва (до 28 червня 2011 р. – Організація Ісламська конференція, ОІК) (ОІС) та ін.

Водночас один із найскладніших конфліктів у контексті зовнішньополітичних відносин з арабо-мусульманським світом був саме з Іраном. Протягом всієї своєї історії зовнішня політика Об'єднаних Арабських Еміратів постійно поставала перед проблемою окупації Іраном своїх трьох островів у водах Перської затоки: о-ви Абу-Муса, Великий Томб і Малий Томб. Ці острови історично підпадали під юрисдикцію еміратів Рас-ель-Хайма та Шарджі та були окуповані військовими силами Ірану напередодні незалежності ОАЕ у грудні 1971 р. Ця конфліктна ситуація, що склалася навколо островів, завжди є і буде причиною нестабільності в регіоні. Ще за часів правління Шаха Іран ухилився від спільного пошуку виходу з конфлікту, тоді як ОАЕ закликали до переговорного процесу та мирного шляху розв'язання конфлікту із застосуванням міжнародного посередництва чи навіть передачі справи до Міжнародного суду ООН. Однак керівництво Ірану будь-якими методами відмовлялися від посередництва чи інших методів розв'язання конфлікту [5, с. 102].

Об'єднані Арабські Емірати постійно стикалися з проблемами упродовж всього свого існування, часом долаючи їх із легкістю, а часом і потерпа-

ючи від них. І частіше долаючи ці проблеми шляхом наполегливої праці, ніж потерпаючи від них, ОАЕ досягла тих вершин, на яких вона сьогодні знаходиться. За часи своєї незалежності ОАЕ здолали перешкоди, пов'язані з недостатністю досвіду у державотворенні, та показали гарну реакцію подолання таких перешкод і не знижували темпи росту свого розвитку. Постійні суперечки навколо цих двох ключових факторів існування ОАЕ: «молодий вік» і «швидкість розвитку», водночас схожих і суперечливих між собою, їх постійний безперестанний розвиток завжди ставитиме нам багато питань із цього приводу, але розвиток ще триває і лише час нам покаже результати.

Третім напрямом у міжнародній політиці ОАЕ є розвиток відносин із міжнародною спільнотою. У цьому напрямі ОАЕ прагнуть бути повноправним членом світової спільноти (у контексті участі в роботі Організації Об'єднаних Націй (ООН) та Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК)) і намагаються належним чином дотримуватися всіх прав і обов'язків відповідно до статуту ООН. Основною метою ОАЕ в міжнародній політиці є досягнення і збереження миру в усьому світі. Країна прагне і закликає інші країни до прозорості, справедливості у зовнішній політиці. Згідно зі стратегією цієї держави влада не є інструментом зовнішньої політики, однак ОАЕ дотримується права на законну самооборону як одного з основоположних принципів міжнародного права. ОАЕ є членом багатьох міжнародних організацій і всіляко намагається підтримувати таким чином міжнародну безпеку.

Найбільш потужними відносинами ОАЕ в різних регіонах світу можна назвати:

- 1) Африка (Алжир, Єгипет, Кенія, Сомалі, Танзанія);
- 2) Європа (Кіпр, Німеччина, Франція, Данія, Греція, Косово, Росія, Сербія, Велика Британія, Ватикан);
- 3) Північна Америка (Канада, Мексика, США);
- 4) Азія (крім Близького Сходу) – Афганістан, Бангладеш, Китай, Індія, Індонезія, Малайзія, Пакистан, Філіппіни, Туреччина, В'єтнам.

Як бачимо, будучи невеликою територією і відносно нещодавньо виниклою регіональною та світовою державою, ОАЕ приймає великі виклики по всім фронтам і на різних рівнях і, більш того, нарівні із сусідами-партнерами та ворогами тісно співпрацює в рамках РСАДПЗ, Ліги арабських держав, Організації ісламського співробітництва, ООН і всіх її субпідрядних гілок. Об'єднані Арабські Емірати надають особливого значення зміцненню відносин і знаходженню спільних інтересів із США та іншими західними і східними партнерами.

Відповідно ОАЕ імпортує широке коло товарів – від продуктів харчування до цілих промислових комплексів. Переважну частину складають

машини й обладнання – близько 54% вартості імпорту. Частка продовольства коливається в межах 6–8%, а решта припадає на товари широкого вжитку, хімікалії, напівфабрикати. Головними експортерами товарів в ОАЕ виступають Японія (16–18% імпорту), США (15–17%), Велика Британія (15–16%) і Німеччина (11–12%). Експорт ОАЕ майже на 100% представлений нафтою і продукцією нафтохімії. Крім того, експортуються шкірсировина, фініки та залізний лом. Особливе місце у торгівлі країни займає реекспорт, приблизно 75% якого скеровується до Саудівської Аравії, Бахрейну, Йорданії та Катару. Реекспортуються головним чином легкові та вантажні автомобілі, тютюнові вироби, газові турбіни, підйомні та вантажно-розвантажувальні механізми [6, с. 16].

Після терактів у США Арабський регіон, у т. ч. і країни Перської затоки, включаючи й ОАЕ, виявився ареною війни проти міжнародного тероризму, яку оголосили США. Правлячим режимам у мусульманських країнах під приводом боротьби з ісламським екстремізмом було запропоновано провести глибоке реформування релігійних інститутів, а також вжити заходів щодо демократизації суспільного життя за західними зразками. Розгорнулася широка кампанія з дискредитації тих режимів у регіоні, внутрішня і зовнішня політика яких не вписувалася в загальний контекст реформ, пропонуваннях регіону [9, с. 123].

Стосовно відносин ОАЕ та України можна зазначити, що дипломатичні відносини між нашими країнами були встановлені 15 жовтня 1992 р. «Україна є активним учасником численних міжнародних виставок, які проходять на території ОАЕ. Це сприяє демонстрації економічного потенціалу України та демонструє її готовність до розвитку співпраці з ОАЕ та іншими країнами Перської затоки. Плідним є співробітництво між Україною та ОАЕ і на міжнародній арені. Держави активно взаємодіють у рамках міжнародних організацій, здійснюють взаємний обмін підтримками на виборах до міжнародних органів та інституцій» [див.: 7].

Висновки. Таким чином, проаналізувавши в загальних рисах ключові аспекти становлення та сучасного стану зовнішньополітичної діяльності Об'єднаних Арабських Еміратів, можемо зробити такі висновки:

1) ОАЕ від самого початку проголосила себе у контексті міжнародних відносин як миролюбну країну, проте неодноразово спостерігалися конфлікти з Іраном за суперечливу територію.

2) Нині зовнішньополітична стратегія ОАЕ має три напрями – країни Перської затоки, країни арабо-мусульманського світу та загалом міжнародне співробітництво.

3) У контексті подій 11 вересня 2001 р. й «арабської весни» ОАЕ дедалі більше стає предметом уваги західних країн, оскільки, як і інші близькос-

хідні країни, може бути джерелом терористичних угруповань, а відтак необхідний постійний діалог у межах діяльності ключових міжнародних політичних та економічних організацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Демченко А. Внутренние факторы формирования внешней политики стран Арабского Востока. Вестник МГИМО. 2010. № 1. URL: http://www.vestnik.mgimo.ru/filesserver/10/vestnik_10-18_demchenko.pdf.
2. Kamrava M. The International Politics of the Persian Gulf, Syracuse University Press. 2011.
3. Міністр закордонних справ: Служитель Двох Святинь удосконалив принцип зміцнення міжнародного престижу Королівства. URL: <http://www.alriyadh.com/832593>.
4. Нейматов А. Исламский фактор и его влияние на политику саудовской Аравии. Вестник Московского государственного областного университета. Серия: История и политические науки. 2010. № 1. С. 196–199.
5. Олимпиев А. Геополитические перемены на БСВ в 80–90-е годы и политика США. Москва : ПЕР СЭ, 2002. 112 с.
6. Подцероб А. Исламский фактор и процесс принятия внешнеполитических решений. Москва : Институт Ближнего Востока, 2007. 340 с.
7. Політичні відносини між Україною та ОАЕ. URL: <https://uae.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ae/diplomacy>.
8. Сладкоец престола: Королівство виникло на основі салафізму і не відмовиться від нього. URL: <http://ksa.daralhayat.com/ksaarticle/344324>.
9. Стрельцов Д. Россия и страны Востока в постбиполярный период. Москва : ЗАО Издательство «Аспект Пресс», 2014. 368 с.

REFERENCES:

1. Demchenko, A. (2010). Vnutrennie faktory formirovaniya vneshnej politiki stran Arabskogo Vostoka [Internal factors of the formation of foreign policy of the countries of the Arab East], Vestnik MGIMO. 2010. № 1. URL: http://www.vestnik.mgimo.ru/filesserver/10/vestnik_10-18_demchenko.pdf [in Russian]
2. Ministr zakordonny'x sprav: Sluzhytel' Dvok Svyaty'n' vityl'v pry'ncy'p zmicznennya mizhnarodnogo presty'zhu Korolivstva [Vazir al'-haridzhijja: Hadim Al'-Haramajn avalja mabdaa taaziz makana Al'-Mamljaka ad-duvvalijja]. URL: <http://www.alriyadh.com/832593> [In Arabian].
3. Nejmatov, A. (2010) Islamskij faktor i ego vlijanie na politiku saudovskoj Aravii [Islamic factor and its influence on the politics of Saudi Arabia] Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Serija: Istorija i politicheskie nauki, 2010, № 1, pp. 196–199. [in Russian]
4. Olimp'ev, A. (2012) Geopoliticheskie peremeny na BSV v 80–90-e gody i politika SShA. Moscow: PER SE. [in Russian]
5. Podcerob, A. (2007). Islamskij faktor i process prinjatija vneshnepoliticheskikh reshenij [Islamic factor and the process of making foreign policy decisions] Moscow: Institut Blizhnego Vostoka/ [in Russian]

6. Polity'chni vidnosy'ny' mizh Ukrainoyu ta OAE [Political relationships between Ukraine and UAE]. URL: <https://uae.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ae/diplomacy> [in Ukrainian]

7. Spadkoyemecz' prestolu: Korolivstvo vy'ny'klo na osnovi salafizmu i ne vidmovy't'sya vid n'ogo [Vali al'-ahd: Al'-Mamljaka kamat alja al'-manhadzh as-saljafij va ljan tatanazil' anhu]. URL: <http://ksa.daralhayat.com/ksaarticle/344324> (data zvernennya 28.05.2019) [In Arabian].

8. Strel'cov, D. (2014). Rossija i strany Vostoka v postbipoljarnyj period [Russia and the East in the post-bipolar period]. Moskow: ZAO Izdatel'stvo Aspekt Press. [in Russian]

9. Kamrava, M. (2011). The International Politics of the Persian Gulf, Syracuse University Press.

Formation and the current status of the foreign policy vector of United Arab Emirates

Nazarkov Vasyl Kostyantynovych

Applicant of the Department
of Public Administration
Taras Shevchenko
National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine

The relevance of the research topic is due to the growing role not only of the countries of the West, but also of the East, including, and those located on the Arabian Peninsula. The purpose of the article is to highlight the specifics and peculiarities of the formation of foreign policy activity of the United Arab Emirates (UAE). The key methods were historical and logical, which was applied to reflect the transformation of the UAE's foreign policy vector of functioning, and dialectical, which helped to clarify certain contradictions in the investigated problems. It is revealed that UAE's foreign policy strategy has three directions: the Gulf countries, the Arab-Muslim countries and, in general, international cooperation. It is revealed that the Arab-Muslim foreign policy vector has two aspects: it is directly in the Middle East (Arab) and in general other Muslim countries. In this context, it can be noted that the UAE is a member of a number of organizations such as the LAD, the Organization of the Arab Four, the Committee on the Arab Peace Initiative, the OAPEC, the Organization of Islamic Cooperation and others.

It has been revealed that although the UAE has proclaimed itself from the outset in the context of international relations as a peaceful country, conflicts with Iran over controversial territory have been repeatedly observed. The thesis is that despite criticism of US policy on Palestinians, the UAE perceives its development of relations with this country as a means of protection against these crises. Thus, by the early 1990s, when the UAE joined the United States in a military effort to force Iraq to withdraw from Kuwait, the former had already become a de facto member of the Western country's strategic support in the region. It really sets it apart from a number of countries in the Arabian Peninsula, including Saudi Arabia. It has been proven that after the events of September 11, 2001 and the Arab Spring, the UAE has become increasingly the subject of Western attention, which calls for ongoing dialogue within the framework of key international political and economic organizations.

Key words: UAE, foreign policy, Arab-Muslim world, Persian Gulf countries, USA, foreign policy process, "Arab Spring".

Розік Марія Василівна

Правові засади електоральної участі громадян України на парламентських виборах 1998–2019 рр.

УДК 324(477)(091)«1998/2019»
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-25-32>

Розік Марія Василівна
аспірантка кафедри політології
та державного управління
факультету історії, політології
та національної безпеки
Східноєвропейського
національного університету
імені Лесі Українки
пр. Воли, 13, Луцьк, Україна

У статті здійснено аналіз еволюції правових засад електоральної участі громадян України на парламентських виборах 1998–2019 рр. Необхідність дослідження спричинена тим, що сьогодні демократично організовані вибори є «лакмусовим папірцем» демократії. Особливої уваги в цьому контексті набуває процес формування, реалізації та стабільності виборчого законодавства, забезпечення рівності всіх учасників політичного процесу. Досвід проведення парламентських виборів в Україні демонструє наявність тенденції, що виборче законодавство регулярно змінюється залежно від політичної кон'юнктури і часто є засобом маніпуляції правлячих кіл.

За результатами дослідження визначено, що участь громадян у виборах депутатів Верховної Ради України, крім Основного закону та законів про вибори народних депутатів, унормовують такі політико-правові акти: про Центральну виборчу комісію, про Державний реєстр виборців, зміни до вказаних законів, урядові постанови, накази, законодавчі акти суміжних галузей права та підзаконних нормативних актів, що регулюють окремі питання політичної участі й електорального процесу загалом. Аналіз становлення правової бази електоральної участі громадян у виборах українського парламенту свідчить про вплив двох тенденцій суспільного розвитку: посттоталітарного та демократичного. Перехідний період відзначився впровадженням демократичних цінностей, остаточному закріпленню яких заважали наміри владної еліти зберегти свої позиції. Свідченням цього є відсутність стабільності виборчого законодавства, регулярне оновлення законів про вибори відповідно до політичної кон'юнктури. Водночас були розроблені комплексні нормативно-правові акти, що забезпечують незалежність і добросовісність виборів, повноцінну та поінформовану участь у виборчому процесі. Важливим кроком на шляху забезпечення європейських стандартів виборів стало ухвалення проекту Виборчого кодексу. Цей кодифікований документ, що знаходиться на доопрацюванні, в разі остаточного ухвалення сприятиме узгодженості виборчих норм, системності, спростить практичне застосування виборчого законодавства.

Ключові слова: закон, вибори, виборче законодавство, виборчий процес, електоральна участь, парламент.

Демократично організовані вибори є «лакмусовим папірцем» демократії. Якщо вони проходять за правилами, з виконанням усіх демократичних процедур, то такі вибори є вагомим чинником легітимності новообраної влади. Особливої ваги в цьому контексті набуває процес формування, реалізації та стабільності виборчого законодавства, забезпечення рівності всіх учасників політичного процесу. Водночас досвід проведення парламентських виборів в Україні демонструє наявність тенденції, яка майже перетворилася на закономірність, що виборче законодавство регулярно змінюється залежно від політичної кон'юнктури і часто є засобом маніпуляції правлячих кіл.

Правове регулювання виборчого процесу є предметом ґрунтовного аналізу таких вчених, як В. Авер'янов, В. Борденюк, Р. Давидович, Ю. Ключковський, О. Лавринович, І. Кресіна, М. Мельник, Є. Перегуда, В. Погорілко, М. Рябець, М. Ставнийчук, Ю. Тодик, В. Федоренко, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та ін. Проте шляхи удосконалення виборчого законодавства та виборчої системи загалом тривають.

Метою статті є аналіз еволюції правових засад електоральної участі громадян України на парламентських виборах 1998–2019 рр.

Результати. Структура нормативно-правового забезпечення електоральної участі громадян включає систему юридичних норм, правил і про-

цедур, які гарантують належний рівень організації виборів усередині держави.

Нормативно-правове регулювання виборчого процесу в Україні здійснюється відповідно до вітчизняного законодавства з урахуванням європейських норм і практик демократичної організації та проведення виборів за рекомендаціями Бюро з демократичних інституцій та прав людини ОБСЄ (БДІПЛ), Венеціанської комісії, Парламентської асамблеї Ради Європи, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи та ін.

Електоральний процес на парламентських виборах України регулюється положеннями Конституції України, законами про вибори народних депутатів, Про Центральну виборчу комісію, Про Державний реєстр виборців, Про політичні партії в Україні, Про доступ до публічної інформації, Про громадські об'єднання та багатьма іншими нормативно-правовими актами.

В Україні за роки незалежності відбулися суттєві зміни у правовому регулюванні виборів. Перші вибори Верховної Ради, що проводилися за дії нової Конституції України, відбулися 29 березня 1998 р. Згідно зі ст. 75 єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент. Конституційний склад Верховної Ради налічує чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого

права шляхом таємного голосування строком на чотири роки (ст. 76) [2].

Законом України «Про вибори народних депутатів України» від 24 вересня 1997 р. (зі змінами від 11 грудня 1997 р., від 25 грудня 1997 р., від 30 грудня 1997 р.) було запроваджено змішану (мажоритарно-пропорційну) систему виборів [4]. Депутатом України міг бути обраним громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років. Конституцією знижено віковий ценз пасивного виборчого права для народних депутатів із 25 до 21 року. Натомість ценз осілості збільшено з двох до п'яти років. Виборчий ценз складає 4%.

Важливим є той факт, що ст. 3, ч. 7 закону дозволяла балотуватися в депутати військовослужбовцям Збройних Сил, Національної гвардії, Прикордонних військ, Управління державної охорони, військ Цивільної оборони, Служби безпеки України та інших військових формувань. Особи рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України, судді та прокурори, а також державні службовці могли зареєструватися кандидатами в депутати, якщо на момент реєстрації вони подадуть до окружної виборчої комісії особисте зобов'язання про припинення виконання службових повноважень на період виборчої кампанії. Обмеження щодо отримання депутатського мандату стосувалися осіб, які проходили строкову військову або альтернативну (невійськову) службу (норма закону втратила чинність, як така, що не відповідає Конституції України на підставі Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 1998 р.).

Право висувати кандидатів у депутати мали громадяни України, політичні партії, блоки партій і безпосередньо громадяни самовисуванням, а також збори громадян і трудові колективи (ст. 20, ч. 1). Політичні партії, виборчі блоки партій висували кандидатів у депутати єдиним списком для участі у виборах по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу. В одномандатних виборчих округах кандидати у депутати висувалися на зборах обласних, республіканських, міських осередків політичних партій і виборчих блоків партій.

Активізації політичної участі сприяв той факт, що згідно із законом для реєстрації кандидатів у депутати партії або блоки партій подавали до Центральної виборчої комісії підписні листи встановленої форми з підписами не менше 200 тис. виборців, у т. ч. не менше ніж по 10 тис. підписів виборців у кожній із будь-яких 14 адміністративно-територіальних одиниць України (ст. 24, ч. 9). Ця норма сприяла утвердженню потужних політичних партій, що мали підтримку великої кількості виборців на значній території країни. Що стосується одноман-

датних виборчих округів, то кандидату потрібно було зібрати не менше 900 підписів виборців на свою підтримку (ст. 25, ч. 2). Важливо, що в початковій редакції Закону України «Про вибори народних депутатів України» від збору підписів виборців у відповідному одномандатному виборчому окрузі звільнялися особи, котрі висувалися зборами (конференціями) обласних, республіканських, міських осередків політичних партій або блоків. Цей пункт втратив чинність і був визнаний неконституційним на підставі Рішення Конституційного Суду України від 26 лютого 1998 р.

Закон впровадив інститут уповноважених. Політичним партіям і блокам дозволялося до 30 уповноважених, що представляли їх інтереси та сприяли проведенню виборчої кампанії, передвиборної агітації, представлення інтересів на різних рівнях (ст. 28, ч. 1). Кандидат у депутати в одномандатному виборчому окрузі мав право на 5 довірених осіб (ст. 29, ч. 1). Новацією закону стало те, що у заходах, пов'язаних із виборами, мали право брати участь офіційні спостерігачі від інших держав і міжнародних організацій, а також від громадських організацій (ст. 30).

Виборчий закон 1997 р. сприяв підвищенню ролі партій у суспільному житті. Політичні партії почали розглядатися як механізм впливу на державну політику, зокрема на діяльність парламенту. Основною метою їх діяльності став безперервний вплив на формування політичної волі шляхом участі у виборах, що сприяло структуруванню суспільних інтересів і представництва партій в органах державної влади.

Парламентські вибори в Україні 2002 р. відбулися 31 березня за пропорційно-мажоритарною системою на основі оновленого Закону України «Про вибори народних депутатів України», прийнятого 18 жовтня 2001 р. [5]. Закон про вибори народних депутатів, прийнятий у жовтні 2001 р. після накладення президентом п'яти вето, був більш досконалим законодавчим актом порівняно з попереднім законодавством. У новому законі було враховано більшість рекомендацій ОБСЄ/БДІПЛ і Ради Європи.

Новелою закону порівняно із законом в редакції 1997 р. стали строки проведення виборів. Виборчий процес розпочинався за 90 днів до дня виборів (ст. 15, ч. 2). У попередньому законі виборчий період становив 170 днів. Законом унормовано склад окружних виборчих комісій, що утворювалися Центральною виборчою комісією не пізніше як за 80 днів до дня виборів і налічували від 12 до 20 осіб (ст. 20, ч. 1). До складу окружних виборчих комісій (ОВК) обов'язково входили представники партій (блоків), які подолали 4% бар'єр на попередніх виборах і партії, які у поточному складі Верховної Ради України мали свої партійні фракції (фракції блоків) (ст. 20, ч. 2). Представники інших

партій мали можливість потрапити до складу окружних виборчих комісій шляхом жеребкування. Для дільничних виборчих комісій (ДВК) норма представництва встановлювалася на рівні не менше 8 осіб (верхня межа не конкретизована). Важливо, що керівний склад ОВК та ДВК мали становили особи різної партійної належності. Таким чином, запроваджувалося багатопартійне представництво в окружних і дільничних виборчих комісіях, а також пропорційний розподіл посад голів дільничних виборчих комісій серед представників партій.

Закон запроваджував інститут відкріпних посвідчень, який дозволяв виборцю голосувати у разі його відсутності за межами виборчої дільниці. Так, за 25 днів до виборів громадянин міг звернутися до ДВК із заявою про виключення його із списку виборців. На підставі цієї заяви та документа, що підтверджує особу, ДВК видавала відкріплювальне посвідчення (ст. 31, ч. 4). Виборець вносився у списки виборців не за місцем свого проживання на основі заяви, документа з посвідчення особи та відкріпного посвідчення.

Нововведенням закону стала відмова від збору підписів виборців через дискредитацію норми на попередніх виборах. Було збільшено розмір грошової застави відповідно до 15 тис. і 60 неоподаткованих мінімумів доходів громадян для реєстрації кандидатів від політичних партій і кандидатів, що балотувалися в одномандатних виборчих округах, (ст. 43, ч. 1, 2). Це призвело до зменшення кількості учасників виборчих перегонів через неповернення грошової застави тим, хто програв вибори.

З метою демократизації виборів, їх прозорості та визнання на міжнародному рівні підвищено правовий статус інституту офіційних спостерігачів від політичних партій (блоків), кандидатів у народні депутати, що балотувалися в одномандатних округах, міжнародних спостерігачів тощо. Якщо раніше правовий статус спостерігачів регулювався спеціальним Положенням, яке приймала ЦВК, то в оновленому законі про вибори їх діяльність регламентовано безпосередньо в законі (ст. 59–61). Водночас законом не передбачено залучення до спостереження за виборчим процесом позапартійних вітчизняних спостерігачів. Повноваження спостерігачів були обмежені через неможливість спостереження за всіма аспектами зведення результатів голосування в окружних виборчих комісіях [1]. Також закон не регламентував порядку присутності/відсутності неуповноважених осіб на виборчих дільницях і в приміщеннях окружних виборчих комісій.

26 березня 2006 р. відбулися чергові парламентські вибори, які проходили відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України», ухваленого парламентом 25 березня 2004 р. і який набрав чинності 01 жовтня 2005 р. [6]. Вперше

вибори парламенту відбувалися за пропорційною виборчою системою, відповідно до якої кандидати у народні депутати України могли бути висунуті лише політичними партіями або виборчими блоками політичних партій. Всі 450 народних депутатів України обиралися в єдиному загальнодержавному окрузі. У розподілі депутатських мандатів брали участь партії (блоки), виборчі списки яких за підсумками голосування на виборах депутатів набрали не менше 3% голосів виборців (ст. 1, ч. 4). Таким чином, новим Законом зменшено прохідний бар'єр із 4% до 3%. До того ж, Верховна Рада України обрана 2006 р. відрізнялася від попередніх довгим терміном її повноважень – 5 років (відповідно до внесення змін в Конституцію від 08 грудня 2004 р.). Виборчий процес чергових виборів депутатів розпочинався за 120 днів до дня виборів (на виборах 2002 р. тривав 90 днів). Вперше окружні виборчі комісії набули статусу юридичних осіб, запроваджено принцип юридичної відповідальності членів цих комісій.

Згідно зі ст. 39 для підготовки проведення голосування виконавчими органами рад утворювалися робочі групи обліку виборців, що складали загальні списки виборців [6]. Система ґрунтувалася на об'єднанні численних списків наданих місцевими органами виконавчої влади. Проте дані значною мірою варіювалися в різних регіонах через різні технології зберігання даних і рівень відповідальності місцевих адміністрацій. З метою покращення якості участі населення у виборах місії ОБСЄ/БДІПЛ у 2002 та 2006 рр. надали рекомендації про створення централізованої системи реєстрації виборців, проте на виборах 2006 р. вони так і не були виконані.

У новому законі розширено та деталізовано використання відкріпних посвідчень (ст. 42), регламентовано їх облік, контроль і порядок використання. Висунення кандидатів у депутати розпочиналося за 119 днів і закінчувалося за 90 днів до дня виборів (ст. 55), умовою реєстрації стала грошова застава у розмірі 2 тис. мінімальних заробітної плати (ст. 59, ч. 1). Законом становлено порядок введення агітації та діяльності ЗМІ. Так, матеріали передвиборної агітації повинні бути відокремленими від інших матеріалів і означені як такі (ст. 71, ч. 17). Засобам масової інформації усіх форм власності, що діяли на території України, заборонялося протягом останніх 15 днів перед днем виборів поширювати інформацію про результати опитувань громадської думки (ст. 71, ч. 20).

Право спостерігати за ходом виборчого процесу законом надавалося офіційним спостерігачам від партій (блоків), громадських організацій, іноземних держав і міжнародних організацій (ст. 74, ч. 1–3). Уперше за історію парламентських виборів України право мати офіційних спостерігачів надавалося громадським організаціям.

30 вересня 2007 р. відбулися позачергові парламентські вибори. Вони стали п'ятими парламентськими виборами з часів набуття Україною незалежності та були наслідком політичної кризи. Вибори проходили за Законом України від 25 березня 2004 р. «Про вибори народних депутатів України», зі змінами і доповненнями від 01 червня 2007 р. [7]. Позачергові вибори народних депутатів України проводилися на пропорційній основі з прохідним бар'єром у 3%. Зміни стосувалися організації роботи виборчих комісій, голосування виборців за місцем перебування, встановлення результатів голосування, а також заміщення депутатів, повнозначення яких були припинені достроково.

Закон забороняв утворювати нові закордонні виборчі дільниці (ст. 102¹), що унеможливило голосування у країнах, де значно зросла кількість українських громадян із часу проведення попередніх виборів. Право на подання кандидатур до складу виборчих комісій закріплювалося лише за парламентськими партіями і блоками (ст. 102²). Це фактично позбавляло всіх інших суб'єктів виборчого процесу пасивного виборчого права. Законом не було передбачено використання відкріпних посвідчень. Ст. 102² ч. 9 передбачала, що за 3 дні до виборів в окружну виборчу комісію подаються відомості про осіб, які перетнули державний кордон України і на вказаний момент не повернулися на територію України [7]. Ця норма позбавляла права участі у виборах громадян, що за 3 дні до дня виборів не встигли повернутися з-за кордону (або повернулися, але даних про їхнє повернення в Україну не було).

Після проведення позачергових виборів 2007 р. українські законотворці залучалися до діалогу з міжнародними установами й організаціями щодо вдосконалення виборчої системи. Венеціанською комісією було запропоновано у ході виборчої реформи запровадити пропорційну систему на основі регіональних виборчих округів, що дозволило б уникнути недоліків виборчих систем, допущених на попередніх виборах.

28 жовтня 2012 р. відбулися чергові парламентські вибори, що проходили в умовах дії змін і доповнень Конституції України 1996 р. (Законами України від 08 грудня 2004 р., від 01 лютого 2011 р.). Вибори проводилися за змішаною (пропорційно-мажоритарною) системою відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України», який прийнято 17 листопада 2011 р. [7]. Серед основних змін – підвищення прохідного бар'єра для партій із 3 до 5%.

Закон передбачав обов'язкове навчання керівного складу окружної комісії (ст. 26, ч. 7). Позитивною зміною стало виключення положення, що вимагало від окружних виборчих комісій сприяння кандидатам у проведенні заходів передвиборчої агітації. Розширювався перелік партій, які могли

висувати кандидатів до складу виборчих комісій. До нього увійшли всі політичні партії, що висунули кандидатів на виборах, а не лише ті, які представлені у поточному скликанні парламенту (ст. 27, ч. 2). Водночас законом не було передбачено процедури забезпечення представництва позапартійних кандидатів в окружних виборчих комісіях.

Позитивним зрушенням у напрямі належного забезпечення організації та проведення виборчої кампанії стало застосування єдиного централізованого та комп'ютеризованого Державного реєстру виборців (відповідно до вимог Закону України «Про державний реєстр виборців», прийнятого 22 лютого 2007 р.) [8]. Закон був створений і вперше використаний під час виборів Президента у 2010 р.

Для фінансування виборчих кампаній партії та кандидати зобов'язувалися утворити власний виборчий фонд (ст. 42, ч. 2). Виборчі фонди склалися із власних коштів партії та добровільних внесків фізичних осіб (ст. 50, ч. 1). У законі не було взято до уваги рекомендацію ОБСЄ/БДІПЛ щодо негрошових внесків громадян [12]. На думку міжнародних фахівців, це обмежувало політичну участь у підтримці кампанії для осіб, які не можуть зробити фінансові пожертви до виборчих фондів. Закон не встановлював обмежень щодо витрат під час кампанії, що призвело до переваг заможніших кандидатів і партій. До того ж, партії з недостатнім фінансуванням могли відмовлятися брати участь у виборах через фінансову слабкість.

Законом про вибори народних депутатів (зі змінами від 05 квітня 2012 р.) заборонялося створення виборчих блоків. На думку ОБСЄ/БДІПЛ і Венеціанської комісії, таке обмеження зачіпало право партій на свободу об'єднань. Передбачалося внесення грошової застави від партій у розмірі 2 000 мінімальних зарплат, від кандидатів в одномандатних округах – 12 мінімальних зарплат (ст. 56, ч. 1, 2). Право на повернення застави мали партії та кандидати в одномандатних округах, що пройшли до парламенту. Подібне фінансове зобов'язання призвело до зниження виборчої участі дрібних партій та окремих кандидатів-самовисуванців, котрі не володіли достатніми ресурсами.

Що стосується інформаційного забезпечення виборів, нововведенням стало скорочення періоду, протягом якого заборонялося публікувати результати опитування громадської думки у ЗМІ (ст. 67, ч. 3). Порівняно з минулими виборами цей термін зменшили з 15 до 10 днів. Заборонялося проведення передвиборчої агітації у закордонних ЗМІ, що працюють на території України, а також зареєстрованих в Україні ЗМІ, в яких частка зарубіжної власності перевищує 50% (ст. 74, ч. 18). Вказане обмеження забороняло проводити передвиборчу агітацію, спрямовану на українців, що перебували

за кордоном. Уперше на виборах 2012 р. застосовувалося відеоспостереження, відеозапис і трансляція зображення для спостереження за організацією голосування та підрахунку голосів виборців на виборчих дільницях.

26 жовтня 2014 р. у складних політичних і безпечних умовах відбулися позачергові парламентські вибори. Проведення виборів народних депутатів регулювалося Законом України від 17 листопада 2011 р. «Про вибори народних депутатів України» зі змінами від 17 квітня 2014 р. [7] зі збереженням основних правил проведення попередніх виборів, а саме пропорційно-мажоритарною системою, 5% прохідним бар'єром.

Проте закон зазнав деяких змін, що були внесені за рекомендацією ОБСЄ/БДІПЛ. Так, визначалися критерії створення меж одномандатних округів враховуючи інтереси національних меншин, запроваджувався механізм виправлення помилок і неточностей у реєстраційних документах кандидатів, зменшено розмір грошової застави, зменшено мінімальні відсотки (з 10 до 5%) кількості порушень, що повинні бути скоєні, щоб вибори були визнанні недійсними.

Управління виборчим процесом здійснювалося тривірневою системою виборчих комісій. Закон дозволяв громадянам тимчасово змінювати місце голосування: 07 жовтня 2014 р. ЦВК затвердила спрощений порядок із метою сприяння участі у виборах внутрішньо переміщених осіб і виборців із Донецької та Луганської областей. Виборці з Кримського півострова також могли тимчасово змінити виборчу адресу за спрощеною процедурою [10]. Однак така процедура була фінансово затратною та ризикованою через ситуацію на лініях розмежування. Тому серед рекомендацій ОБСЄ/БДІПЛ були передбачені зміни в законодавстві для усунення перешкод за тимчасової перереєстрації виборців із Кримського півострова та інших неконтрольованих урядом територій. Це сприяло б реалізації конституційного права виборців та активізації політичної участі.

Змінами до законодавства про вибори народних депутатів, внесеними у 2013 р., були запроваджені заходи для збільшення прозорості фінансування кампаній. Розрахунки виборчих фондів могли здійснюватися лише прямим безготівковим переказом (ст. 48, ч. 9). Джерела фінансування фондів обмежувалися власними ресурсами партії або кандидата, а також приватними пожертвами від фізичних осіб. Заборонялися анонімні та внески від іноземних громадян.

Парламентські вибори 2014 р. проходили в умовах зменшення розміру грошової застави. Так, партія вносила суму в розмірі 1 000 мінімальних заробітних плат, кандидати – 10 мінімальних заробітних плат (ст. 56, ч. 1). Зміна цього положення порівняно з минулими виборами сприяла участі

у виборах невеликих партій і кандидатів-самовисуванців, для яких втрата грошової застави несла значні фінансові ризики. Законом від 21 листопада 2013 р. строки, протягом якого заборонялося публікувати результати опитування громадської думки, зменшено з 10 до 2 днів (ст. 67, ч. 3).

Загалом новий закон «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 р. зі змінами 14 жовтня 2014 р. забезпечив детальне регулювання процесу парламентських виборів, передбачивши більшість позаштатних ситуацій, що виникали під час виборчого процесу.

20 травня 2019 р. Президентом України В. Зеленським було заявлено про розпуск Верховної Ради України та проведення позачергових парламентських виборів 21 липня 2019 р. [11]. Проведення парламентських виборів регулювалося Законом України «Про вибори народних депутатів» від 17 листопада 2011 р. із внесеними змінами від 07 лютого 2019 р. Законодавство не зазнало суттєвих змін із часу проведення парламентських виборів 2014 р., за винятком реформування положень про фінансування кампаній. До того ж, у 2015 р. прийнято Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», згідно з яким були заборонені партії комуністичного і націонал-соціалістичного (нацистського) спрямування, а також висунення кандидатів у депутати такими партіями [9]. Зміни впроваджені у процедурі реєстрації кандидатів та спостерігачів, заміни кандидатів у партійних списках після виборів. До того ж, всі агітаційні матеріали повинні були друкуватися українською мовою (у квітні 2019 р. прийнято Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»).

Парламент обирався на 5 років згідно із пропорційно-мажоритарною виборчою системою (зважаючи на виклики територіальної цілісності України вибори проводилися лише у 199 із 225 одномандатних виборчих округів). Виборчий ценз залишився незмінним – 5%. Виборці, що проживали або на день проведення виборів перебували на території іноземної держави, а також громадяни, яким тимчасово змінено місце голосування (без зміни виборчої адреси) мали право голосу лише у загальнодержавному окрузі (ст. 2, ч. 10). Цим положенням забезпечувалося загальне виборче право для внутрішньо переміщених осіб, що не змогли проголосувати за місцем реєстрації.

Зміни в законі 2015 р. спростили доступ громадськості до звітів про фінансування виборчих кампаній, запровадили незалежний аудит фінансів партій і передвиборчих кампаній. Закон передбачив можливість спостереження за виборчим процесом міжнародних і національних спостерігачів, включаючи недержавні організації. Зміни до зако-

нодавства, прийняті в лютому 2019 р., заборонили участь у спостереженні за виборами в Україні громадянам Російської Федерації та особам, пропозиції щодо яких ініційовано або внесено РФ.

Аналіз законодавчої бази, якою здійснюється правове регулювання парламентських виборів в Україні, засвідчило обґрунтовану потребу в уніфікації виборчого законодавства. Починаючи з 2008 р. українські законотворці працюють над прийняттям Виборчого кодексу (перший Законопроект Виборчого кодексу України зареєстрований 23 березня 2010 р. № 42341) і проведенням комплексної виборчої реформи. У 2014 р. задекларовано наміри ухвалити новий Закон «Про вибори народних депутатів України», що передбачав пропорційну систему з відкритими списками.

07 листопада 2017 р. у першому читанні схвалено проект Виборчого кодексу України (№ 3112-1 від 02 жовтня 2015 р.). Ним пропонувалося проводити вибори народних депутатів України за пропорційною виборчою системою з відкритими списками, прохідний бар'єр встановлювався на рівні 4%. До проекту кодексу майже одразу після голосування в першому читанні було внесли тисячі правок, що пояснюється застарілими нормами ще на момент його повторного внесення у 2015 р. Тому при Комітеті з питань правової політики та правосуддя була створена робоча група, що готувала Виборчий кодекс до другого читання. 11 липня 2019 р. мінімально необхідними 226 голосами Виборчий кодекс ухвалено. 27 серпня 2019 р. Голова Верховної Ради України А. Парубій підписав Виборчий кодекс і назвав його наймасштабнішим законопроектом парламенту VIII скликання.

Прийняття Кодексу стало помітним кроком у напрямку удосконалення виборчого законодавства. Зокрема, передбачено запровадження гендерних квот і відповідальності за їх недотримання, удосконалено порядок адміністрування і ведення Державного реєстру виборців, запроваджено електронну систему фінансової звітності партій і кандидатів на виборах, посилено гарантії виборчих прав людей з інвалідністю, удосконалено порядок проведення агітації, підрахунку голосів, встановлення підсумків голосування та результатів виборів.

Водночас, як зазначають експерти, Кодекс містить ряд концептуальних недоліків. Один із ключових – пропорційна виборча система з відкритими списками, за якою списки партій на виборах не є повністю відкритими і регіональними [3]. Виборчий кодекс не передбачає дієвих механізмів забезпечення електоральної участі внутрішньо переміщених осіб та інших мобільних всередині країни категорій громадян, інструментів професіоналізації виборчих комісій, не враховано інструменти регулювання нових форм агітації (інтернет та соціальні мережі).

13 вересня 2019 р. Президент України В. Зеленський, підтримуючи загалом зведення усіх виборчих процедур і правил у єдиний кодифікований законодавчий акт, наклав вето на Виборчий кодекс. У пропозиціях глави держави до Виборчого кодексу України зазначалося, що документ містить положення, які не відповідають Конституції України, не враховують останні позитивні зміни до виборчого законодавства, не забезпечують належної регламентації й організації виборчого процесу, ефективного контролю за здійсненням виборчих процедур [12]. Дискусійні положення кодексу направлено на доопрацювання, після чого документ стане предметом обговорення Верховної Ради IX скликання.

Висновки. Отже, участь громадян у виборах депутатів Верховної Ради України, крім Основного закону та законів про вибори народних депутатів, унормовують й інші політико-правові акти: про Центральну виборчу комісію, про Державний реєстр виборців, зміни до вказаних законів, урядові постанови, накази, законодавчі акти суміжних галузей права та підзаконних нормативних актів, що регулюють окремі питання політичної участі й електорального процесу загалом.

Аналіз становлення правової бази електоральної участі громадян у виборах українського парламенту свідчить про вплив двох тенденцій суспільного розвитку: посттоталітарного та демократичного. Перехідний період відзначився впровадженням демократичних цінностей, остаточному закріпленню яких заважали наміри владної еліти зберегти свої позиції. Свідченням тому є відсутність стабільності виборчого законодавства, регулярне оновлення законів про вибори відповідно до політичної кон'юнктури. Водночас були розроблені комплексні нормативно-правові акти, що забезпечують незалежність і добросовісність виборів, повноцінну та поінформовану участь у виборчому процесі. Йдеться про розширення кола офіційних спостерігачів, допуск до спостереження за виборами представників громадських організацій, розширення міжнародного співробітництва у сфері правового забезпечення. Важливим кроком на шляху забезпечення європейських стандартів виборів стало ухвалення проекту Виборчого кодексу. Цей кодифікований документ, що знаходиться на доопрацюванні, в разі остаточного ухвалення сприятиме узгодженості виборчих норм, системності, спростить практичне застосування виборчого законодавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналіз стану парламентського виборчого законодавства України: напрямки та шляхи його удосконалення згідно з рекомендаціями місії ОБСЄ/БДІПЛ зі спостереження за виборами та Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) від 01 липня 2015 р.: Вищий адміністративний суд України. *Платформа Liga: zakon*. URL:

<https://ips.ligazakon.net/document/view/ASS00296?bl=> (дата звернення: 15.09.2019).

2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. 160 с.

3. Ключові пріоритети реформ у сфері виборів, референдумів та фінансування політики. *IFES-ОПОРА*. URL: [https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/08/IFES-OPORA-Legal-Reform-Priorities-for-Elections-Referendums-and-Political-Finance-Updated-v2-2019-08-29-Ukr.pdf?](https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/08/IFES-OPORA-Legal-Reform-Priorities-for-Elections-Referendums-and-Political-Finance-Updated-v2-2019-08-29-Ukr.pdf) (дата звернення: 12.10.2019).

4. Про вибори народних депутатів України від 24 вересня 1997 р.: Закон України. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541/97-%D0%B2%D1%80/print> (дата звернення: 12.10.2019).

5. Про вибори народних депутатів України від 18 жовтня 2001 р.: Закон України. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2766-14> (дата звернення: 01.10.2019).

6. Про вибори народних депутатів України від 25 березня 2004 р.: Закон України. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1665-15> (дата звернення: 08.10.2019).

7. Про вибори народних депутатів України із змінами 2014, 2015 рр.: Закон України. *Законодавство України*. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4061-17> (дата звернення: 03.10.2019).

8. Про Державний реєстр виборців від 22 лютого 2007 р.: Закон України. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16> (дата звернення: 03.10.2019).

9. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки від 09 квітня 2015 р.: Закон України. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19> (дата звернення: 11.10.2019).

10. Про питання тимчасової зміни місця голосування виборцям, виборча адреса яких відноситься до території Донецької чи Луганської області, на період проведення позачергових виборів народних депутатів України 26 жовтня 2014 р. від 07 жовтня 2014 р.: Закон України. *Законодавство України*. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/acts/getd256b-2.html?id=39306&ptext=> (дата звернення: 29.09.2019).

11. Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів № 303/2019 від 21 травня 2019 р.: *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303/2019> (дата звернення: 02.10.2019).

12. Пропозиції Президента до Виборчого кодексу України № 0978 від 13 вересня 2019 р.: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66849 (дата звернення: 22.09.2019).

REFERENCES:

1. Analiz stanu parlamentskoho vyborchoho zakonodavstva Ukrainy: napriamky ta shliakhy yoho udos-

konalennia zghidno z rekomendatsiayami misii OBSle/BDIPL zi sposterezhennia za vyboramy ta Yevropeiskoi komisii Za demokratiyu cherez pravo (Venetsianskoi komisii) vid 1 lyp. 2015 r.: Vyshchyi administratyvnyi sud Ukrainy. Platforma Liga: zakon. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/ASS00296?bl=> data zvernennia: (15.09.2019).

2. Konstytutsiia Ukrainy: 28 cherv. 1996 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. 160 s.

3. Kliuchovi priorytety reform u sferi vyboriv, referendumiv ta finansuvannia polityky. IFES-OPORA. URL: [https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/08/IFES-OPORA-Legal-Reform-Priorities-for-Elections-Referendums-and-Political-Finance-Updated-v2-2019-08-29-Ukr.pdf?](https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/08/IFES-OPORA-Legal-Reform-Priorities-for-Elections-Referendums-and-Political-Finance-Updated-v2-2019-08-29-Ukr.pdf) (data zvernennia: (12.10.2019).

4. Pro vybory narodnykh deputativ Ukrainy vid 24 ver. 1997 r.: Zakon Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541/97-%D0%B2%D1%80/print> (data zvernennia: (12.10.2019).

5. Pro vybory narodnykh deputativ Ukrainy vid 18 zhovt. 2001 r.: Zakon Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2766-14> data zvernennia: (01.10.2019).

6. Pro vybory narodnykh deputativ Ukrainy vid 25 ber. 2004 r.: Zakon Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1665-15> data zvernennia: (08.10.2019).

7. Pro vybory narodnykh deputativ Ukrainy iz zminamy 2014, 2015 rr.: Zakon Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4061-17> data zvernennia: (03.10.2019).

8. Pro Derzhavnyi reiestr vybortsiv vid 22 liut. 2007 r.: Zakon Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16> data zvernennia: (03.10.2019).

9. Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsyistskoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoi symvoliky vid 9 kvit. 2015 r.: Zakon Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19> data zvernennia: (11.10.2019).

10. Pro pytannia tymchasovoi zminy mistsia holosuvannia vybortsiam, vyborcha adresa yakykh vidnosytsia do terytorii Donetskoï chy Luhanskoï oblasti, na period provedennia pozacherhovykh vyboriv narodnykh deputativ Ukrainy 26 zhovtnia 2014 roku vid 7 zhovt. 2014 r.: Zakon Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/acts/getd256b-2.html?id=39306&ptext=> data zvernennia: (29.09.2019).

11. Pro dostrokovе pryynennia povnovazhen Verkhovnoi Rady Ukrainy ta pryznachennia pozacherhovykh vyboriv № 303/2019 vid 21 tr. 2019 r.: Zakonodavstvo Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303/2019> data zvernennia: (02.10.2019).

12. Propozytsii Prezydenta do Vyborchoho kodeksu Ukrainy № 0978 vid 13 ver. 2019 r.: Ofitsiyniy veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66849 data zvernennia: (22.09.2019).

The legal basis of the electoral participation the of citizens of Ukraine in the parliamentary elections of 1998–2019

Rozik Mariia Vasylivna

Postgraduate Student of the Department of Political Science and Public Administration of Faculty of History, Political Science and National Security Lesya Ukrainka Eastern European National University
Volya Ave., 13, Lutsk, Ukraine

The article analyzes the evolution of the legal foundations the of electoral participation of the citizens of Ukraine in the 1998–2019 parliamentary elections. The need of the research is in the fact that the democratically organized elections are like the “litmus test” of the democracy. In this context, special attention is paid to the process of formation, implementation and stability of the electoral legislation, ensuring equality of all the participants in the political process. The experience of the realization of the parliamentary elections in Ukraine demonstrates the tendency that the electoral law changes on the regular basis depending on the political situation and is often done as the means of manipulation of the ruling circles.

According to the results of the research, it is determined that the participation of the citizens in the elections of the deputies of the Verkhovna Rada of Ukraine, in addition to the Basic Law and the Laws on the Election of People’s Deputies, normalize the following political and legal acts: about the Central Election Commission, about the State Voter Register, about the changes to the noted laws, the governmental decrees, the orders, the legislative acts of related branches of the law and by-laws regulating certain issues of the political participation and electoral process in general.

The analysis of the formation of the legal basis for the electoral participation of the citizens in the elections of the Ukrainian Parliament shows the influence of two tendencies of the social development: post-totalitarian and democratic. The transition period was marked by the introduction of the democratic values, the final consolidation of which was hampered by the intentions of the ruling elite to maintain their positions. Evidence of this is the lack of the stability of the electoral legislation, the regular updating of the election laws in accordance with the political situation. At the same time, the complex legal acts were developed to ensure independence and integrity of the elections, full and informed participation in the election process. An important step towards ensuring European election standards was the adoption of the project of the Election Codex. This codified document, which is being finalized, in the case of the final approval, will facilitate the coherence of the electoral norms, systematicity, and will simplify the practical application of the electoral law.

Key words: law, elections, electoral legislation, electoral process, electoral participation, parliament.

Топчіу Ганна Юрїївна

Трансформація політичних інститутів у контексті політичної реальності України

УДК 323-044.922(477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-33-37>

Топчіу Ганна Юрїївна
аспірант кафедри політології
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна

У статті проаналізовано процес трансформації політичних інститутів в Україні. Україна знаходиться в стані системної кризи, де невирішеність політичних, адміністративних і соціальних проблем поєднується з важкою економічною ситуацією. З моменту отримання незалежності, істотного прогресу в процесі політичного транзиту не відбулося. Цим визначається актуальність дослідження причин і особливостей системної кризи і пошуку оптимальної інституціональної конфігурації політичної системи. Особливий інтерес представляє поєднання постійної мінливості українського політичного процесу і стану стагнації модернізаційного процесу в Україні загалом.

Перераховані обставини зумовлюють теоретичну актуальність і практичну значимість дослідження трансформації політичних інститутів України в умовах перехідного періоду.

Політичні інститути знаходяться в стані постійної трансформації. Оскільки ефективно працюючі державні інститути є одним із факторів, що сприяють консолідації демократії, дана невизначеність не призводить до успіху до демократичного переходу України.

Метою статті є визначити основні тенденції й особливості процесу трансформації політичних інститутів України в умовах перехідного періоду політичної реальності та запропонувати оптимальну модель дослідження подальшої інституційної трансформації з урахуванням характеру політичних процесів на даному етапі розвитку.

Методологічною основою дослідження є системний підхід, який дозволяє провести всебічний аналіз взаємодії політичних акторів в рамках політичної системи.

За результатами виявлено причини формування перехідної моделі політичного розвитку в Україні, для якої характерні риси і президентської, і парламентської системи при поєднанні рис демократичного та авторитарного режиму.

Україна знаходиться в стані системної кризи, де невирішеність політичних, адміністративних і соціальних проблем поєднується з важкою економічною ситуацією. З моменту отримання незалежності, істотного прогресу в процесі політичного транзиту не відбулося. Цим визначається актуальність дослідження причин і особливостей системної кризи і пошуку оптимальної інституціональної конфігурації політичної системи. Особливий інтерес представляє поєднання постійної мінливості українського політичного процесу і стану стагнації модернізаційного процесу в Україні в цілому.

Ключові слова: трансформація, політичний інститут, розвиток, суспільство, зміна.

Вступ. У 1991 р. Україна здобула незалежність і вступила на шлях формування нової демократичної держави. Але, незважаючи на регулярні вибори і демократичну Конституцію, процес транзиту до сих пір залишається незавершеним. Ключовою проблемою є інституційні чинники – несформованість, неструктурованість та неефективність політичних інститутів. Такий базовий етап у процесі будівництва держави, як Конституція, яка не виконується призводить до ряду протиріч всередині державних інститутів.

Політичні інститути знаходяться в стані постійної трансформації. Оскільки ефективно працюючі державні інститути є одним з факторів, що сприяють консолідації демократії, дана невизначеність не призводить до успіху демократичних перетворень в Україні.

Хаотичність інституційного реформування призводить до появи практики політичної дії, що спирається не так на формальні інститути, а на неформальні механізми. Багато конкуруючі суб'єкти українського політичного процесу, володіючи таким самим політичним потенціалом, вважали за краще

реалізувати свої інтереси в умовах інституційної невизначеності. Намагання влади представників різних груп еліт, як сукупності, що зберегла перевагу з часів СРСР, так і нових олігархічних кланів. Сформовані протиріччя між ними перешкоджали досягненню консенсусу з приводу оптимального положення інститутів влади, без якого неможливе формування стабільної політичної системи.

Ситуацію ускладнює і проблема співіснування регіонів України. Якщо звернути увагу на історичний контекст і національний склад України, то стає очевидною складність примирення етнічних, національних та лінгвістичних протиріч всередині держави. Для представництва таких суперечливих інтересів потрібні ефективні політичні інститути, в першу чергу, консолідована партійна система. В результаті складається ситуація, коли для успішного подолання протиріч, або для створення прийнятних для всіх учасників політичного процесу шляхів їх вирішення, необхідні працюючі інститути, а їх формування блокується через різноскерованість політичних інтересів.

Таким чином, Україна знаходиться в стані системної кризи, де невирішеність політичних, адміністративних і соціальних проблем поєднується з важкою економічною ситуацією. З моменту отримання незалежності, істотного прогресу в процесі політичного транзиту не відбулося. Цим визначається актуальність дослідження причин і особливостей системної кризи і пошуку оптимальної інституціональної конфігурації політичної системи. Особливий інтерес представляє поєднання постійної мінливості українського політичного процесу і стану стагнації модернізаційного процесу в Україні в цілому.

Перераховані обставини зумовлюють теоретичну актуальність і практичну значимість дослідження трансформації політичних інститутів України в умовах перехідного періоду.

Мета статті – визначити основні тенденції та особливості процесу трансформації політичних інститутів України в умовах політичної реальності і запропонувати оптимальну модель дослідження подальшої інституційної трансформації з урахуванням характеру політичних процесів на даному етапі розвитку.

Для досягнення мети, поставленої в дослідженні, необхідно вирішити такі завдання:

- виявити основні тенденції інституційного будівництва сучасної України та визначити причини їх прояву;
- проаналізувати особливості політичних процесів перехідного періоду в Україні;
- виявити оптимальну модель дослідження інституціональних трансформацій в Україні.

Методологічною основою дослідження є системний підхід, який дозволяє провести всебічний аналіз взаємодії політичних акторів в рамках політичної системи.

У науковому дослідженні поєднуються загальнонаукові методи, спеціальні методи політології та інших соціальних наук. Серед застосовуваних **методів** необхідно виділити такі:

- структурно-функціональний метод (елементи політичної системи розглядаються з погляду виконуваних ними функцій);
- компаративістський метод (для зіставлення функцій і ролей різних інститутів у різні періоди часу);
- інституційний метод (президент, парламент, уряд, політичні партії і т. д. розглядаються як політичні інститути, що виконують певні функції у процесі трансформації);
- формально-юридичний метод (для дослідження нормативно-правових актів України).

Результати. Виявлено причини формування перехідної моделі політичного розвитку в Україні, для якої характерні риси і президентської, і парламентської системи при поєднанні рис демократичного й авторитарного режиму.

Вироблена оптимальна концепція дослідження політичного режиму в Україні на основі поєднання концепцій «делегованої демократії» та неопатрімоніалізму.

В основі системної кризи лежать незавершені реформи, що означає принципову важливість успішної інституційної трансформації для виходу з кризи.

Будь-яка політична система тісно пов'язана з навколишнім середовищем, в якій вона функціонує і розвивається, що призводить до способів реалізації влади, сукупності прийомів, способів і методів її здійснення. Сучасна політична система України, як і політична система багатьох постсоціалістичних та пострадянських країн, має перехідний характер від авторитарно-тоталітарної системи суспільного устрою до демократичного суспільства і правової держави. Україна знаходиться на етапі трансформації своєї політичної системи [2, с. 44].

Поняття «політичний інститут» має ключове значення для дослідження сучасної України, так як порушення Конституції та інших законодавчих актів в умовах внутрішньополітичної боротьби помітно знизили статус України як правової держави, посилили недовіру до всіх владних інститутів з боку значної частини громадян і суспільства загалом.

Трансформація суспільної системи визначається її природою, внутрішньосистемними потребами існування та розвитку. Крім того, вона обумовлена необхідністю відповідати на виклики зовнішнього середовища. Ці виклики трансформують усталену систему не безпосередньо, а проходячи крізь своєрідний «фільтр» природи будь-якої державної системи, і узгоджуються в її відповідях на виклики, які носять форму політичних рішень та кроків держави, а також організованих громадськими структурами, або спонтанних соціальних або індивідуальних дій. Таким чином, під політичною трансформацією розуміється якісна зміна всієї суспільної системи.

Трансформація політичних інститутів визначається закономірностями протікання політичного процесу, який в Україні після здобуття незалежності розвивається двояко. З одного боку, йде процес формування і становлення, а також розвиток держави та владних структур, політичних інститутів та інститутів громадянського суспільства. З іншого боку, сучасний політичний процес в Україні характеризується умовами, в яких діють політичні актори українського суспільства. До гострих соціально-економічних проблем додаються проблеми культурного, міжнаціонального та релігійного характеру. Виділяються особливості політичного процесу незалежної України, серед яких: відсутність консенсусу між провідними учасниками політичного процесу, відсутність налагодженого діалогу влади та суспільства.

Для української реальності найбільш цікаві дві теорії демократії:

1) теорія делегованої демократії Г. О'Доннелла – поліархія, в якій виконавча влада на практиці не обмежена іншими інститутами, і не підзвітна іншим гілкам влади. При делегованій демократії демократичні інститути нестійкі або відсутні, проте режим продовжує функціонувати. Зберігається ризик виродження делегованої демократії в авторитарний режим. Інші гілки влади не обов'язково є слабкими самі по собі, проте президент обходить або пригнічує їх.

2) концепція авторитарної ситуації Х. Лінца – постколоніальний авторитаризм, створюється в суспільствах з вкрай низьким рівнем соціально-економічного розвитку та майже повною відсутністю власної підготовленої еліти. Для забезпечення суспільної підтримки, ще не відбулося згуртування нації, розділеної за етнічною ознакою, уряд висуває націоналістичні гасла, нівелюють значення внутрішніх конфліктів, що приховують некомпетентне правління та корупцію. Якщо суспільство згуртувати не вдається і з'являється антисистемна опозиція, режим підсилює свій авторитарний вплив, що іноді призводить до ситуації «революції» або громадянської війни.

В Україні в процесі трансформації опозиційні групи не сприяли залученню народу до практики демократичної політики. У структурах громадянського суспільства проявилися тенденції не до поглиблення соціальних перетворень і розвитку демократичних інститутів, а сталось пристосування до сформованої політичної реальності. Таке пристосування свідчить про незрілість посткомуністичної демократії, коли окремі групи суспільства, які називаються «елітами», використовують у своїх інтересах слабку державну владу.

Г.І. Вайнштейн вважає, що посткомуністичні трансформації мають деякі особливості в порівнянні з трансформаційними процесами в інших державах. Подальший розвиток інститутів громадянського суспільства в посткомуністичних країнах дає чималі підстави для перегляду суто оптимістичного уявлення про них як про своєрідну школу демократичного виховання мас та якомусь інструменту їх залучення до демократичної практики суспільно-політичного життя [1, с. 166].

Також, варто звернути увагу на теорію К. Малигіної, яка вважає прийнятним до української дійсності поняття «неопатрімоніалізму», виділеному Ш. Ейзенштадтом. К. Малигіна схильна називати неопатрімоніальною державу, в якій неформальні (патрімоніальні) та формальні (бюрократичні) механізми розділені де-юре, але де-факто співіснують і є взаємозамінними. Як зазначає П. Д'Аїєрі, замість «правової держави», виникає «інструментальне управління правом», по-іншому зване «політикою з позиції сили», що неминуче

призводить також до корупції. Теорія К. Малигіної дозволяє пояснити ситуацію, що склалася в незалежній Україні [5, с. 9–10].

Що стосується дослідження інститутів та їх ефективності, то необхідно звернутися до концепції Х. Лінца, який виділяє кілька рис президентської республіки, які можуть перешкоджати консолідації демократії та сприяти виникненню авторитарного режиму. Чому ми розглядаємо саме президентську республіку, при парламентсько-президентській де-юре? І президент П. Порошенко, і новообраний В. Зеленський все ж де-факто тією чи іншою мірою концентрують всі важелі влади в своїх руках. Повернемося до концепції Х. Лінца.

По-перше, в президентських республіках підвищений потенціал конфліктності між президентом та парламентом.

По-друге, термін перебування президента при владі є жорстко фіксованим, що менш сприятливо з точки зору демократії в порівнянні з «гнучкістю» парламентських систем, в яких уряд протягом усього свого існування залежить від довіри з боку законодавчого органу.

По-третє, президентське правління вносить в політичний процес значний елемент гри з нульовою сумою, націленою на реалізацію установки «переможець отримує все» [6, с. 232].

Нарешті, стиль політики в президентській республіці менш підходить демократії, ніж стиль політики в парламентській республіці.

Застосовуючи до України модернізаційну парадигму, не варто однозначно класифікувати державу як частину Заходу або Незаходу. Більш застосовна концепція різноманітного суспільства, що поєднує в собі анклав сучасності з традиційними анклавами.

Кризовий процес формування політичних інститутів України привів до неможливості дати точне визначення форми правління незалежної України на її різних етапах політичної реальності XXI ст.

Домінуюча роль неформальних механізмів розв'язання політичних завдань та «політика з позиції сили» призводять до неможливості консолідувати демократичний режим як в рамках президентської, так і в рамках парламентської системи.

Проводячи компаративістський аналіз України з іншими державами, науковці частіше беруть за основу досвід пострадянських держав. Варто звернути увагу, що жодна з них не стало демократією за прикладом європейських країн. Ризикнути провести паралель із Китаєм. Китай може послужити прикладом для України в побудові сильної держави, спираючись на політичну реальність.

Вчений-соціолог Лі Пейлін наступним чином визначив напрямки китайської політичної системи: «В умовах глобалізації ми повинні також працювати над підвищенням рівня правосвідомості громадян, вдосконаленням демократії боротьбою з коруп-

цією, підвищенням рівня технологій та управління, забезпеченням довгострокової політичної стабільності» [4].

Цікавим, в світлі останніх політичних подій та формування монобільшості в українському парламенті, виглядає дослідження Лі Хуейбіна, який пов'язує успіхи економічного розвитку КНР з впровадженням специфічної моделі державного управління, відповідно до якої партія керує всіма сферами суспільного життя. Цей вид державного управління являє собою перехідний тип періоду трансформації, основними цілями та завданнями якої стають:

1) Створення умов для переходу уряду від моделі «управління економікою» до моделі «обслуговування інтересів суспільства».

2) Розвиток системи державного управління від регулювання інвестиційної активності до інвестиційних можливостей суспільства.

Необхідно лише тільки, щоб уряд здійснював побільше благих для суспільства вчинків та не переходив межі дозволеного, тоді приріст соціального капіталу неодмінно прискориться. І саме це називається «створенням сприятливих для розвитку умов» [3].

Домінуюча роль неформальних механізмів розв'язання політичних завдань та «політики з позиції сили» призводять до неможливості консолідувати демократичний режим як в рамках президентської, так і в рамках парламентської системи. Сенс трансформації політичних інститутів проходить через прояв ціннісних устремлень суспільства, спрямованих на досягнення мети соціального розвитку.

Процес структурної трансформації в Україні повинен відбуватися через новаторське будівництво самої правлячої партії за допомогою реалізації механізму:

– підвищення ефективності координації процесу структурних соціально-економічних перетворень;

– розширення внутріпартійної демократії, яка повинна стимулювати громадянську демократію;

– через посилення боротьби з корупцією, а також існуючих інститутів, що обмежують діяльність влади;

– поглиблення управлінської системи в державі.

Висновки. Криза та стагнація політичної системи України пояснюються незавершеністю формування механізмів здійснення влади і, як наслідок, широкою практикою використання неформальних механізмів. У свою чергу, процес трансформації політичних інститутів та створення ефективних способів взаємодії між ними неможливо при відсутності конструктивного діалогу між різними групами еліт.

Переважання кон'юнктурних інтересів призводить до нестабільності політичного режиму, посилення авторитарних тенденцій та ригідності політичної системи в цілому, що перешкоджає пошуку оптимальних шляхів реформування і виходу з кризи.

Таким чином, всебічний розвиток України в даний період часу характеризується нами як стадія структурної трансформації суспільства, в якому зміни в політичній системі, які повинні бути спрямовані на зміцнення політичного порядку, одним із завдань якого є досягнення стабільності та розвитку держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вайнштейн Г.І. Закономірності та проблеми посткомуністичних трансформацій. *Політичні інститути на рубежі тисячоліть*. 2001. С. 166.
2. Гельман В.Я. Модернізація, інститути та «порочне коло» пострадянського неопатримоніалізму: препринт М-41/15. Санкт-Петербург : Вид-во Європ. ун-ту в Санкт-Петербурзі, 2015, 44 с.
3. Лі Хуейбін. Соціальний капітал і трансформація системи державного управління. *Теорія-Китай*: URL: http://ru.theorychina.org/xsqy_2477/201209/t20120925_234906.shtml.
4. Побудова гармонійного соціалістичного суспільства: погляд соціолога. *Газета «Женьмінь Жибао»*. URL: <http://russian.people.com.cn/31521/Te3237349.html>.
5. Фісун О. Неформальні інститути та неопатримоніальна демократія в Україні. *Агора*. № 17. 2016. С. 9–10.
6. Шугард М.С., Керрі Дж. Президенти та законодавчі збори. Теорія і практика демократії. *Вибрані тексти*. Москва : Ладомір, 2006. С. 232.

REFERENCES:

1. Weinstein G.I. Zakonomirnosti ta problem postkomunistichnih transformatsii. *Politichni instituty na rubegi tysiacholit*. 2001. S.166.
2. Gelman V.I. Modernizatsiya, instytuti ta «porochne kolo» postradyanskogo neopatrimonializmu: preprint M-41/15. SPb.: Vid-vo Evrop. un-ty v Sankt-Peterburzi, 2015, 44s.
3. Li Hueibin. Sitsialnii capital I transformatsiya sistemi dergavnogo upravlinnya. *Teoriya-Kitay*. URL: http://ru.theorychina.org/xsqy_2477/201209/t20120925_234906.shtml.
4. Pobydova garmoniinogo sotsialistychnogo syspilstva: poglyad sotsiologa. *Gazeta Gemin Gebao*. URL: <http://russian.people.com.cn/31521/Te3237349.html>
5. Fisyn O. Neformalni instytiti ta neopatrimonialna demokratiya v Ukraini. *Agora*. № 17. 2016, С. 9–10.
6. Shugard M.S., Kerri G. Presidenti ta zakonodavchi zbori. *Teoriya I praktika demokratii. Vibrani teksti*. M.: Ladomir, 2006. С. 232.

Transformation of political institutions in the context of political reality of Ukraine

Topchiu Hanna Yurievna

Postgraduate student of the Department
of Political Science
Odessa I.I. Mechnikov National University
Dvoryanska str., 2, Odessa, Ukraine

The article analyzes the process of transformation of political institutions in Ukraine. Ukraine is in a systemic crisis where political, administrative and social problems are compounded by a difficult economic situation. Since independence, no significant progress has been made in the political transit process. This determines the relevance of the study of the causes and features of the systemic crisis and the search for the optimal institutional configuration of the political system. Of particular interest is the combination of the constant volatility of the Ukrainian political process and the stagnation of the modernization process in Ukraine as a whole.

These circumstances determine the theoretical relevance and practical relevance of the study of the transformation of political institutions of Ukraine in the transition period.

The purpose of the article is to identify the main tendencies and features of the process of transformation of political institutions of Ukraine in the transition period of political reality and to offer an optimal model for the study of further institutional transformation, taking into account the nature of political processes at this stage of development.

The methodological basis of the research is a systematic approach that allows a comprehensive analysis of the interaction of political actors within the political system.

The results reveal the reasons for the formation of a transitional model of political development in Ukraine, characterized by features of both the presidential and parliamentary systems when combining the features of a democratic and authoritarian regime.

Ukraine is in a state of systemic crisis, lack of political, administrative and social problems to relate to the important economic situation. At the time of the abolition of independence, there is no real progress in the process of political transit not occurred. In this way, the relevance of the reasons and peculiarities of the system crisis and the idea of the optimal and constitutional political system is recognized. The special interest is the presentation of the latest Ukrainian political process and I will become stagnant modernization process in Ukraine as a whole.

Key words: transformation, political institute, development, society, change.

Шлемкевич Тетяна Вікторівна

Інформаційно-комунікаційні чинники впливу на громадянське суспільство в сучасній Україні

УДК 316.776:004-043.2]:316.3(477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-38-43>

Шлемкевич Тетяна Вікторівна
аспірантка кафедри
політичних інститутів та процесів
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет
імені Василя Стефаника»
вул. Шевченка, 57,
Івано-Франківськ, Україна

Початок XXI ст. ознаменувався всеохоплюючим, а в науковому сенсі мультидисциплінарним пошуком відповідей на виклики, зумовлені специфікою попереднього цивілізаційного періоду. З урахуванням набутого й апробованого теоретичного знання відбувається осмислення і вибір оптимальної реакції та політичні, фінансово-економічні, інформаційно-комунікаційні процеси. Останні набули для України особливої актуальності, адже, з одного боку, зазнають динамічних змін, з іншого, – впливають на цілий комплекс суспільно-політичних явищ, зокрема, формування громадянського суспільства.

Метою наукової роботи є виявлення інформаційно-комунікаційних чинників впливу на розвиток громадянського суспільства, а також визначення його комунікаційного потенціалу в Україні. Враховуючи специфіку предметного поля дослідження, методи та підходи його реалізації мають мультидисциплінарний характер із домінуванням структурно-функціонального, соціокультурного підходів, компаративного аналізу, інституціонального методу тощо.

З'ясовано, що інформаційно-комунікаційний компонент набуває все більшої ваги серед чинників впливу на громадянське суспільство України. На практиці вказані чинники виявляються у проведенні інформаційно-комунікаційних кампаній, громадських та політичних акцій і флешмобів, функціонуванні громадських рад, використанні інструментів електронної демократії, організації публічних політичних обговорень і консультацій. Дієвими інструментами у вказаній сфері суспільних відносин є соціальні мережі та медіа, спеціальні сервіси та комунікаційні платформи органів державної влади, блог-платформи, незалежні ЗМІ та ін.

Одним із критеріїв розвитку громадянського суспільства запропоновано вважати його комунікаційний потенціал – сукупність можливостей та засобів обміну інформацією суб'єктами громадянського суспільства між собою та з державними інститутами. Констатовано, що в Україні протягом останніх років цей потенціал зазнає розвитку, переважно завдяки розгалуженій системі інформаційно-комунікаційних технологій.

Аналізом досліджень громадської думки доведено, що попри низький рівень участі населення в організаціях громадянського суспільства, останнє громадяни оцінюють скоріше позитивно, маючи достатньо інформації про діяльність недержавних інститутів. Таким чином, інформаційно-комунікаційний чинник має вплив не лише на розвиток громадянських інститутів, але й на загальне сприйняття їх суспільством.

Ключові слова: громадянське суспільство, політична комунікація, публічна сфера політики, комунікаційний потенціал громадянського суспільства, громадський активізм, демократизація, інформаційно-комунікаційні технології.

Вступ. Громадянське суспільство, яке давно сформувалося як сталий теоретичний конструкт, у постійно змінюваних історичних умовах залишається актуальним об'єктом емпіричних досліджень. Ознаки, характеристики, властивості, ресурси, потенціал громадянського суспільства постійно зазнає змін у тих чи інших соціально-політичних умовах. Особливо неоднорідними і нерівномірними вказані особливості є в умовах перехідних суспільств, коли демократичні цінності і принципи спочатку набувають так званих «національних рис», а лише потім наближаються або не наближаються до сучасного розуміння демократії як такої.

Формування і розвиток інституту громадянського суспільства в Україні з початку здобуття незалежності супроводжувалися державним регулюванням, зокрема, у вигляді ухвалення відповідних політико-нормативних актів (Конституція України (1996 р.), Закон України «Про політичні партії в Україні» (2001 р.), Указ Президента України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» (2005 р.), Концепція сприяння органами виконавчої влади роз-

витку громадянського суспільства (2007 р.), Закон України «Про об'єднання громадян» (2012 р.), Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» (2016 р.) тощо). Водночас, рушієм змін у функціонуванні громадянських інституцій виступали й позасистемні чинники, такі як розвиток комунікації та інформаційно-комунікаційних технологій, становлення інформаційного суспільства та ін. Вказані фактори є своєрідним містком між процесами розвитку громадянського суспільства, формування набору ціннісних орієнтирів суспільства і, відповідно, трансформації політичної культури в державі.

Метою наукового дослідження є виявлення інформаційно-комунікаційних чинників впливу на розвиток громадянського суспільства, а також визначення комунікаційного потенціалу громадянського суспільства в Україні. Вказаній меті підпорядковані дослідницькі завдання, а саме аналіз домінант впливу на громадянське суспільство і ролі останнього у процесі демократизації, оцінка впливовості інформаційно-комунікаційного компонента та пов'язаних із ним інструментів і техно-

логій, визначення особливостей громадянського самосприйняття і самовизначення тощо.

Методи дослідження. Враховуючи специфіку предметного поля дослідження, методи та підходи його реалізації мають мультидисциплінарний характер. Так, структурно-функціональний підхід дозволив розглянути політичну комунікацію як певну систему зі складною структурою, де кожен елемент виконує окремі функції. Компаративний аналіз разом із соціологічним інструментарієм застосовувалися для з'ясування тенденцій у розвитку громадянського суспільства з огляду на зміни у інформаційно-комунікативній складовій. Соціокультурний підхід дав можливість розкрити суть взаємозв'язку у системі «держава – комунікація – громадянське суспільство». Інституціональний метод сформував уявлення про громадянське суспільство як інститут, що перебуває на стадії трансформації.

Результати. Українська візія громадянського суспільства почала формуватися ще до того, коли на практиці були створені інституціональні умови для його розвитку. Темі якісної трансформації суспільства присвячені численні наукові розвідки, які стосувалися концептуалізації громадянського суспільства (В. Горбатенко, А. Колодій, В. Марчук), його взаємозв'язку із політичною культурою (Т. Бельська, О. Радченко, Г. Щедрова), ціннісним аспектам розбудови громадянського суспільства (І. Держко, Є. Кіш, А. Колодій, Г. Щедрова), викликам в Україні (І. Бекешкіна, Ю. Шайгородський, В. Яблонський), інформаційно-комунікаційним чинникам впливу на суспільно-політичні відносини (Т. Бельська, О. Гриценко, М. Закіров, Т. Костецька, Д. Товмаш) та інших напрямів. Однак активні зміни в інформаційно-комунікаційному просторі політики зумовлюють розширення предметного поля дослідження інституту громадянського суспільства. Адже саме стан, потенціал і спроможність громадянської комунікації впливають на рівень його розвитку.

Серед численних підходів до визначення громадянського суспільства можна виокремити їхні спільні точки дотику у тому, що цей стан суспільних відносин інтерпретують як позадержавний і артикулюючий прагнення розрізнених соціальних груп. На думку фахівців Інституту порівняльного вивчення регіональної інтеграції Університету ООН В. Гайнріха та Л. Фіорамонті, громадянське суспільство є площиною поза родиною, державою та ринком, у межах якої люди об'єднуються задля реалізації своїх спільних інтересів [8, с. 8–9]. Цей простір люди використовують для гуртування, обговорення, консолідації прагнень та напрацювання засобів впливу на зовнішнє середовище. Водночас, автори констатують розмитість меж між сферами громадянського суспільства, держави, ринку, сім'ї, адже «багато форм колектив-

ної діяльності громадян важко віднести до якоїсь певної сфери» [8, с. 8]. Це відбувається і тому, що у ході безперервної комунікації громадянських артикулянтів кількість точок дотику вказаних сфер часто збільшується, а самі сфери починають доповнювати або поглинати одна одну, ситуативно об'єднуватися тощо.

Умовами для зародження громадянського суспільства є збіг багатьох факторів – від стану економічного розвитку всередині країни і рівня громадянських свобод до політичних режимів у сусідніх державах. Відповідно, існує й ціла низка чинників і умов, здатних вплинути на перебіг розвитку громадянського суспільства. Акумулюючи досвід західних демократій, ці чинники й умови вбачаємо в:

- гарантуванні прав людини і створенні системи їхнього захисту;
- розвиткові політичного, ідеологічного, культурно-інформаційного плюралізму;
- становленні середнього класу і створенні умов для соціальної мобільності;
- формуванні ринкових відносин з розширенням сфери приватної власності;
- підвищенні рівня індивідуальних інвестицій в освіту й розвиток науки;
- створенні розгалуженої системи вільної комунікації та її засобів.

У контексті сучасного стану розвитку політичної системи України можемо припустити, що перераховані чинники виступають й вимогами до якісно нового етапу переходу до демократії. Зауважимо, що для утвердження вказаних принципів почали створюватися нормативні умови, тоді як інституціональне підґрунтя й досі залишається декларативним.

Додамо, що поруч з умовами зі знаком «плюс» варто враховувати й негативні каталізатори активізації громадянського суспільства. Зазвичай такими є політичні та економічні кризи, звуження демократичних свобод, розвиток монополій всередині держави, репутаційні втрати політичних лідерів. Як наслідок, тимчасовий сплеск громадянської активності, відновлення діяльності неурядових організацій тощо.

Справедливим є твердження, що публічна сфера політики є похідним явищем політичної комунікації. На нашу думку, саме публічна складова політики є своєрідним буфером у взаємодії політичних інститутів та сфери громадянського суспільства. На «вході» і «виході» між цими площинами відбувається рух інформації як у вигляді запитів і реакції на них, так і у якості сприйняття певних характеристик цих сфер. Німецький дослідник Ю. Габермас виокремив «ідеальну форму політичної комунікації» – дискурс, який розумів як комунікацію, що має за мету критичне обговорення та обґрунтування поглядів і дій учасників комунікації, так званий «значимий діалог», інструмент пізнання реальності [9, с. 93–114]. Безумовно, вчений

описує той вид комунікації, який міг бути реалізований в умовах сталого розвитку громадянського суспільства.

Безпосередньо громадянське суспільство як важливий чинник демократизації, зокрема, у контексті комунікаційних процесів описує американський вчений Л. Даймонд. Серед шляхів поглиблення демократії він, серед іншого, вбачає:

- сприяння структуруванню численних каналів за межами політичної партії для артикуляції, агрегації та репрезентації інтересів;

- генералізацію широкого спектру інтересів, що перехрещуються і, тим самим, пом'якшують принципів поляризацію політичних конфліктів;

- сприяння дискусіюванню та реформуванню існуючих демократичних інститутів та процедур;

- поширення інформації і, таким чином, надання можливості громадянам колективно представляти і захищати свої інтереси та цінності;

- забезпечення мобілізації нової інформації та розуміння процесів економічних реформ демократичних держав;

- розвиток у громадян поваги до держави та позитивної взаємодії з нею через посилення підзвітності, відповідальності, змістовності й ефективності, отже легітимності політичної системи [7, с. 239–250].

Застосовуючи викладені тези до української політичної реальності, можна виявити два випадки, коли громадянська комунікація сприяла або навіть цілком легалізувала політичну еліту. Так, «Помаранчева революція» посилила позиції новообраного президента В. Ющенка та його команди у 2004 р., а «Революція Гідності» у 2013 р. сприяла зміні керівництва держави. У першому випадку ефект масової підтримки не був тривалим, а наслідком подій 2013–2014 рр. стала поява формулювання «Майдан привів до влади...». Тобто впливовість вияву громадянської активності була вищою за інститут виборів. Загалом «оксамитові революції», що мали місце у багатьох країнах, є одночасно наслідком і проявом громадянської комунікації національних масштабів, у тому числі, із впливом глобальної комунікації.

Аналізуючи інформаційно-комунікаційний вимір сучасної політики, маємо зважати на два важливі аспекти – інструменти комунікації та їхній вплив на ті чи інші суспільно-політичні процеси. Світова і вітчизняна політична практика у своєму арсеналі інформаційно-комунікативних активностей має достатньо прикладів, серед яких:

- проведення інформаційно-комунікаційних кампаній. Наприклад, масштабні інформаційні кампанії Transparency International Україна, спрямовані на зниження толерантності суспільства до корупції, усвідомлення громадянами її небезпеки та негативних наслідків («Прокинься! Корупція вбиває!», «Вони б не мовчали», «Корупція має

бути помічена», «Я не даю», «Вимагаємо створити антикорупційний суд»). Також за участі ТІ Україна, Міністерства юстиції України та Національної ради реформ у вересні 2016 р. була створена і презентована комунікаційна платформа «Декорупція», спрямована на розробку та реалізацію антикорупційних комунікаційних кампаній [6, с. 70].

- проведення громадських та політичних акцій і флешмобів. Такими були акції з підтримки українських політв'язнів, незаконно утримуваних у Російській Федерації, флешмоби до Дня Соборності України («UnitedUkraine»), Дня Державного Прапора України, акції як реакції на ухвалення «формули Штайнмаєра» (#ні_капітуляції) та ін. Важливу комунікативну роль у цих заходах відіграють соціальні мережі, які виступають платформами для організації і популяризації громадських акцій;

- функціонування громадських рад. У 2010 р. було ухвалено Постанову Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» та затверджено «Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики»;

- використання інструментів електронної демократії. Прикладами є функціонування комунікаційної платформи «Відкрите місто», до якої підключилися вже понад 60 міст України, запровадження електронних петицій, зокрема, й на місцевому рівні, а також реалізація проектів громадських бюджетів, формування і відбір яких проходить в онлайн-режимі;

- організація публічних політичних обговорень і консультацій. Ця нова практика стала частиною законотворчого процесу, зокрема, шляхом функціонування на урядовому сайті «Громадянське суспільство і влада» сервісу «Громадське обговорення проектів нормативно-правових актів».

У рамках оцінки впливу інформаційно-комунікаційних чинників на громадянське суспільство варто звернутися до одного із визначальних профільних нормативних документів – Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 рр. [3]. Так, серед основних проблем розвитку громадянського суспільства в Україні Стратегія акцентує увагу на відсутності єдиної державної інформаційно-просвітницької політики у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства. Більше того, роль і ступінь впливу державних інституцій, що регулюють інформаційну політику, після кожного електорального періоду зазнає змін, що унеможливорює напрацювати сталу стратегію інформаційного розвитку і привести його у відповідність до передових стандартів.

На нашу думку, оптимізація інформаційно-комунікаційних процесів у функціонуванні громадянського суспільства дозволила б:

– активізувати партнерські відносини між державою та громадянським суспільством;

– формувати об'єктивну громадську думку, яка б мала своєрідний імунітет до маніпулятивного впливу. Це важливо з огляду на те, що громадська думка – це не тільки один із найважливіших чинників політичної комунікації в суспільстві, але й спосіб виявлення масової свідомості, що передає ставлення членів суспільства до значущих подій і фактів;

– досягати суспільного консенсусу, адже у процесі комунікації суб'єкти пізнають правила і способи досягнення взаєморозуміння.

Формуючи уявлення про інформаційно-комунікаційну складову функціонування громадянського суспільства, маємо визначити певне мірило ефективності останнього в цій сфері. Пропонуємо у якості такого конструкту використовувати комунікаційний потенціал громадянського суспільства, який виступає сукупністю можливостей та засобів обміну інформацією суб'єктами громадянського суспільства між собою та з державними інститутами. Така інтерпретація розкриває двоїстий вимір комунікації громадянського суспільства – внутрішній і зовнішній.

За даними веб-платформи підтримки громадянського суспільства України «Європейський простір», потенціал громадянського суспільства України є частиною пріоритетів нової Дорожньої карти ЄС. Вона передбачає розвиток чотирьох пріоритетних напрямків: сприятливого середовища, діалогу між громадянським суспільством і урядом, потенціалу громадянського суспільства та підтримки організацій громадянського суспільства з боку ЄС [4]. Дорожню карту погодили з пріоритетами Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства України на 2016–2020 рр. Таким чином, ці два документи повинні взаємно підкріплювати один одного. Це лише один із прикладів залучення європейського досвіду для розбудови громадянського суспільства в Україні, який однак означає, що цей процес постійно зазнає зовнішніх впливів.

Індикаторами змін у розбудові громадянського суспільства є сприйняття населенням громадянських інституцій, масштаби членства у них, довіра й усвідомлення їхньої ролі у процесах демократизації. Так, останнє соціологічне дослідження, проведене восени 2019 р. Фондом «Демократичні ініціативи» імені І. Кучеріва, засвідчило, що залученість до громадянських активностей в Україні й досі залишається низькою, однак поінформованість про активізм та інтерес до нього мають позитивну динаміку. 40,5% опитаних оцінюють рівень розвитку громадянського суспільства як середній, тоді як негативну оцінку дають 34% респондентів, високу – 12%. Відчутним є рівень незалученості громадян до громадських організацій – показник у 7–8% не змінюється протягом останніх шести

років, однак змін зазнали відповіді про причини – відсутність часу у 2013 р. і відсутність цікавості у 2019 р. [1]. Серед превалюючих форм активностей дослідники зафіксували зустрічі в своїй громаді, роботу місцевих громадських комітетів, громадські слухання, мирні зібрання, написання скарг до місцевих органів влади про інфраструктурні проблеми та подання офіційних скарг представникам державних органів влади.

Зауважимо, що в умовах, коли абсолютна більшість громадян України не є членами жодних громадських об'єднань, справедливим є припущення, що оцінка суспільством громадянського суспільства формується переважно завдяки інформаційно-комунікаційним каналам. Тобто ці ресурси впливають не лише на громадянське суспільство, але й на уявлення про нього у пересічного громадянина. Задля справедливості додамо, що наразі медійний сектор, а саме засоби масової інформації, переживає кризу недовіри, про що свідчать дані кількох опитувань (МГО «Internews», ГО «Детектор медіа», КМІС, соціологічна компанія «InMind») протягом 2015–2019 рр., виключенням був лише 2018 р., коли рівень довіри до ЗМІ, зокрема, центральних телевізійних каналів, сягнув 61% [2].

Проаналізовані дані опитувань громадської думки свідчать про повільне формування комунікаційного потенціалу громадянського суспільства України. Поряд із наявними інформаційно-комунікаційними інструментами та достатнього обсягу інформації про громадські інститути у суспільстві зберігається громадянська пасивність щодо членства чи активної участі в них. Водночас, ситуативні сплески громадського активізму відзначаються масовою участю населення, переважно на центральному рівні.

Висновки. На фоні стагнації інституціонального становлення громадянського суспільства в Україні відбувається поступове збільшення впливу інформаційно-комунікаційного впливу на трансформацію суспільства. Це пов'язано як зі світовими тенденціями, так і з розвитком засобів політичної комунікації (інструментів, технологій тощо). Модерні виклики безпеці України зумовили появу симетричних громадських ініціатив, покликаних змінити ситуацію на засадах відкритої комунікації, діалогу та відповідальності. Політична комунікація не лише забезпечує обмін інформацією всередині суспільства, але й підтримує функціонування і розвиток публічної сфери політики.

Серед інформаційно-комунікаційних чинників, які впливають на громадянське суспільство, виокремлено проведення інформаційно-комунікаційних кампаній, громадських та політичних акцій і флешмобів, функціонування громадських рад, використання інструментів електронної демократії, організація публічних політичних обговорень і консультацій, а дієвими інструментами їхньої реа-

лізації – соціальні мережі та медіа, спеціальні сервіси та комунікаційні платформи органів державної влади, блог-платформи, незалежні ЗМІ тощо.

Одним із критеріїв розвитку громадянського суспільства запропоновано вважати комунікаційний потенціал громадянського суспільства – сукупність можливостей і засобів обміну інформацією суб'єктами громадянського суспільства між собою і з державними інститутами.

У вітчизняних умовах стан громадянського суспільства є лакмусом в оцінці демократичності усієї соціально-політичної системи. Водночас, серед чинників, які впливають на інституціоналізацію самого громадянського суспільства відчутно зросла роль інформаційно-комунікаційного простору та його технологій. Серед недоліків, які вже можна констатувати, є фрагментарність публічного простору, певна політизованість каналів і центрів комунікації, пасивність громадян у проявах громадянського активізму, що негативно впливає на формування сфери громадських життя і думки.

Подальші наукові розвідки покликані з'ясувати роль медійного фактору у визначенні політичних пріоритетів, виклики інформаційно-комунікаційного впливу на формування ціннісних маркерів українського суспільства, стану його політичної культури та цивілізаційних ризиків в умовах розвитку глобального інформаційного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Громадянське суспільство в Україні: погляд громадян. Демократичні ініціативи імені І. Кучерива. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-v-ukraini-poglyad-gromadyan>.
2. Довіра до ЗМІ в Україні зростає – нове опитування USAID-Internews щодо споживання ЗМІ. *Internews*. URL: <https://internews.in.ua/uk/news/dovira-do-zmi-v-ukrajini-zrostaie-nove-opytuvannya-usaid-internews-schodo-spozhyvannya-zmi/>.
3. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки / *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.
4. Потенціал громадянського суспільства України серед пріоритетів нової Дорожньої карти ЄС / *Європейський простір*. URL: <https://euprostitir.org.ua/stories/135284>.
5. Українська аудиторія Facebook за рік зросла на 3 мільйони осіб (інфографіка) / ІА УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/economics/telecom/10445769-ukrajinska-auditoriya-facebook-za-rik-zroslo-na-3-milyoni-osib-infografika.html>.
6. Яблонський В.М., Андриученко Т.В., Бекешкіна І.Е. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку: аналіт. доповідь / НІСД. 2018. 128 с.
7. Diamond L. *Developing Democracy. Toward Consolidation / Baltimore and London : The Johns Hopkins University Press*. 1999. P. 239–250.
8. Fioramonti L., Finn Heinrich V. *How Civil Society Influences Policy: A Comparative Analysis of the CIVI-*

CUS Civil Society Index in Post-Communist Europe / CIVICUS – World Alliance for Citizen Participation. 2007. URL: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/224.pdf>.

9. Habermas J. *Morality, Society and Ethics: An Interview with Torben Hviid Nielsen*. *Acta Sociologica*. 1990. Vol. 33. № 2. P. 93–114.

10. *The Future Role of Civil Society / World Economic Forum: World Scenario Series*. 2013. 64 p. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSociety_Report_2013.pdf.

REFERENCES:

1. Hromadianske suspilstvo v Ukraini: pohliad hromadian [Civil society in Ukraine, public opinion]. *Demokratychni initsiatyvy imeni I. Kucheriva*. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-v-ukraini-poglyad-gromadyan> [in Ukrainian].
2. Dovirado ZMI v Ukraini zrostaie – nove opytuvannya USAID-Internews shchodo spozhyvannya ZMI [The credibility of the media in Ukraine is growing newpoll USAID-Internews mediaconsumption]. *Internews*. URL: <https://internews.in.ua/uknews/dovira-do-zmi-v-ukrajini-zrostaie-nove-opytuvannya-usaid-internews-schodo-spozhyvannya-zmi/> [in Ukrainian].
3. Natsionalna stratehiia spriannya rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2016–2020 roky [National Strategy for Promoting Civil Society Development in Ukraine for 2016–2020]. *Zakonodavstvo Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016> [in Ukrainian].
4. Potentsial hromadianskoho suspilstva Ukrainy sered priorytetiv novoi Dorozhnoi karty YeS [The potential of Ukrainian civil society among the priorities of the new EU Roadmap]. *Yevropeyskyi prostir*. URL: <https://euprostitir.org.ua/stories/135284> [in Ukrainian].
5. Facebook's Ukrainian audience has grown by 3 million over the year (infographic) [Facebook's Ukrainian audience has grown by 3 million over the year (infographic)]. ІА УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/economics/telecom/10445769-ukrajinska-auditoriya-facebook-za-rik-zroslo-na-3-milyoni-osib-infografika.html> [in Ukrainian].
6. Yablonskyi V.M., Andriuchenko T.V., Bekeshkina I.E. (2018) *Hromadianske suspilstvo Ukrainy: suchasni praktyky ta vyklyky rozvytku: analit. dopovid* [Civil Society of Ukraine: Current Practices and Challenges for Development: An Analytical Report]. *NISD* [in Ukrainian].
7. Diamond L. *Developing Democracy. Toward Consolidation / Baltimore and London : The Johns Hopkins University Press*. 1999. P. 239–250.
8. Fioramonti L., Finn Heinrich V. *How Civil Society Influences Policy: A Comparative Analysis of the CIVI-*

Information and communication factors of influence on civil society in modern Ukraine

Shlemkevych Tetiana Viktorivna

Postgraduate Student
of Political Department
Institutes and Processes
Vasyl Stefanyk Precarpathian
National University
Shevchenka str., 57,
Ivano-Frankivsk, Ukraine

The beginning of the 21st century was marked by a comprehensive, and in the scientific sense, multidisciplinary search for answers to the challenges caused by the specifics of the previous civilization period. Due to the acquired and tested theoretical knowledge, the comprehension and choice of the optimal reaction to the political, financial and economic, information and communication processes are made. The last are of particular relevance to Ukraine, because, on the one hand, they are undergoing dynamic changes, on the other, they affect the whole range of socio-political phenomena, in particular, the formation of civil society. The purpose of research is revealing information and communication factors affecting the development of civil society and to determine its communication capacity in Ukraine. Due to the specific subject field of research, the methods and approaches for its implementation are multidisciplinary in nature, dominated by structural-functional, socio-cultural approaches, comparative analysis, institutional method, etc.

The study found out that the information and communication component is gaining increasing weight among the factors influencing civil society in Ukraine. In practice, these factors are manifested within information and communication campaigns, public and political actions and flash mobs, functioning of public councils, use of e-democracy tools, organization of public political discussions and consultations. Effective tools in this area of social relations are social networks and media, special services and communication platforms of public authorities, blog-platforms, independent media and others.

One of the criteria for the development of civil society is to consider its communication potential – a set of opportunities and means of exchange of information by civil society actors among themselves and with state institutions. It is stated that in Ukraine in recent years this potential is under development, mainly due to the extensive system of information and communication technologies.

The analysis of public opinion polls has shown that despite the low level of participation of the population in civil society organizations, the last is rated as positive by the citizens, who have sufficient information about the activities of non-governmental institutions. Thus, the information and communication factor have an impact not only on the development of civic institutions, but also on the general perception of them by the society.

Key words: *civil society, political communication, public policy, communication potential of civil society, civic activism, democratization, information and communication technologies.*

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Алирзаева Фарида
Маммадага гызы

Инновационное государственное управление как национально-государственный интерес

УДК 327.57
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-44-48>

Алирзаева Фарида Маммадага гызы
докторант кафедры политологии
и политического управления
Академии государственного управления
при Президенте
Азербайджанской Республики
ул. Лермонтова, 74, Баку,
Азербайджанская Республика

Статья посвящена инновационному управлению как национально-государственному интересу достижения опережающего развития страны, качественного улучшения ее человеческого капитала и повышения материального благополучия нации.

Целью и задачей данного исследования является обоснование инновационного государственного управления как следствия рационального государственного выбора между альтернативными стратегиями развития страны. Национально-государственный интерес в инновационном управлении создает кумулятивный синергетический эффект интересов личности, общества и государства в приобретении новых экономических ресурсов и повышения качества жизни. Внутриполитические ориентиры инновационного государственного управления связаны с формированием политической среды принятия стратегических государственных решений. Восприятие массовым сознанием инновационности носит тактический характер и получает развитие по мере адаптации к проводимым государством реформам.

Метод наблюдения и сбора фактов позволяет представить политику национальной безопасности нашего государства на основании формирования инновационного управления, которая создает кумулятивный синергетический эффект интересов личности, общества и государства в приобретении новых экономических ресурсов и повышения качества жизни.

Отмечается, что, соответствующее объективным вызовам глобализационного развития, инновационное государственное управление является императивным требованием времени и иницируется стратегически организующими политико-экономическими идеями достижения опережающего развития страны, качественного улучшения ее человеческого капитала и повышения материального благополучия нации. Следует отметить, что инновационное государственное управление не возникает спонтанно как быстрый ответ на предъявляемые технологические вызовы, а является следствием рационального государственного выбора между альтернативными стратегиями развития страны. Проблема параметров стратегического выбора инноваций актуализирует вопрос о тождестве национальных и государственных интересов, что во многом определяет ее дискуссионность в современных политических исследованиях.

В выводной части автор, анализируя четыре тактики, вытекающие из стратегии государственного инновационного управления, обосновывает, что в Азербайджанской Республике стратегия государственного инновационного управления строится на максимальном расчете на собственные ресурсы, их целевом распределении, динамичном свертывании преимущественно сырьевого курса в пользу развития не нефтяного сектора. Перечисленные компоненты стратегии составляют в совокупности национально-государственный интерес Азербайджана.

Ключевые слова: национальный интерес, государственный интерес, инновационное управление, государственное управление, стратегия управления, тактика управления, стратегические решения, ресурсы инноваций, общественное доверие.

Введение. Проблемы инновационного управления становятся всё более актуальными не только в экономике, но и во многих сферах политической, социальной и культурной жизни в связи со стремительным развитием инноватики, «обеспечивающей быстрое удовлетворение и одновременно развитие потребностей всех категорий населения» [1; 2]. На фоне интенсификации факторов инновационного развития в научной литературе наблюдается тенденция, свидетельствующая о существенной трансформации представлений об эффективности государственного управления

и выдвижении на лидирующие позиции его инновационного наполнения.

Целью и задачей данного исследования является обоснование инновационного государственного управления как следствия рационального государственного выбора между альтернативными стратегиями развития страны. Национально-государственный интерес в инновационном управлении создает кумулятивный синергетический эффект интересов личности, общества и государства в приобретении новых экономических ресурсов и повышения качества жизни. Внутрипо-

литические ориентиры инновационного государственного управления связаны с формированием политической среды принятия стратегических государственных решений. Восприятие массовым сознанием инновационности носит тактический характер и получает развитие по мере адаптации к проводимым государством реформам.

Метод наблюдения и сбора фактов позволяет представить политику национальной безопасности нашего государства на основании формирования инновационного управления, которая создает кумулятивный синергетический эффект интересов личности, общества и государства в приобретении новых экономических ресурсов и повышения качества жизни.

Изложение основного материала. Соответствующее объективным вызовам глобализационного развития, инновационное государственное управление является императивным требованием времени и инициируется стратегически организующими политико-экономическими идеями достижения опережающего развития страны, качественного улучшения ее человеческого капитала и повышения материального благополучия нации. Следует отметить, что инновационное государственное управление не возникает спонтанно как быстрый ответ на предъявляемые технологические вызовы, а является следствием рационального государственного выбора между альтернативными стратегиями развития страны. Проблема параметров стратегического выбора инноваций актуализирует вопрос о тождестве национальных и государственных интересов, что во многом определяет ее дискуссионность в современных политических исследованиях. Ряд ученых отмечает несоответствие между государственными и национальными интересами, аргументируя свою позицию «несовпадением их (интересов – Ф. А.) масштабности и функциональной значимости во внутренней и международной сферах» [3, с. 75]. Оппонирующие исследователи считают, что «национально-государственные интересы были и остаются сегодня главными движущими силами как внутренней, так и внешней политики. Меняются, становятся более «цивилизованными» лишь формы и методы их защиты и проведения в жизнь» [4]. Нам представляется, что национальный интерес в сфере инновационного управления неотчуждаем от государства и выполняет в условиях конкурентной внешнеполитической среды функцию целедостижения, направленную на завоевание страной лидерства на региональном или глобальном уровне мирового пространства. «Конкурентоспособность конкретной нации, – как замечает признанный специалист в сфере экономической конкуренции и конкурентных преимуществ стран Майкл Портер, – зависит от способности вводить новшества и модернизироваться... Адек-

ватная роль правительства состоит в том, чтобы оно выступало в роли катализатора и искателя нового» [5, с. 194].

Государственное инновационное управление включает определенный спектр направлений, реализация которых в комплексе может, как мы считаем, определяться как национально-государственный интерес. В современных глобализационных условиях конкурентная борьба динамично смещается в сторону создания и освоения знаний и новых технологий [6, с. 15], что во многом определяет возрастание роли государственного инновационного управления. Кумулятивный синергетический эффект интересов личности, общества и государства в стратегии инновационного государственного управления связан с приобретением всеми субъектами традиционной триады национальной безопасности новых экономических ресурсов. Целедостижение максимально полного включения имеющихся у данного государства ресурсов и преимуществ позволяет определить стратегию обеспечения инновационного государственного управления как национально-государственный интерес, то есть «фундаментальный принцип жизнедеятельности государства, служащий целям сохранения силы государства» [3, с. 60].

Эффективность инновационного государственного управления, его ориентационная функция напрямую зависит от степени суверенности государства. Разрабатывая инновационную политику, современное политическое руководство должно учитывать весь комплекс внутренних и внешних факторов развития, что позволяет выбирать тот или иной тип стратегии и тактики инновационного управления. Сущностным признаком стратегии государственного инновационного управления являются факторы риска и допустимый уровень неопределенности в достижении конечных результатов, обусловленных динамичными и ситуативными характеристиками инноваций [7, с. 115]. Стратегические вызовы, на которые призвано ответить государственное инновационное управление, определяются руководством страны. Взаимодействие и сотрудничество с политической и деловой элитой в выработке и реализации государственной инновационной политики расширяет спектр возможностей инновационного развития страны. В значительной степени внутривнутриполитические ориентиры инновационного развития связаны не только с формированием политической среды принятия управленческих решений креативного типа, но и целенаправленной совместной работой государственных структур, коммерческого сектора, неправительственных организаций, объединенных общим государственно-национальным интересом инновационного развития. Восприятие массовым сознанием инновационности носит так-

тический характер, адаптация к проводимым государством реформам в этом случае происходит постепенно, по мере развития инновационного процесса [8].

Утверждая, что в новых условиях глобальной конкуренции выживут только «сильные» государства [9, с. 6], Ф. Фукуяма определял «благополучие нации как её способность к конкуренции, уровнем доверия, присущим данному обществу» [10, с. 124]. Таким образом, доверие социума к государственной инновационной политике позволяет утверждать о совпадении национальных интересов личности, общества и государства в инновационной политике.

Нам представляется логичным выделение следующих четырех тактик, вытекающих из стратегии национально-государственного интереса в стратегии государственного инновационного управления. Во-первых, формирование конкурентной среды в целях эффективного использования экономического, социального, научно-технического и культурного креативного потенциала страны. Во-вторых, тактика инновационной активности, ограничивающаяся стимулированием технологических инноваций, что создает и поддерживает условия для быстрого внедрения новых идей и высокотехнологичных разработок. Результатом данной тактики обеспечивается долгосрочная конкурентоспособность государства в мировой экономике. В-третьих, тактика инновационной активности, направляемая на частичные социально-экономические нововведения. Это тактика «поддерживающих инноваций» выступает не только фундирующим компонентом социально-экономической политики, но и несет важную имиджевую составляющую политической власти, демонстрируя реальное стремление к повышению благосостояния нации. В-четвертых, тактика «прорыва», когда инновационная активность реформирует всю национальную экономику. Данная тактика требует политической воли государства и инновационной государственной реакции на сигналы, идущие как из социальной, так и деловой среды. Государственное управление тактикой «прорыва» имеет не только важное социально-экономическое значение, но и определяет конкурентный рейтинг страны в международной экономической политике.

Суммируя определенные выше тактики, нам представляется логичным солидаризироваться с выводом российского политолога П. Селезнева, определяющего инновационную стратегию как выбор государственным руководством страны приоритетов на основе анализа социально-политической структуры общества, ценностных ориентаций населения, традиций осуществления власти, расклада сил внутри элиты (соотношение сторонников и противников инновационного курса) [11, с. 69].

Свое воплощение стратегия обеспечения инновационного государственного управления как национально-государственного интереса находит в практике инновационной модернизации Азербайджанской Республики. Особо надо отметить, что прединновационная стадия ускоренного развития Азербайджана охватывала решение комплекса сложнейших задач: установление политической стабильности на фоне глубинных институциональных преобразований, конструирование фундамента рыночной экономики, создание системы социальной поддержки населения. В течение первого десятилетия XXI в. Азербайджан совершил мощный рывок в развитии инновационной сферы. Такой инновационный прорыв был обусловлен как завершением предварительной стадии подготовки экономики Азербайджана к инновационной модернизации, так и формированием необходимой «критической массы» креативного класса в стране.

Позитивный потенциал институциональных преобразований способствовал переходу к политике инновационной модернизации Азербайджана, важным фактором которой стал человеческий капитал. В рамках политики «превращения «черного золота» в «человеческое золото» и соответствующей Государственной программы сотни молодых граждан страны, впоследствии ставшие проводниками инновационных технологий, были направлены на обучение в ведущие вузы мира» [4, с. 99].

Проводимая Азербайджаном политика целого распределения своих стратегических ресурсов заложила фундамент инновационной модернизации Азербайджана как суверенного государства во взаимовыгодных интеграционных процессах. На современном этапе политическая позиция в выборе стратегии инновационного государственного управления строится на максимальном расчете на собственные ресурсы.

Общепризнанные ценности национального суверенитета, санкционированные с основания пирамиды власти суверенностью народа и с вершины государственной власти в форме права, обусловили задачу поднять совокупный потенциал страны до уровня стремительного инновационного прорыва. Важным стратегическим ресурсом Азербайджана в реализации инновационного государственного управления выступает прочный консенсус государственной власти, бизнеса и общества по поводу постепенного свертывания преимущественно сырьевого курса страны в пользу развития не нефтяного сектора. Свидетельством такого политико-гражданского согласия в вопросах инновационной модернизации является увеличивающаяся доля частного сектора в ВВП до 84%, при этом 76% занятости приходится на частный сектор [14]. Главная задача инновационного государ-

ственного управления Азербайджана на современном этапе – добиться опережающего развития не нефтяного сектора, повысить эффективность и конкурентоспособность экономики, обеспечить ее прогресс на инновационной основе.

Развивая не нефтяной сектор, Азербайджан сумел избежать «голландского синдрома». Основными приоритетными отраслями в развитии не нефтяного сектора в Азербайджане являются ИКТ, туризм, транспорт, энергетика, особенно возобновляемая и альтернативная, переработка аграрной продукции. Международные финансовые институты особо отмечают важность для Азербайджана сельскохозяйственной и туристической отраслей. Так, 44% занятого населения страны трудятся именно в данных сферах (учитывая смежные отрасли) [4, с. 99].

Инновационная политика, естественно, обращена «внутрь» страны, однако Азербайджан активно привлекает к сотрудничеству зарубежных партнеров. За последние 15 лет в развитие экономики Азербайджана вложены иностранные и местные инвестиции на сумму свыше 250 миллиардов долларов [14]. Примечательно, что выверенная инвестиционная подстраховка помогла стране достаточно спокойно пережить глобальный финансово-экономический кризис 2014 г. Европейское рейтинговое агентство Expert RA Europe в мае 2019 г. присвоило Азербайджану суверенные кредитные рейтинги «BB+» в национальной и иностранной валюте [15]. Таким образом, международные эксперты подтверждают достаточный уровень кредитоспособности страны. Причем прогноз по рейтингам отмечается стабильный, что является важным индикатором успешного инновационного развития Азербайджана.

Выводы. Для обеспечения инновационного развития государственное управление создает своеобразный инновационный лифт, апробированный в инновационной практике западных стран. Сеть агентств развития, созданных государством, в целях поддержания инновационных проектов трансформируют управление экономикой и социальной сферой без политических и социальных потрясений. Включенность Азербайджана в мезо- и мегапроекты выводит задачу развития инновационного государственного управления на новый уровень как в контексте выделения особых и приоритетных направлений, так и включенности этих направлений в систему защиты национальных интересов.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Лалин Н.И. Теория и практика инноватики : учебное пособие. Москва : Университетская книга; Логос, 2008. 328 с.
2. Лоскутова М.В. Национально-государственный интерес как основа экономической политики государства. *Социально-экономические явления и процессы*. 2010. № 1 (017). С. 73–77.

3. Быков О.Н. Национальные интересы и внешняя политика. Москва : ИМЭМО РАН, 2010. 284 с.

4. Гусейнов Ш.Р. Не нефтяной сектор как конкурентообразующий фактор экономического развития Азербайджана. *Российское предпринимательство*. 2014. Т. 15. № 13. С. 93–101.

5. Портер Майкл. Конкуренция. Москва : Издательский дом «Вильямс», 2010. 592 с.

6. Макаров В. Контуры экономики знаний. *Экономист*. 2003. № 3. С. 3–15.

7. Ruud E. Smits, Stefan Kuhlmann, Philip Shapira. *The Theory and Practice of Innovation Policy: An International Research Handbook*. Edward Elgar Publ. (November 30, 2010). 496 p

8. Dodgson, Mark, Hughes, Alan, Foster, John, Metcalfe, Stan. Systems thinking, market failure, and the development of innovation policy: The case of Australia, *Research Policy*, Elsevier. Vol. 40 (9). 2011. P. 1145–1156. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0048733311000965> (accessed 15.11.2019)

9. Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и создание благосостояния. *Новая постиндустриальная волна на западе. Антология* / под ред. В.Л. Иноземцева. Москва : Academia, 1999. 640 с.

10. Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке. Москва : АСТ, 2006. 220с.

11. Селезнев С.А. Инновационная политика современного государства: стратегия, модели, практики : докт. ... дисс. по полит. наукам. Москва : ФГОБУ ВПО, 2014. 448 с.

12. Бизнес-среда в Азербайджане. URL: <http://interfax.az/view/757864> (accessed 15.11.2019)

13. Поздняков Э.А. Философия политики. Москва : Издательство «Весь Мир». 2014. 544 с.

14. Азербайджано-итальянский бизнес-форум. Официальный сайт президента Азербайджанской Республики, 2018. URL: <https://ru.president.az/articles/29520/print> (accessed 15.11.2019).

15. Rating-Agentur Expert RA confirmed at 'BB+' the ratings of Azerbaijan. The rating outlook is stable. Rating list Research.2019. <https://raexpert.eu/sovereign/> (accessed 15.11.2019).

REFERENCES:

1. Lapin, N.I. (2008). *Teoriya i praktika innovatiki:uchebnoe posobie*. [The theory and practice innovation:the manual]: Universitetskaya kniga. 328 p. (In Russ.)
2. Loskutova, M.V. (2010). *Nasionalno-gosudersvennyi interes kak osnova ekonomicheskoi politiki gosudarstva*. [The National-State Interest as a Basis of Economic Policy of the State.] *Sosialno-Ekonomicheskie yavleniya I prosessy* [Socially – Economic Events and Processes.]. № 1 (017). P. 73–77. (In Russ.)
3. Bikov, O.N. (2010). *Nasionalnie interesy i vneshnyaya politika*. [National Interests and Foreign Policy]. M. IMEMO RAN. 284p. (In Russ.)
4. Guseynov, Sh.R. (2014). *Neneftyanoy sector kak konkurentnoobrazuuchii factor ekonomicheskogo razvitiya Azerbaijana*. [Not Oil Sector as the Factor Forming a Competition of Economic Development of Azerbaijan]. *Rossiskoe predprinimatelstvo* [The Russian Business]. Tom [Volume]. 15. № 13. P. 93–101.

5. Porter Michael. (2010). Konkurenciya. [Competition]/M.: "Williams" Publishing House. 592 p. (In Russ.)
6. Makarov, V. (2003). Kontury ekonomiki znaniy. [Contours of Economy of Knowledge]. Ekonomist. [The economist]. 2003. № 3. P. 3–15. (In Russ.)
7. Ruud E. Smits, Stefan Kuhlmann, Philip Shapira. (2010) The Theory and Practice of Innovation Policy: An International Research Handbook. Edward Elgar Publ. (November 30). 496p.
8. Dodgson, Mark, Hughes, Alan, Foster, John, Metcalfe, Stan, (2011). Systems thinking, market failure, and the development of innovation policy: The case of Australia, Research Policy, Elsevier, vol. 40 (9), 2011. P. 1145–1156. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0048733311000965> (accessed 15.11.2019)
9. Fukuyama, F. (1999). Doverie. Sozialny dobrodeteli i sozdanie blagosostoyaniy. [Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity] Novaya postindustrialnaya volna na zapade. Antologiya. Pod redaktsiei V.L. Inozemtseva. [A new post-industrial wave in the west. Anthology Edited by V.L. Inozemtsev.] M.: Academia 640 p. (In Russ.).
10. Fukuyama, F. (2006). Silnoe gosudarstvo: Upravlenie i mirovoi poryadok v XXI veke. M.: ACT. 220 p. [State-Building: Governance and World Order in the 21st Century] (In Russ.).
11. Seleznev, S.A. (2014). Innovatsionnaya politika sovremennogo gosudarstva: strategiya, modeli, praktika. [Innovation Policy of the Modern State: Strategy, Models, Practices]. Doktorskaya dissertsiya po politicheskim naukam. [Doctoral Thesis on political sciences]. M. Financial University under the Government of the Russian Federation. 448 p. (In Russ.)
12. Biznes-sreda v Azerbaydzhanе. <http://interfax.az/view/757864>
13. Pozdnyakov, E.A. (2014). Filosofiya politiki. [Philosophy of Politics]. Izdatelstvo "Ves Mir" [Whole World Publishing House.]. 544 p. (In Russ.)
14. Azerbaijan-Italy Business Forum. (2018). Official Site of the President of the Republic of Azerbaijan. <https://ru.president.az/articles/29520/print>
15. Rating-Agentur. (2019). Expert RA confirmed at 'BB+' the ratings of Azerbaijan. The rating outlook is stable. Rating list Research. 2019. <https://raexpert.eu/sovereign/> (accessed 15.11.2019)

Innovative public administration as the national (state) interest

Alirzayeva Farida Mammadaga gizi

PhD student at the Department of Political Science and Political Administration
Academy of Public Administration
Under the President
of the Republic of Azerbaijan
Lermontov str., 74, Baku,
Azerbaijan Republic

The article is devoted to innovative management as a national-state interest in achieving the country's accelerated development, qualitatively improving its human capital and increasing the material well-being of the nation.

The purpose and objective of this study is to substantiate innovative public administration as a consequence of rational state choice between alternative development strategies of the country. The national-state interest in innovative management creates a cumulative synergistic effect of the interests of the individual, society and the state in acquiring new economic resources and improving the quality of life. Domestic policy guidelines for innovative public administration are associated with the formation of a political environment for the adoption of strategic government decisions. The perception of innovation by the mass consciousness is tactical in nature and develops as it adapts to the reforms carried out by the state.

The method of observation and collection of facts allows us to present the national security policy of our state on the basis of the formation of innovative management, which creates a cumulative synergistic effect of the interests of the individual, society and the state in acquiring new economic resources and improving the quality of life.

It is noted that in line with the objective challenges of globalization development, innovative public administration is an imperative requirement of the time and is initiated by strategically organizing political and economic ideas to achieve the country's rapid development, to qualitatively improve its human capital and increase the material well-being of the nation. In this regard, it should be noted that innovative public administration does not arise spontaneously as a quick response to technological challenges, but is the result of a rational state choice between alternative development strategies of the country. The problem of the parameters of the strategic choice of innovations actualizes the question of the identity of national and state interests, which largely determines its controversy in modern political research.

In the conclusion, the author, analyzing four tactics arising from the strategy of state innovation management, substantiates that in the Republic of Azerbaijan, the strategy of state innovation management is based on the maximum calculation of own resources, their target distribution, and the dynamic curtailment of the predominantly raw material rate in favor of the development of the non-oil sector. The listed components of the strategy together constitute the national-state interest of Azerbaijan.

Key words: national interest, state interest, innovative management, public administration, Azerbaijan, management strategy, management tactics, strategic decisions.

Надиська Оксана Ярославівна
Надиський Микола Іванович

Стратегічне партнерство Канада – США: досвід асиметричних відносин

УДК 327.57

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-49-53>

Надиська Оксана Ярославівна
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри
соціально-економічних дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ
вул. Успенська, 1, Одеса, Україна

Надиський Микола Іванович
студент ОС «магістр»
факультету міжнародних відносин,
політології та соціології
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна

У статті йдеться про те, що сьогодні канадська зовнішня політика постбіполярного періоду ґрунтується на партнерстві зі Сполученими Штатами Америки, що перевершує інших союзників в усіх напрямках. Географічна близькість та подібність між двома суспільствами, відсутність значних відмінностей у релігії, культурі, мові, найтісніша економічна інтеграція, спільна система безпеки та оборони – все це визначає особливі стосунки між двома країнами.

Зазначено, що сьогодні канадці в співробітництві зі США бачать дві сторони. Перша – тісне партнерство є великою перевагою й дозволяє створити нові можливості для жителів двох країн; друга сторона – таке тісне співробітництво несе в собі загрозу національної ідентичності канадців. Особливо це стосується культурної і гуманітарної сфер.

Проаналізовано, що економіка Канади майже ніж на 90% залежить від свого сусіда й від того, на якому рівні перебуває економіка в США. Після трагедії 11 вересня 2001 р. торговельні відносини розвивають набагато менше, ніж питання безпеки. У результаті витрат на безпеку, підвищення податків у США знижується попит на канадські товари, знижується й дохідність канадської економіки. Із цієї причини прем'єри С. Харпер і Дж. Трюдо почали проводити диверсифікацію, націлену на зменшення залежності від США й розвиток торговельних угод із Китаєм, Індією, країнами Європейського союзу. Тим самим уряд Канади демонструє самостійність і незалежність у прийнятті важливих зовнішньополітичних і економічних рішень без оглядки на сусіда.

Також констатовано, що, хоча США, безумовно, залишаються головним геополітичним партнером Канади, останнім часом простежується тенденція певної багатовекторності канадської зовнішньої політики, що сприяє активізації участі країни у глобальному міжнародному співробітництві початку XXI ст.

Ключові слова: постбіполярний період, геополітичне партнерство, міжнародне співробітництво, багатовекторність зовнішньої політики.

Вступ. Особливі відносини зі Сполученими Штатами Америки, тобто найтісніша співпраця в економічній, воєнно-політичній, культурній, гуманітарній сферах є визначальною рисою не лише регіональної політики Канади, а основою геополітичної самоідентифікації країни взагалі.

Історія відносин Канади та США свідчить про їхній незмінно мирний характер. Лише колись, ще на початку XIX століття, стався збройний конфлікт, у якому постраждали два десятки чоловік з обох сторін. Головні причини такого миролюбства, певне, – в тому, що, по суті, американцям не було сенсу завойовувати території канадських провінцій. З одного боку, це не мало великого геополітичного значення, а з іншого – вільне пересування капіталу й робочої сили дозволяло досягнути цілей, не вдаючись до зброї.

Метою роботи є дослідження особливостей співробітництва Канади із Сполученими Штатами Америки як головних регіональних партнерів.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становить сукупність філософських, загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, які допомогли провести всебічний аналіз досліджуваної теми. У роботі використано такі методи: герменевтичний (дозволив дослідити та обґрунтувати поняття й ознаки зовнішньої політики Канади – США, розглянути її функції); діалектичний (для осмислення сутності політики Канади – США, під час постановки

задач, їх розв'язання та підготовки висновків); історичний (під час дослідження етапів становлення політичних взаємовідносин Канади та США); системний (для розгляду взаємовідносин окремих частин цілісної структури внутрішньої та зовнішньої політики Канади – США); системно-структурний (використовувався під час виокремлення складових частин внутрішньої та зовнішньої політики Канади – США).

Результати. Канада стала повноцінним суб'єктом міжнародних відносин під час Другої світової війни. Протягом війни національні інтереси й цінності країни були чітко окреслені – боротьба на боці антигітлерівської коаліції. Після закінчення війни США стали безумовним лідером західного світу і одним із двох центрів сили в біполярній системі міжнародних відносин. Логічно, що Канада потрапила під вплив наймогутнішої держави світу – США, яка є до того ж найближчим сусідом.

Проте важливість установа кордонів як необхідного елементу державного суверенітету ніколи не викликала сумнівів у жодній зі сторін. Урегулювання питання делімітації та демаркації спільних кордонів, що простяглися більш як на 9000 км, було в основному завершено на початку XX століття. Тим часом окремі питання делімітації водного кордону ще довго залишалися невирішеними. Сьогодні канадсько-американський кордон щодня перетинає понад 300 тис. чоловік. Обсяги комерційних вантажних перевезень вражають. З 1991 року їх кількість подвоїлася і со-

годні становить близько 45000 перетинань кордону за день, тобто кожні дві з половиною секунди [5].

Сполучені Штати й Канада мають найбільші у світі торговельні відносини, які підтримують мільйони робочих місць у кожній країні. Канада є найбільшим іноземним постачальником енергії й нафти в Сполучені Штати. Канада й Сполучені Штати працюють над створенням інтегрованої енергосистеми, що буде відповідати всім стандартам надійності. Канадський уран є сировиною для роботи американських атомних електростанцій.

Сполучені Штати є найбільшим іноземним інвестором у канадську економіку, а Канада є п'ятим за величиною іноземним інвестором у Сполучені Штати. Інвестиції США в Канаду спрямовані в гірничодобувну й металургійну промисловість, нафтову й хімічну промисловість, виробництво устаткування, фінансову й транспортну систему. Канадські інвестиції в економіку США зосереджені в області фінансів і страхування, виробництва, банківської й інформаційної систем, роздрібно́ї торгівлі й інших секторів [3, с. 41].

ВВП Канади більш як удесятеро менше ВВП США. По суті, його обсяги порівняні з ВВП одного штату Техас. Нерівність економічних можливостей очевидна. Але ця диспропорція не викликає побоювань у Канади, оскільки вигоди від економічної взаємодії, що будується на однакових ринкових підходах, за умови взаємної довіри, прозорості та передбачуваності поведінки партнера величезні.

Канада і США вже протягом багатьох років є найбільшими у світі торговими партнерами. Починаючи з 1946 року Канада – провідний ринок для експорту товарів зі США. Вона імпортує зі США більше товарів, ніж з усіх країн Європейського Союзу, разом узятих. Майже 86% канадського експорту щороку надходить на американський ринок. Якщо перекласти ці обсяги на часовий вимір, то практично 10 місяців на рік Канада торгує зі США. Для порівняння, з Росією – 8 годин на рік, а з Україною і ще менше – близько півгодини. Сьогодні взаємна канадсько-американська торгівля становить майже \$480 млрд. і забезпечує понад два мільйони робочих місць у кожній країні. Щодня кордон перетинає більш як на \$1,3 млрд. товарів [5].

Таких вражаючих результатів удалося домогтися не лише завдяки традиційним зв'язкам двох країн, а й завдяки забезпеченню максимально сприятливого торговельного режиму. Прем'єр-міністр Б. Малруні (1984–1993) зробив величезний внесок у зміцнення економічних й політичних зв'язків зі США. У грудні 1992 р. Б. Малруні та президенти США й Мексики підписали Північноамериканську угоду про вільну торгівлю (НАФТА). Із часу створення 1989 р. зони вільної торгівлі канадсько-американський товарообіг фактично подвоївся. Щороку торгівля зростала майже на 12%. Обсяг взаємних прямих інвестицій зріс за цей період більш як удвічі [5].

Участь у НАФТА полегшує канадським бізнесменам проникнення на ринки США й Мексики. З іншого

боку, Канада вже зовсім не захищена від конкуренції більш потужних американських корпорацій; оптимальне рішення в цій ситуації – взаємне злиття капіталу, створення спільних підприємств, що й активно здійснюється.

Дуже делікатна дискусія про єдину валюту – долар США і валютний союз, що триває вже не перший рік. Причому точиться вона у двох напрямках. Перший – власне економічні наслідки такого рішення. Тут прибічників і противників практично порівну. З одного боку, є передумови до збільшення товарообігу, взаємодії в економічній сфері. З іншого – звучать застереження, що тут вам не ЄС і домінування США відразу після запровадження єдиної валюти неминуче.

В останні кілька років уряд Дж. Трюдо (2015 – по теперішній час) активно здійснює стратегію диверсифікованості зовнішньоекономічних зв'язків, спрямовану на розширення кола торгово-інвестиційних партнерів за межами Північної Америки. Це пов'язане з дією декількох факторів. У числі основних – зниження й нестабільність попиту на канадський експорт з американського боку під час і після фінансово-економічної кризи 2008–2009 років. Обсяги експортних поставок у США досягли передкризового максимуму тільки в 2014 р., але згодом часом знову падали нижче колишнього рівня [27, с. 44].

Велике занепокоєння в Оттаві викликає й посилення протекціонізму в політиці головного торговельного партнера країни. Із приходом до влади адміністрації Д. Трампа ця тенденція стала ще більш помітною. Через невдачі у спробах урегулювати конфлікти із приводу застосування Сполученими Штатами протекціоністських обмежень у рамках двосторонньої взаємодії уряд і деякі великі канадські компанії були змушені звертатися зі скаргами в суди СОТ і арбітражні комісії НАФТА [3, с. 45]. Прагнення канадської влади й бізнесу розширити коло зовнішньоекономічних партнерів зв'язано також зі зрушеннями в балансі сил у світовому господарстві й активним включенням у міжнародні торговельні й інвестиційні обміни ринків, що розвиваються, в тому числі Китаю, Індії, Малайзії, В'єтнаму й інших країн зі швидко зростаючим економічним потенціалом. Однак, уживаючи заходів по диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків, канадський уряд й представники ділових еліт постійно підкреслюють, що це ніякою мірою не означає відмови від пріоритетності розвитку різноманітних форм господарських зв'язків зі Сполученими Штатами [1].

У Канади є кілька успішних спільних правоохоронних програм зі Сполученими Штатами, таких як Комплексний прикордонний контроль (IBET), Прикордонний контроль безпеки цільових груп (BEST) і Комплексний трансграничний контроль морського правопорядку (ShipRider). Канада й Сполучені Штати працюють разом для вирішення трансграничних екологічних і водних проблем. Основним інструментом такого співробітництва є Міжнародна спільна комісія, заснована в 1909 році після підписання Договору про

прикордонні води. Також Канада є союзником Сполучених Штатів у міжнародних переговорах зі зміни клімату.

Відносини між Канадою та США у сферах безпеки та оборони є змістовними та багато в чому унікальними. Дві країни займають практично весь північно-американський континент і відділені від решти світу океанами. Цей фактор, а також історична та культурна спорідненість стали передумовами формування тісного військово-політичного союзу в рамках Північної Америки. Особливістю такого союзництва є суттєва асиметрія між партнерами, що виражається як у кількісних, так і в якісних показниках. Водночас зрілий характер асиметрії, ситуація комплексної взаємозалежності та правильне управління асиметричними взаєминами сприяли встановленню відносної рівноправності між Канадою та США у згаданих сферах, унаслідок чого двосторонні переговори часто закінчуються симетричними, рівнонаближеними до інтересів обох держав результатами [4].

В основі канадсько-американського оборонно-безпекового партнерства лежить так звана концепція «оборони проти допомоги». Так, ще в першій третині ХХ століття до канадців прийшло розуміння того, що Вашингтон особливо ретельно ставиться до проблем національної безпеки, а отже, готовий до будь-яких кроків для якомога ефективнішого захисту своєї території, населення та цінностей [6, с. 117]. Саме тому стратегічним вибором Оттави стала згадана концепція, згідно з якою невелика держава має переконати велику державу-сусіда у здатності себе захистити від будь-якого потенційного зовнішнього ворога і в такий спосіб уникнути військової присутності великої держави-сусіда на своїй території під приводом «військової допомоги».

За багато років союзництва між Канадою та США було створено ряд механізмів двосторонньої співпраці: укладено понад 80 угод у сфері оборони, понад 250 меморандумів про порозуміння між двома відповідними оборонними відомствами, створено близько 145 двосторонніх форумів, на яких обговорюються актуальні проблеми у сфері безпеки та оборони [8].

Найголовнішим органом співпраці між Оттавою та США є Об'єднане командування аерокосмічної оборони Північної Америки (НОРАД), створене 1958 року. НОРАД є двосторонньою організацією, що спрямована на попередження аерокосмічних загроз та контроль аерокосмічного простору Північної Америки. Із пролонгацією угоди про НОРАД у травні 2006 року до напрямів діяльності організації було додано морську складову частину. Про високий рівень канадсько-американської співпраці свідчить той факт, що головнокомандувач НОРАД призначається та підпорядковується президентові США та прем'єр-міністрові Канади [4].

Найвищим двостороннім форумом у сфері оборони є Постійна об'єднана рада оборони, утворена 1940 року згідно з Огденсбурзькою угодою. Раду

очолюють два співголови – від канадської та американської сторони, – які підзвітні президентові США та прем'єр-міністрові Канади. Зустрічі Ради проходять двічі на рік по черзі в кожній країні.

На сьогодні Канада намагається займати свою нішу в галузі військової промисловості, спеціалізуючись на: розробленні та постачанні тренажерів для підготовки пілотів гелікоптерів та розробленні відповідних тренувальних програм; виробництві бортового радіоелектронного обладнання для винищувачів; сервісному обслуговуванні літаків та гелікоптерів тощо [2, с. 243].

Однією з головних характеристик канадсько-американських відносин у сферах безпеки та оборони є асиметрія, що виражається як у кількісних, так і в якісних показниках. Так, військовий бюджет США перевищує канадський у понад 30 разів, чисельність регулярних військ – у понад 20 разів, резервних – у 60 раз. Від американської канадська армія відрізняється також технологічною та професійною оснащеністю. Сьогодні Сполучені Штати є лідерами у здійсненні так званої «революції у військовій сфері» (РВС), в той час як Канада та європейські союзники по НАТО перебувають лише на початку шляху впровадження технологічних, організаційних та доктринальних аспектів РВС [4].

У канадсько-американських відносинах у сферах безпеки та оборони важливим чинником є членство Канади та США у НАТО. Звичайно, в умовах «холодної війни» Оттава керувалася й іншими аргументами щодо приєднання до Північноатлантичного альянсу, але, як зазначає С. Халбраад, «Рішення про вступ Канади до НАТО не було ні необдуманим, ані прийнятим під тиском США. Навпаки, угода пропонувала перспективу протидії американському впливові в умовах багатосторонності» [7, с. 57].

Отже, Канада розраховувала, що НАТО стане не лише військовим договором, але й організацією, що сприятиме політичному та економічному співробітництву країн Північної Атлантики, в рамках якої вона зможе об'єднувати свої зусилля з іншими державами у вирішенні проблем, щодо яких існує/існуватиме розходження в поглядах зі Сполученими Штатами. Отже, НАТО є своєрідним буфером у відносинах Канади та США. У рамках цієї організації Оттава може дозволити собі висловлювання чи позицію, які б навряд чи були можливими в тісних рамках двостороннього оборонного партнерства.

Так, проаналізувавши канадсько-американські відносини у сферах безпеки та оборони, Д. Лейтон-Браун прийшов до висновку, що «Канада більше схильна до «публічної дипломатії» в разі незгоди зі Сполученими Штатами щодо проблем оборони, що стосуються альянсу загалом, на багатосторонньому рівні, аніж із двосторонніх проблем» [6, с. 175].

Розпад Радянського Союзу та ОВД дали однозначний сигнал для канадського уряду: більше не було необхідності витратити великі кошти на військову сферу та утримання свого контингенту

в Європі. Після зазначених подій Оттава почала інтенсивно скорочувати оборонний бюджет та кількість військовослужбовців, спрямовуючи кошти на фінансування інших галузей, зокрема соціальної. Витрачаючи 1,1-1,2% свого ВВП на оборону, Канада стала однією із трьох країн НАТО з найменшими військовими витратами [30]. Зниження рівня обороноздатності Канади логічним чином призвело до зниження впливовості країни, передусім у північноатлантичній системі безпеки.

Децю інакше склалася ситуація у двосторонніх взаєминах між Канадою та США в рамках північно-американської системи безпеки. В умовах зрілих асиметричних відносин Сполучені Штати з повагою ставляться до партнерства з Канадою в рамках спільної оборони Північної Америки навіть з огляду на значно менший внесок північного сусіда. Наприклад, пропозиція Вашингтона щодо участі Оттави в американській програмі протиракетної оборони була зроблена радше як данина давньому надійному партнерству поміж країнами в оборонній сфері, адже з фінансово-технічної точки зору США здатні на втілення цієї програми самостійно.

Події 11 вересня 2001 року внесли корективи в бачення Сполученими Штатами системи північно-американської безпеки і ролі в ній свого північного сусіда. А Канаді, згідно зі стратегією «оборони проти допомоги», доводиться переконувати Вашингтон у своїй здатності дати відсіч терористам і запобігти їх проникненню на територію північноамериканського континенту.

Усі вищезначені прояви поглиблення регіональної інтеграції активізували й іншу сторону канадсько-американського співіснування. Культурний вплив із боку США сьогодні становить проблему не тільки для канадського суспільства. Масова вестернізація світу наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. за «американським взірцем» стала помітним явищем сучасних міжнародних відносин. Утім, Канада зіткнулася із цим набагато раніше, і збереження свого «культурного суверенітету» залишається для неї актуальним питанням сьогодення.

Небезпеку канадці вбачають у тому, що американське домінування в канадській масовій культурі є значною загрозою канадській ідентичності як такої та в цілому здатності Канади функціонувати як незалежна політична спільнота. Для того, аби запобігти цьому, уряд Канади намагається впроваджувати цілий комплекс заходів, спрямованих на сприяння розвитку канадської культури та захист канадської «культурної» індустрії від іноземних конкурентів [3].

В інтерв'ю «Дзеркалу тижня» нинішній Надзвичайний і Повноважний Посол України в США В. Чалий сформулював декілька правил, яких, на його думку, Канада дотримуються у взаємовідносинах зі США і які не завадило б застосовувати у своїй зовнішній політиці й Україні. У своїх відносинах із всесильним сусідом канадці дотримуються таких правил і принципів, які дозволяють їм обстоювати свої позиції.

Правило перше – наголос на довготерміновості взаємовигідних відносин, створення відповідної сприятливої атмосфери. При цьому пріоритет віддається стратегічним інтересам, а не моментальним вигодам. Правило друге – будувати відносини на чітких нормах, закріплених в угодах і договорах. Канадці виходять із того очевидного факту, що в конфліктних ситуаціях і грі без правил сильний завжди перемагає слабкого. Сьогодні договірно-правова база канадсько-американських відносин нараховує більш 200 чинних документів. Правило третє – використовувати для вирішення проблемних питань у відносинах багатосторонні структури й механізми – НАФТА, СОТ. Для особливо заплутаних справ – міжнародні арбітражні механізми. Це дозволяє одержати підтримку кількох партнерів під час обстоювання своєї позиції. Правило четверте – систематично проводити активну й ініціативну політику, спрямовану на захист своїх інтересів.

Таким чином, канадсько-американські відносини є справді міжнародними, а не міждержавними. Правило п'яте – намагатися уникати переплетення проблемних тем і відповідного торгу. Правило шосте – використання координуючих механізмів, як зовнішніх, так і внутрішніх. Між США й Канадою регулярно проходять саміти й зустрічі на різних рівнях. Існують спеціальні міністерські комісії, практикується призначення уповноважених для вирішення окремих довгострокових питань. Крім того, американські й канадські чиновники використовують приватні зустрічі [5].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що зовнішня політика Канади ґрунтується на партнерстві зі Сполученими Штатами Америки, що перевершує інших союзників в усіх напрямках. Не в останню чергу завдяки тісному співробітництву зі США в повсякденний період Канада одержала можливість брати участь у розробленні нового світового порядку разом із наддержавами, впливати й бути почутою у світовому співтоваристві.

Двигунами канадської економіки є безмитна торгівля, інвестиційна політика, створення робочих місць, привабливі умови праці – все те, що значною мірою пов'язано з американською економікою. Канада і США – найбільші торговельні партнери у світі. Незважаючи на деякі труднощі і непорозуміння, які виникають між двома країнами, прояви протекціонізму з боку Вашингтону, пріоритет США як головного господарського партнера не піддається в Оттаві перегляду.

США є головним стратегічним партнером Канади. Причому співробітництво у сферах безпеки і оборони відбувається як у двосторонній площині (НОРАД), так і в рамках НАТО. Значна асиметрія щодо економічних і суто воєнних можливостей партнерів вирішується через реалізацію Оттавою доктрини «оборона проти допомоги», в рамках якої країна підтримує достатній рівень обороноспроможності, а також здатності забезпечення власної безпеки.

Географічна близькість, економічне, воєнно-політичне партнерство, культурна спорідненість ставлять Сполучені Штати на особливе для Канади місце в системі міжнародних відносин. Проте поруч із численними перевагами, які це партнерство несе, в Канаді росте побоювання втрати національної ідентичності, розмивання її через вплив американської культури і способу життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Американо-канадские отношения на сайте Государственного департамента США. URL : <https://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2089.htm>.

2. Асиметрія міжнародних відносин / під ред. Г.М. Перепелиці, О.М. Субтельного. Київ : Видавничий дім «Стилос», 2005. 555 с.

3. Немова Л.А. Внешнеэкономические связи Канады: проблемы диверсификации. *США–Канада: экономика, политика, культура*. 2016. № 10. С. 41–55.

4. Остах Н.І. Канадсько-американські відносини у сферах безпеки та оборони. URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2009/4/3.pdf>.

5. Чалий В. Канада – США: корисний досвід асиметричних відносин. URL: http://old.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=231.

6. America's Alliances and Canadian-American Relations / edited by L. McKinsey and K. R. Nossal. Toronto : Summerhill Press, 1988. 207 p.

7. Halbraad C. Middle Powers in International Politics. London, 1984. 278 p.

8. National Defense and Canadian Army Forces. URL: <http://www.forces.gc.ca/en/operations-abroad-current/op-impact.page>.

REFERENCES:

1. Amerykano-kanadskye otnosheniya na saite Hosudarstvennoho departamenta SShA [US-Canadian Relations at the US Department of State Website] // <https://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2089.htm>

2. Asymetriia mizhnarodnykh vidnosyn. (2005) [Asymmetry of international relations] / pid red. H. M. Perepelytsi, O. M. Subtelnoho. Kiiv. : Vydavnychiy dim „Stylos”. 555 s.

3. Nemova L.A. (2016) Vneshneekonomicheskiye svyazi Kanady: problemy diversifikatsii [Canada's Foreign Economic Relations: Diversification Issues] // SShA – Kanada: ekonomika. politika. kultura. № 10. С. 41–55.

4. Ostash N.I. Kanadsko-amerykanski vidnosyny u sferakh bezpeky ta oborony [Canadian-US Security and Defense Relations] // URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2009/4/3.pdf>

5. Chaliy V. Kanada – SShA: korysnyi dosvid asymetrychnykh vidnosyn [Canada – US: useful experience of asymmetric relationships]. URL: http://old.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=231

6. America's Alliances and Canadian-American Relations / edited by L. McKinsey and K. R. Nossal. – Toronto : Summerhill Press, 1988. 207 p.

7. Halbraad C. Middle Powers in International Politics. London, 1984. 278 p.

8. National Defense and Canadian Army Forces // URL: <http://www.forces.gc.ca/en/operations-abroad-current/op-impact.page>

Canada – US strategic partnership: the experience of asymmetric relations

Nadybska Oksana Yaroslavivna

Doctor of Philosophy, Professor,
Head of the Department of Social
and Economic Sciences
Odessa State University of Internal Affairs
Uspenska str., 1, Odesa, Ukraine

Nadybskyi Mykola Ivanovych

Graduate Student
of Faculty of International Relations,
Political Science, Sociology
I.I. Mechnikov Odessa National University
Dvoryanskaya str., 2, Odesa, Ukraine

The article states that Canada's post-bipolar period of the foreign policy today is based on a partnership with the United States that outperforms other allies in all areas. The geographical proximity and similarity between the two societies, the absence of significant differences in religion, culture, language, close economic integration, a common security and defence system determine the special relationship between the two countries.

It has been noted that Canadians see two sides in cooperation with the US today. The first is that close partnership is a great advantage and creates new opportunities for residents of the two countries; the other side is that such close cooperation poses a threat to the national identity of Canadians. This is especially true in the cultural and humanitarian fields.

It has been analyzed that the economy of Canada is almost 90% dependent on its neighbour and the level of its economy. After the tragedy on September 11, 2001, trade relations have been developing less slowly than the security issues. As a result of security spending and raising taxes in the US, demand for Canadian goods falls and the Canadian economy also declines. For this reason, the Prime Ministers S. Harper and J. Trudeau began diversification aimed at reducing the US dependence and developing trade agreements with China, India and the European Union. Thus, the Government of Canada demonstrates autonomy and independence in making important foreign and economic decisions without looking at its neighbour.

It is also stated that despite the United States is certainly Canada's main geopolitical partner, there has recently been a tendency for a multifaceted Canadian foreign policy, which promoted the country's participation in global international cooperation at the beginning of the 21st century.

Key words: post-bipolar period, geopolitical partnership, international cooperation, multi-vector foreign policy.

Pashaieva Kseniia Faikivna

Energy resources of the South Caucasus Region: the political and security dimensions

UDC 327

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-54-58>

Pashaieva Kseniia Faikivna
PhD Student at the Department
of International Relations
Odessa I.I. Mechnikov National University
French Blvd., 24/26, Odessa, Ukraine

Vast energy resources and geographic location of the South Caucasus region between the Middle East, Europe and the Russian Federation dictate its complexity. The development of regional energy sectors is influenced by the competition between energy producing and consuming markets aimed at the control over energy routes. Regional energy resources are an important driver for the European engagement in the region, especially due to the EU's need for diversification of energy supplies in the context of its dependence on Russian supplies. The aim of the article is to study development of energy sectors of post-soviet Azerbaijan, Armenia and Georgia at the beginning of XXI century. Also, the growing challenges faced by the South Caucasian countries in the field of energy security are examined. In order to conduct the research comparative method, statistical and case-study approaches were applied.

The article comprises the analyzes of factors undermining the potential of energy sources as a regional economic and political cooperation driver. Protracted conflicts, distrust, spoiled interstate political relations and countries' political instability are major obstacles to cooperation. The complexity of situation is also dictated by different interests and strategies of the main external actors, namely the EU and Russia. Such issues as sustainable energy supply, energy efficiency and the renewable energy resources are also relevant to the region. Consequently, in order to develop the transit potential of South Caucasus it is necessary to resolve vital stability and future development issues, what implies democratic political transformation and multilateral cooperation between the energy producing, consuming, and transit countries. Thus, there is a need to overcome the geopolitical fragmentation of the South Caucasus and establish legal, institutional, political and economic framework for the development of regional energy sectors.

Key words: South Caucasus, energy, security, renewables, European Union.

The aim of the article is to study development of energy sectors of post-soviet Azerbaijan, Armenia and Georgia at the beginning of XXI century. We can distinguish the following tasks: 1) to analyze regional availability and distribution of energy resources; 2) to examine relations between energy producing and energy consuming countries; 3) to study influence of the European Union and Russia on the development of region's energy field; 4) to address the issue of regional energy security and development of renewable energy. The article examines the development of the South Caucasian countries' energy sectors utilizing the comparative method – understood as the comparison of Azerbaijani, Armenian and Georgian energy systems' cases, focusing specifically on its relation to statistical and case-study approaches. The article is expected to enable comparatively-oriented researchers to explore energy issues simultaneously on both the political dimension and security dimension, avoiding thus loss of information about the impact of energy on the region within international relations.

Caucasus is the region rich in energy resources, and which can serve as a bridge between the East and the West. However, due to its geographic location between the Middle East, Europe and Russia region turned to be the geopolitical battlefield, what is not only an issue of geography, but also an issue of struggle between energy producing and consuming markets in order to control the energy supply routes. Geopolitical competition takes place between regional actors, as Armenia and Azerbaijan and international

actors, such as Russia, Turkey, Iran competing with each other along with the United States and the European Union.

The political and economic development of the regional countries after the breakup of the Soviet Union can be characterized by the number of fissures, such as the rise of nationalistic ideologies, territorial fragmentation as a result of ethnic and territorial conflicts, social and economic fragmentation of the societies, political and economic instability and distancing from democracy in countries' political development etc [13].

Energy systems and infrastructures of Georgia, Armenia and Azerbaijan were designed to be regional integrated power system within the Soviet energy system. Armenia's nuclear power plant delivered the base load, Azerbaijan supplied the fossil-fired medium-load and hydropower plants of Georgia were available for peak-load supply [12]. The dissolution of the Soviet Union resulted in disintegration of the integrated energy system and countries' economies. Moreover, the Nagorno-Karabakh conflict and internal conflicts in the 1990s led to political instability in all three states. The countries faced a need not only to secure and stabilize their energy supplies, but also to determine which regional economic space they wanted to enter.

Azerbaijan as an energy producing country, and Georgia as an energy transit country decided to enter the western economic and energy space. Thus, they started to play vital roles in the European energy diversification projects. However, there is number

of challenges to Caucasian regional security, explaining risks associated with the operation of energy corridors, especially after the Russia-Georgia conflict in 2008, provoked by Russia's unwillingness to lose its former sphere of influence [2, p. 233]. Russia's conflict with Georgia and unilateral recognition of Abkhazia and South Ossetia were a try to cut off Georgia, Azerbaijan and Central Asian countries from the European energy projects and influence in order to control all the energy supplies to Europe and to strengthen its positions in the region. On the contrary, Armenia due to its complicated relations with Turkey and Azerbaijan, found itself completely cut off the European energy projects and entirely relies on energy resources coming from Russia.

That is why the issues of energy security are of current concern for the countries of the South Caucasus which Benjamin K. Sovacool defines as "an equitable provision of available, affordable, reliable, efficient, environmentally benign, proactively governed and socially acceptable energy services to end-users" [17, p. 150]. Also, an energy security in case of the South Caucasus due to existence of protracted conflicts can be regarded as an issue of hard security. David Turn and Joseph S. Nye mention three basic threats to energy security, such as "the physical disruption of oil supplies, economic and political damage from rapid increases in oil prices, and foreign policy consequences of energy vulnerability" what is also applicable to the South Caucasus [6, p. 391].

Such issues as sustainable energy supply, the rational use of energy resources (energy efficiency) and the use of renewable energy resources, which are vital for reduction of the impact of fossil fuel energy consumption and climate change are also relevant to the region as are underdeveloped. The main reason for that is lack of legal, institutional, political and economic frameworks for the development of substantial energy efficiency and renewable energies potentials [12, p. 18].

All three countries have substantial hydropower and other renewable energy potential, but differ widely in fossil energy resources. Armenia does not possess fossil fuels and relies heavily on imports. Energy imports of Georgia are less significant and prices are lower because of in-kind payments for pipeline transit. In contrast, Azerbaijan has significant reserves of both oil and gas [12, p. 14].

Armenia is the only country of the region which has developed legal and economic frameworks for renewable energy. While Georgia has not done it, leaving all responsibility to the market mechanisms. At the same time, there are considerable funds allocated for the development of renewable energy potential of Azerbaijan, which has not been approved by the government [12, p. 15].

Azerbaijan

Azerbaijan has vast reserves of oil and gas. According to the BP Statistical Review of World Energy country's total proved reserves are 7.0 bil-

lion barrels of oil and 1,3 trillion cubic meters of gas at the end of 2017 [5]. Moreover, the country has a significant renewable energy potential in the areas of wind, hydro, and biomass.

Economy of Azerbaijan is based largely on the export of oil and gas, that is the reason for little investment in the development of renewables and decreased energy efficiency. However, country's oil and gas resources will be exhausted within the next 20–30 years, which has led to the formulation of a State Program on the use of alternative and renewable energy for 2005–2013, but without the introduction of legislation supporting this goal [9, p. 10].

The state is the major stakeholder in Azerbaijan's energy sector, with multiple institutional mechanisms controlling and supervising the domestic energy market of oil and gas exploitation. Despite that, practically the main institution is the State Oil Company of the Azerbaijan Republic (SOCAR), which is a major shareholder in the internationally-led stream projects and is closely tied with the president [3, p. 13].

One of the main issues concerning the security of supplies are physical threats to the transit system, such as terrorist attacks, an escalation of the Nagorno-Karabakh conflict and geopolitical competition in the region, including the war in Ukraine and aggressive policy of Russian Federation towards its neighborhood [3, p. 14].

Energy is a significant source of export revenues and the key driver of country's economy. One can speak about so-called "resource curse" applicable to the case of Azerbaijan. Its vast energy resources and energy export revenues lead to excessive spending and consequent destruction of the national economy [3, p. 15]. That is why diversification plays an important role in the strategic planning of the country, especially in order to ensure its energy security and prevent further economic recession as the reliance on petroleum resources places country at risk of volatility and raises concerns about long-term macroeconomic stability [16].

In 1994 "Contract of the Century" afforded western multinational companies to explore and exploit the Azerbaijan's energy resources. On the basis of the agreement Azerbaijan and Georgia became significant transit states for the Caspian energy resources. Thus, since 1999 the oil from Azerbaijani oilfields flows to the international market through the Baku-Supsa pipeline and since 2006 through the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline [13, p. 4].

The core of Azerbaijani – European relations is cooperation in economic and energy sectors. Azerbaijan joined the Energy Charter Treaty in 1998 that opened the possibility of cooperation with the EU in the energy sector. This meant that the Europe Union offered Azerbaijan its support for enhancing the production and transportation of oil and gas, and at the same time, it expected from Azerbaijan implementation of the European standards and regu-

lations within its national legislations. However, lack of progress in country's democratization process, reluctance of government to implement the European policies and regulation standards within the national legislations caused delays in cooperation [13, p. 6].

Disruptions in Russian gas supplies to Europe via Ukrainian pipeline, which occurred in 2006, 2009 and 2014 pushed the EU to the so-called "europianisation" of the energy market aimed at market development in the energy sector through the involvement of third parties. The main goal of the EU's energy security strategy is to diversify the energy supply routes, which would protect the European energy market from geopolitical risks, mainly associated with the use of energy resources as a political tool by the energy producing countries as Russia [13, p. 5].

Thus, in order to create an alternative supply route to Russian pipelines and reserves the European Commission initiated the Southern Gas Corridor – project aimed at development of the necessary infrastructure to transport gas from the Caspian region and the Middle East – primarily Azerbaijan, Iran, Iraq and Turkmenistan to Europe. Azerbaijan has become the key player in the Southern Gas Corridor, both because of gas available for export and its desire to diversify energy exports from Russian streams by developing alternative pipelines directly to Europe. The European Commission's strategic objective of the Southern Gas Corridor is to meet from 10 to 20 % of the EU's gas demand by 2020 [1, p. 3]. Along with the other pipeline projects, such as: Nabucco, the Interconnector Turkey-Greece-Italy (ITGI), the Trans Adriatic Pipeline (TAP) and SEEP (South East European Pipeline) [10, p. 3].

However, it is important to remember about geopolitical location of Azerbaijan which has critical relations with Iran, balances in relations with Russia, and neighbors conflict zones of the South Caucasus – Nagorno-Karabakh, South Ossetia and Abkhazia. The war between Russia and Georgia of 2008 and consequent Russian occupation of South Ossetia and Abkhazia demonstrated the vulnerability of the transit system to Europe and poses challenges to long-term security of the pipeline system. Also, it is so important for Azerbaijan to avoid confrontation with Russia due to existence of issues that can be exploited by Russia, such as escalation of the Nagorno-Karabakh conflict [1, p. 34]. That raises a need for Azerbaijan to balance between Russia, Iran, and Turkey, until the EU has become not only a key economic partner, but an important security partner as well [10, p. 5].

Georgia

According to the U.S. Energy Information Administration Georgia does not possess any crude oil production or proved petroleum reserves. Although, petroleum accounts for the largest share of energy consumed in Georgia, and country is among the top 10 petroleum-consuming states. The country also does not have any natural gas reserves or production contributing to its primary energy supply [8]. As

a result, Georgia is heavily dependent on energy supplies coming from abroad. Natural gas is imported from Azerbaijan (proceeds from South Caspian Pipeline agreement and direct purchase) and previously from Russia (proceeded from transit of Russian gas to Armenia). Country benefits substantially from the natural gas transit between neighboring countries by obtaining the in-kind fee and the cheap optional gas [12, p. 72].

It is important to mention that the Georgian state does not play key role in the energy sector, only controls some of the most sensitive of its assets. Electricity, gas distribution, hydro and thermal power plants are privatized or owned by foreign energy companies [3, p. 17].

Georgia is rich in renewable energy resources, namely small hydro, wind, geothermal and solar power. However, only a very small part of the potential is being exploited. Renewable resources fuel almost one-tenth of Georgia's net electricity generation, about half of that generation comes from biomass. In 2017 Georgia became third after California and Florida, in the amount of energy generation from biomass resources [8]. The rest of Georgia's generation from renewable resources is provided by hydroelectricity or solar photovoltaics. Georgia possesses vast hydro resources that account for 17% of its energy supplies and 80% of its electricity generation [3, p. 17].

In 2007 the Georgian government declared its interest in development of renewables, namely in construction of small hydro power plants and wind farms. State Policy in the Energy Sector was adopted by the parliament in 2006, and declared as Georgia's long-term objective the need to meet demand for electricity by its own hydro resources. However, the lack of a clear state strategy, absence of action plan for renewable energy development and legislative vacuum have not led to any practical results [9, p. 11].

Georgia is the main transit country for resources from Azerbaijan to Europe. The British Petroleum Company has been operating energy transit projects in Georgia for 19 years and is the lead investor and operator of Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) pipeline, South Caucasus gas Pipeline (SCP) and Western Route Export Pipeline (Baku-Supsa pipeline) [7].

Thus, involvement in the European market, further diversification of energy sources and transportation routes are seen in Georgia as a best way to ensure its energy security, which is according to the National Security Concept is a key component of national security and a basic national interest [11]. Georgia is not self-sufficient as Azerbaijan and is not like Russia-dependent Armenia, having deadlocked relations with Russia [13, p. 2]. That is the one of the main reasons for Georgian higher degree of determination to democratization and implementation of the European norms [13, p. 2]. Moreover, transportation of energy resources through country's territory is seen as a way of attracting interest of the Western partners, what can positively influence political stability and security.

Along with that, Georgia due to its intensified relations with the West is now under greater threat from Russia, than Armenia and Azerbaijan [15, p. 2]. The impact of unresolved conflicts in Abkhazia and South Ossetia are seen as a key hindering factor for the security of supplies. Due to the fact that Abkhazian and South Ossetian territories are de facto controlled by Russia which can use the threat of supply interruption as a political weapon [3, p. 19].

In 1995 Georgia joined the Energy Charter Treaty. Now it is the only country in the South Caucasus that signed an Association agreement with the EU. Georgia has the status of a candidate in the European Energy Community. Membership in the Community establishes versatile cooperation with the EU and other countries in the energy field, and can provide Georgia with energy security and positively influence its political and economic development. Now country cooperates with the EU in the energy sector within the bilateral form, as part of the Association Agreement. The EU supports the strengthening of Georgia's energy security, which stands for bringing national legislation closer to the European one, and developing cooperation in fields of electrical power, renewable energy, energy efficiency, exploration, extraction and transportation of natural gas and oil [13, p. 6]. However, the result of this process depends on the country's democratization and political stability.

Armenia

According to the International Trade Administration Armenia has limited energy resources and can meet only 35% of demand for energy from domestic resources [4]. It does not possess confirmed oil and natural gas reserves, and is highly dependent on the import of energy resources. Oil and oil products are imported from Georgia, Iran, Russia and Europe, while natural gas and nuclear fuel are imported from Russia, along with smaller volumes of Iranian gas, which are swapped for electricity [4]. Moreover, Armenian level of energy efficiency is low. Country is completely dependent on Russian nuclear fuel, which is used to generate about one third of the country's electricity at Armenia's single nuclear power plant in Metsamor [3, p. 8].

Armenia is not a transit country for oil and gas. Its energy sector faces such challenges as supply gap, absence of energy supply reliability, and the need to maintain affordable tariffs. That is the reason for adaptation of several laws focused on development of renewable energy resources and implementation of energy efficiency measures by government.

The National Security Strategy of Armenia states that energy dependence is one of the main security threats, placing burden on the balance of payments [14]. Along with energy supplies, which are vulnerable to technical accidents, natural disasters, growing instability in the conflict region, and unfriendly policy of neighboring states [3, p. 9]. In order to ease energy dependence, the Armenian government seeks to diversify energy supplies to become independent from energy imports from Russia and Iran, and to develop

sustainable and reliable export-oriented energy system, as well as, to ensure its security and affordable power supply.

In 1998 Armenia became a member of the Energy Charter Treaty. But it does not function as a transit route country and did not manage to be involved in the construction of the European energy projects. Due to its heavy reliance on energy supplies from Russia, which is geopolitical rivalry of the EU in the region [13, p. 2]. Russia uses tension between Armenia and Azerbaijan around the issue of the unresolved Nagorno-Karabakh conflict as a tool, keeping Armenia in its sphere of influence. Also, there are no diplomatic relations between Armenia and Turkey, which is along with Azerbaijan are key players in development of the European energy structure, cutting Armenia off the possibility to become involved in the Caspian energy resources transportation [13].

As a result of increased pressure from Russia, Armenia abandoned the Association agreement in 2013 and joined the Russian-led Eurasian Economic Union, established as a geopolitical counterbalance to the European influence in the region. Thus, Armenia's integration with the EU has become stalled [15, p. 2].

Conclusion

All things considered, the transit potential of South Caucasus can play an important role in bringing the Caspian energy resources to the global market. In order to reach this goal it is necessary to resolve vital stability and future development issues, what implies democratic political transformation and multilateral cooperation between the energy producing, consuming, and transit countries.

Territorial conflicts, mutual fears, mistrust and spoiled interstate relations serve as major obstacles to cooperation. This situation is aggravated by the external actors, namely the EU and Russia, pursuing their own interests and strategies in the region. Russia strives to keep its dominant position and control over energy supplies to Europe. The EU encourages the promotion of regional cooperation, liberal market economy and democratic governance, as well as, is interested in access to the Caspian energy resources to reduce its dependence on Russia's supplies. Thus, there is geopolitical fragmentation of the South Caucasus, impeding interdependent energy security strategies.

Also, all three countries of the region have different vectors of development of their energy sectors. Armenia did not renounce its nuclear power plant and sees in the construction of a new nuclear reactor a way to its energy independence. Georgia plans to maximize use of hydro resources, and Azerbaijan tries to get an access to a new energy markets for the export of its natural gas and oil.

Moreover, it is important for the regional countries to develop their renewable energy potentials, as it can provide them with energy supply and operate in autonomous networks directly meeting the demand of local energy markets more quickly than traditional energy sources.

REFERENCES:

1. Armenia – Energy Sector. URL: <https://www.export.gov/article?id=Armenia-energy-sector> [in English].
2. Georgia – Oil and Gas. URL: <https://www.export.gov/article?id=Georgia-Oil-and-Gas> [in English].
3. Georgia. State Profile and Energy Estimates. URL: <https://www.eia.gov/state/analysis.php?sid=GA> [in English].
4. National Security Concept of Georgia. URL: <https://mod.gov.ge/uploads/2018/pdf/NSC-ENG.pdf> [in English].
5. Republic of Armenia National Security Strategy. URL: <https://www.mfa.am/filemanager/Statics/Doctrineeng.pdf> [in English].
6. Abbasov, S. (2014). Azerbaijan Could Benefit from Russia-Ukraine Crisis but Risks Are High. *Investor.ge*, № 39, pp. 2–36 [in English].
7. Abolhosseini, S., Almas H., Rashidghalam M. (2017). Energy Security and Competition over Energy Resources in Iran and Caucasus Region. *AIMS Energy* 5, № 2, pp. 224–238 [in English].
8. Alieva, L., Shapovalova N. (2015). Energy Security in the South Caucasus: Views from the Region. *CASCADE*. URL: <http://www.cascade-caucasus.eu/wp-content/uploads/2015/12/CASCADE-D8.3Working-paper-Energy-Security.pdf> [in English].
9. BP Statistical Review of World Energy 2018. Report. 67th ed. URL: <https://www.bp.com/content/dam/bp/businesssites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf> [in English].
10. Deese, D.A., Nye J.S. (1981). *Energy and Security*. Cambridge, Mass: Ballinger Pub [in English].
11. Kochladze, M. (2009). South Caucasus Countries Can Benefit from Alternative Energy Development. *Caucasus Analytical Digest*, № 3, pp. 9–12 [in English].
12. Meister, S. (2014). Energy Security in the South Caucasus. *The Southern Gas Corridor in Its Geopolitical Environment*. DGAPkompakt, № 2, URL: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/53659/ssoar-2014Energy_Security_in_the_South.pdf?sequence=1 [in English].
13. Opitz, P. (2015). Sustainable Energy Pathways in the South Caucasus: Opportunities for Development and Political Choices. URL: https://ge.boell.org/sites/default/files/book_200x240mm.pdf [in English].
14. Pataraiia, T. (2015). Energy Transit and Security Imbalance in South Caucasus: The Road between Russia and the European Union. URL: http://ge.boell.org/sites/default/files/uploads/2015/03/energy_eng-final_1.pdf [in English].
15. Sarjeladze, M. (2017). The South Caucasus in the Context of the EU-Russia Crisis. *Security Policy Working Paper*, № 28, URL: https://www.baks.bund.de/sites/baks010/files/working_paper_2017_28.pdf [in English].
16. Siddi, M. (2017). The Southern Gas Corridor: Challenges to a Geopolitical Approach in the EU's External Energy Policy. *FIIA Briefing Paper*, № 216, URL: https://www.31673541/The_Southern_Gas_Corridor_Challenges_to_a_geopolitical_approach_in_the_EUs_external_energy_policy [in English].
17. Sovacool, B.K. (2013). An International Assessment of Energy Security Performance. *Ecological Economics*, № 88, pp. 148–158 [in English].

Енергетичні ресурси Південного Кавказу: політичний і безпековий виміри

Пашаєва Ксенія Фаїківна

аспірант кафедри міжнародних відносин
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
Французький бул., 24/26,
Одеса, Україна

Актуальність дослідження зумовлена роллю, яку відіграють енергетичні ресурси у регіональних процесах на Південному Кавказі, враховуючи його географічне положення між Близьким Сходом, Європою та Російською Федерацією. Енергетичні сектори країн регіону розвиваються під впливом конкуренції за контроль над енергетичними маршрутами на ринку виробників і споживачів енергетичних ресурсів. Енергетичні ресурси регіону є фактором європейської залученості до регіону, особливо у зв'язку з потребою ЄС у диверсифікації енергетичних поставок у контексті його залежності від російських. Метою статті є вивчення розвитку енергетичних секторів пострадянських Азербайджану, Вірменії та Грузії на початку XXI ст. Також вивчаються виклики енергетичній безпеці країн Південного Кавказу. Питання енергетичної безпеки є вкрай важливими для трьох країн Південного Кавказу та ЄС. Для аналізу розподілу енергоресурсів у регіоні, вивчення відносин між країнами-виробниками та країнами-споживачами, аналізу впливу ЄС і Росії та дослідження питання регіональної енергетичної безпеки та розвитку відновлюваної енергії було використано компаративний, кейс і статистичний методи. Основним результатом статті є аналіз факторів, які підривають потенціал енергоресурсів як основи для економічної та політичної співпраці в регіоні. Територіальні конфлікти, недовіра, складні політичні відносини між країнами регіону та політична нестабільність кожної країни окремо є головними перешкодами на шляху до кооперації. Складність ситуації також пояснюється різними інтересами та стратегіями провідних міжнародних акторів, а саме ЄС та Росії. Такі питання, як стабільне енергопостачання, ефективне використання енергоресурсів і розвиток відновлюваних джерел енергії також є актуальними для регіону. Таким чином, для розвитку енергетичного та транзитного потенціалу Південного Кавказу необхідно забезпечити стабільність і можливості для майбутнього розвитку, що передбачає демократичну політичну трансформацію та багатосторонню співпрацю між країнами, що виробляють, споживають і транспортують енергоресурси. Головним завданням на цьому шляху є подолання геополітичної фрагментації Південного Кавказу та розробка правових, інституційних, політичних та економічних рамок задля майбутнього розвитку систем регіональної енергетики.

Ключові слова: Південний Кавказ, енергетика, безпека, поновлювані джерела енергії, Європейський Союз.

Погорська Ірина Іванівна

Відносини США – Європа: криза парадигми трансатлантизму

УДК 327.8(73)+ЄС
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-59-64>

Погорська Ірина Іванівна
доктор політичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
вул. Юрія Іллєнка, 36/1, Київ, Україна

У статті розглядаються ключові тенденції розвитку сучасної концептуальної кризи парадигми трансатлантизму та напрями науково-теоретичного дискурсу щодо її розвитку, виклики і проблеми, які визначатимуть контекст подальшої еволюції цього напрямку міжнародних відносин. Серед принципових тенденцій виділяються завдання осмислення глибини впливу стратегічно-культурного впливу на розвиток відносин міжнародних акторів і продовження дискусії щодо винайдення найбільш ефективної моделі аналізу стратегічної дії на міжнародному просторі. Мета статті полягає у дослідженні ключових тенденцій розвитку сучасної концептуальної кризи парадигми трансатлантизму та напрямів науково-теоретичного дискурсу щодо її розвитку, викликів і проблем, які визначатимуть контекст подальшої еволюції цього напрямку міжнародних відносин. Методичну підвалину дослідження складає потенціал системних, загальнологічних методів і біхейвористичних методів. Стверджується, що при аналізі ключових рівнів і напрямів американсько-європейської взаємодії на сучасному етапі міжнародно-системної еволюції парадигма трансатлантизму політичної організації виявляє серйозні аплікативні труднощі й потребує модифікації. ЄС зберігає свій статус «традиційного союзника», проте, за результатами політики Білого дому, втіленої президентством Д. Трампа, дрейфує у бік набуття статусу «корисного партнера». Американські політики меншою мірою зацікавлені в Європі для себе і більше зацікавлені у збільшенні військових і невійськових внесків, які Європа може заповнувати для вирішення глобальних проблем. Вашингтон вважає, що відтепер контекст трансатлантичної співпраці не може бути трактованим інакше за гнучкий і варіативний і має базуватися на відповідності практичним інтересам Америки поза надмірного впливу традицій союзництва або ваги мультилатеральної взаємодії у формуванні зовнішньополітичної стратегії.

Ця стаття має на меті оцінити ступінь впливу на трансформацію відносин між США та ЄС особливостей президентства Д. Трампа в контексті загальносвітової еволюції сучасних міжнародних відносин. Зазначається, що зовнішню політику адміністрації Д. Трампа часто трактують як «розрив» із попередньою зовнішньополітичною традицією, але, на думку автора, зовнішня політика США стає дедалі більшим відображенням загальносвітових реалій, а позиція провідних європейських акторів є реактивною тактикою відповіді, свідченням чого є актуалізація концепції «стратегічної автономії» ЄС.

Ключові слова: парадигма трансатлантизму, США, Європа, Д. Трамп, криза.

Вступ. 20 січня 2017 р. Дональд Трамп став 45-м президентом США, тим самим викликавши багато страху та сумнівів за кордоном щодо вибору зовнішньополітичних пріоритетів і ролі Америки у глобальних справах у цій новій ері. Його підтримка «Brexit», напади проти європейської компоненти НАТО та критика торговельної практики ЄС у поєднанні зі слоганом «America First» надіслали чітке послання всім американським партнерам і наголосила на новому етапі у зовнішній політиці США, коли національний інтерес переважатиме над іншими стратегічними міркуваннями, встановлюючи явний розрив із концепцією попередньої адміністрації «спільної безпеки для нашого загального людства» [8].

Варто зазначити, що в американській зовнішній політиці всі американські лідери надавали перевагу національному інтересу і робили вибір, який міг найкраще слугувати американській економіці та безпеці, але ці рішення були зроблені в контексті особливостей розвитку міжнародної системи у певний момент часу, із сильною рефлексією на сформовану мережу партнерств і стратегічних альянсів. Саме тут підхід Д. Трампа ознаменував

кардинальні зміни у зовнішньополітичній стратегії: всі рішення, розвиток партнерства, торгові угоди підпорядковані вищому інтересу США незалежно від рефлексії на традицію, принципи чи етику.

У мінливому світі активації сучасними акторами світової політики нових парадигм (протекціонізм, націоналізм та односторонність), військово-стратегічному зростанні нових держав (як Китай і Росія) та нових загроз (як Північна Корея), яке місце залишається трансатлантичним відносинам? Чи стає трансатлантизм застарілою парадигмою для Білого дому і наскільки витриманою й ефективною виявиться реакція з європейського боку Атлантики, – питання, що актуалізують і визначатимуть у перспективі науково-експертний дискурс щодо еволюції американсько-європейських відносин.

Мета статі полягає у дослідженні ключових тенденцій розвитку сучасної концептуальної кризи парадигми трансатлантизму та напрямів науково-теоретичного дискурсу щодо її розвитку, викликів і проблем, які визначатимуть контекст подальшої еволюції цього напрямку міжнародних відносин, концептуальної парадигми стратегічної культури й особливостей науково-теоретичного дискурсу

щодо її розвитку. Серед принципових тенденцій виділяються завдання осмислення глибини впливу стратегічного впливу США та провідних європейських акторів на розвиток міжнародних відносин і продовження дискусії щодо винайдення найбільш ефективної моделі стратегічної партнерської взаємодії двох складових частин трансатлантичної системи на міжнародному просторі.

Методи дослідження. Методичну підвалину дослідження складає потенціал системних, загальнологічних і біхейвористичних методів.

Результати. Американський експерт із цієї проблематики Брюс Джентлсон справедливо виділяє чотири основні поняття, що визначають американський національний інтерес: владу, мир, процвітання та принципи, знамениту зовнішню політику. Зовнішня політика США часто є поєднанням всіх чотирьох понять, де одні цілі переважають над іншими, але влада, без сумніву, – це концепція, яка найкраще визначає сутність вибору у зовнішньополітичній стратегії Д. Трампа [9, с. 9]. Владу, домінування та сила – це ключові слова, які характеризують відносини Білого дому із зарубіжними партнерами на сучасному етапі. Окрім того, за цим домінуючим ставленням до міжнародного середовища стоїть бажання американської адміністрації відновити імідж Сполучених Штатів як світової держави, який деякі представники американського істеблішменту із правого боку вважають надто пом'якшеним президентством Б. Обами [2]. Пріоритет процвітання також набуває великого значення в оновленій зовнішньополітичній стратегії. Це означає, що економічну вигоду для американської нації буде вдостоєно будь-якою ціною, навіть якщо це спричинить великі «розриви» у позиціях із традиційними союзниками або серйозні порушення в положеннях міжнародних регулюючих інституцій, зокрема Світової організації торгівлі.

З іншого боку, загальна орієнтація на мир і піклування про безпеку американських військових також мають місце, засвідчуючи перевагу немілітарного тиску, однак неодноразові напади проти НАТО й односторонні рішення демонструють певну зневагу до міжнародних домовленостей, де найбільш значущим розходженням із європейськими союзниками стало рішення про вихід США з Іранської ядерної угоди 9 травня 2017 р. [3; 10].

Варто зазначити, що ніколи раніше Європа не зазнавала стільки критики з боку президента Америки. З кінця Другої світової війни європейська політика Вашингтона характеризувалася надзвичайною наступністю, особливою аксіологією – спільним набором цінностей і однозначним вибором вирішального партнера для реалізації стратегічних інтересів. Тому чути, як Д. Трамп вітає «Brexit» і прогнозує крах Європейського Союзу, стало певною мірою шоковою реальністю для багатьох європейців [4].

На рівні системної взаємодії перспективи також є непростими. Трансатлантичні відносини, які були пріоритетним і наріжним каменем американської зовнішньої політики, переважно інституціоналізованої в НАТО, але й інші міжнародні організації, такі як МВФ або СОТ, були побудовані для забезпечення норм і законів, на яких базується західний ліберальний порядок. Але в дискусії між прихильниками розлучення та прихильниками зобов'язань трансатлантизму остання група завжди переважала [19]. Д. Трамп звертає увагу на трансатлантичні відносини лише тією мірою, якою це відповідає його інтересам, але більше не шукає рівноваги у відносинах із європейськими партнерами, тоді як європейські лідери докладають неймовірних зусиль, щоб врівноважити позиції американської сторони. Лише президент Франції Е. Макрон намагався переконати лідера США змінити свою думку щодо паризьких кліматичних угод і щодо іранської ядерної угоди, але європейська політика Вашингтона стає найбільш показовим ризиком цивілізаційного розриву [1].

Теоретично Дональд Трамп повинен був проявити значну близькість із європейськими націями, історичними союзниками США. Насправді ця близькість виявилася двобічною, включивши характеристику НАТО як застарілого, перш ніж підтвердити принцип взаємної оборони в основі функціонування Альянсу [11].

З іншого боку, «наступ» Д. Трампа проти Європейського Союзу відповідає концептуальному баченню «світу націй», що є втіленням класичного націоналізму [14]. Із цих позицій вельми логічно та закономірно, що кожна країна прагне відстоювати свої інтереси на міжнародній арені, що також пояснює, чому президент США не прагне поширювати західні цінності, а проводить по суті прагматичну політику. Основна її мета – обмежити вплив регіональних держав (Росії, Ірану чи Китаю) та домінувати в економічному суперництві з Китаєм чи Європейським Союзом, не претендуючи на те, щоб взяти на себе турботи щодо поваги до міжнародного права або дотримання принципів демократії чи прав людини. Це дає змогу відмовитися від ролі США як провідної моральної сили у світі, що особливо добре ілюструється відхиленням паризьких угод про клімат, але можна відстоювати різні підходи до досягнення тієї самої мети – «Америка насамперед» [16].

Таким чином, є сенс констатувати, що у проявленому нарисі нового світового порядку немає переконливих доказів того, що Вашингтон багато переймається Європою та старими європейськими зв'язками. Канцлер Німеччини Ангела Меркель, здається, це чудово зрозуміла, заявивши через кілька днів після саміту НАТО в травні 2017 р.: «Часи, в яких ми могли повністю залежати від інших, певною мірою закінчилися» [16]. Експерт

із цієї проблематики Стюарт Патрік підкреслює, що європейці отримали повідомлення «Америка насамперед», коли Д. Трамп заявив, що прихильність його країни до Альянсу залежить від їх відшкодування американським платникам податків за військові витрати США [15]. Хоча прихильність Білого дому до ст. 5 у «Стратегії національної безпеки» була підтверджена, можна замислитися разом із редактором *Le Monde*, чи слово «союзники» все ще означає щось для Сполучених Штатів [5]. Фахівці звертають увагу на той факт, що Дональд Трамп, незважаючи на своє шотландське та німецьке коріння, не знайомий із європейськими традиціями, історією, географією та культурою, й такі твердження, як про те, що ЄС був «сформований, частково, для того, щоб бити Сполучені Штати у торгівлі» і тепер є джерелом ісламського тероризму через слабку імміграційну політику, бачаться в Європі не лише помилковим, але й глибоким нерозумінням принципу розвитку Європейського співтовариства, побудованого для підтримки миру в регіоні через роки руйнівних війн [12; 17; 20].

Однак, на нашу думку, також помилково сприймати дії адміністрації Д. Трампа просто як тимчасову аномалію доти, як справи повернуться до норми, проте варто їх трактувати як певну ознаку нової ери у трансатлантичних відносинах, як віддзеркалення глобального світу, що змінюється, з його новими викликами та новими загрозами, й відповідно, переосмисленням стратегічних пріоритетів та опробування нових тактик дії у зовнішній політиці. По-перше, варто враховувати фактор зміщення владної потужності на Схід. Більшість аналітиків погоджуються, що відтепер увага буде зосереджена на Азії, насамперед на Китаї. У цьому контексті Тихоокеанський поворот американської зовнішньої політики розпочався за часів адміністрації Б. Обама, а термін «стрижень» вперше застосувала державний секретар Г. Клінтон. Зростаючий виклик Китаю перед американською силою та впливом залишається в центрі американського стратегічного мислення і виходить далеко за рамки президентства Д. Трампа, тож Китай, а не Європа, набув центрального стратегічного значення [16]. По-друге, більшість аналітичних розвідок сходяться на підтвердженні факту зниження прихильності до багатосторонності в США. Поширена думка полягає в тому, що багатосторонність виходить за межі інтересів Америки, а відтак у Штатах закріпився скептицизм щодо її переваг. Зокрема, експерти Німецького фонду Маршалла заявили, що цей «скептицизм щодо багатосторонності передуює Трампа», оскільки вже Обама почав переосмислювати цей підхід [7]. Тож, як і у випадку з моральними зобов'язаннями щодо глобальної світової демократизації, США мають намір скинути тягар обов'язку бути єдиним постачальником сві-

тової безпеки. Що стосується НАТО, то прагненням Вашингтона є досягнення більш зваженого розподілу обов'язків всередині організації. Експерти припускають, що на сучасному історичному етапі стає можливою «післяатлантична» епоха, коли США розірвали б свою післявоєнну належність до Європи, а Європа повинна, таким чином, рухатися до більшої стратегічної автономії [7].

Варто зазначити, що концепція автономії як доктринального доробку науково-аналітичної спільноти постає у період значної стратегічної плутанини, позначеної кінцем протистояння двох великих блоків, зростанням феномену регіональних криз і появою нових безпекових викликів. Передусім вона актуалізується міжнародними акторами, що мають потребу у складному балансуванні у глобальному середовищі, поєднуючи включення у механізми провідних міжнародних інституцій і виявляючи амбітне бажання реалізації права самостійного стратегічного рішення. Тому не дивно, що передуює в цьому вимірі Франція як держава з відповідною традицією поведінкової рефлексії, масштабуючи подібні проєкції й на простір сучасної єдиної Європи. У листопаді 2016 р. була представлена аналітична розвідка групи ARES, створеної кількома європейськими аналітичними центрами. Вона намагається відповісти на запитання щодо існування загального розуміння такого концептуального підходу у восьми групах держав (Франція, Німеччина, Італія, Польща, Іспанія, Швеція, Велика Британія та держави-члени Балтії) та розглядає його застосування щодо політики безпеки й оборони. У дослідженні також було зосереджено увагу на сенсі концепції, що бачиться крізь призму співпраці між Європейським Союзом і НАТО [1].

У спільній розвідці фахівці аналітичних центрів «IFRI» і «SWP» від грудня 2017 р. представили одне з найбільш повних бачень концепції стратегічної автономії, яка визначається як сума трьох компонентів:

- політична автономія як здатність приймати рішення на місцях, їхній захист і реалізація;
- оперативна автономія, заснована на інституційній структурі та необхідних можливостях планувати і проводити самостійно цивільні та військові операції;
- промислова автономія, яка є здатністю розвивати і будувати необхідні потужності для досягнення оперативної автономії [6].

З означених позицій варто зафіксувати, що вибори Д. Трампа стали переломною подією для Європи, змусивши європейські країни пристосуватися до яскравої політичної особистості поза можливостей її контролю (впливу) і за демонстрації Білим домом вельми заплутаної політичної стратегії на міжнародній арені. Трансатлантичне союзництво, яке раніше було домінуючою пара-

дигмою світового геополітичного порядку, тепер характеризується зниженням стратегічної конвергенції, а часом і напруженістю та взаємною недовірою. Таким чином, коли сьогодні Європа переживає серйозну кризу ідентичності і США більше не можуть пропонувати європейцям прийнятний для них зустрічний приклад, такий важливий фундаментальний елемент американсько-європейських відносин, як віра в загальні цінності, стає суттєво зниженим.

У березні 2018 р. лідер Америки почав наступ на головний конкурентний аспект – економіку, коли заявив, що накладе 25% штрафних санкцій на імпорту сталі і 10% на імпорту алюмінію із Європейського Союзу [13]. «У нас дефіцит торгівлі становить 800 мільярдів доларів на рік, а Європейський Союз був особливо жорстким щодо Сполучених Штатів <...> Європейський Союз не ставився до нас добре, і це була дуже, дуже несправедлива торгова ситуація. Я тут, щоб захистити наших працівників і наші компанії». Ця позиція викликала велике обурення серед європейських союзників, і ЄС вирішив відплатити цілим спектром тарифів, що застосовуються до американських товарів, тож торговельна війна також стає елементом серйозних розладів у двосторонніх відносинах [18].

Тим не менш, Європа намагається втримати баланс і обережно рухатися у бік концептуального вибору на користь стратегічної автономії з одночасним прагненням до певного стратегічного компромісу – взаємодії в рамках більш широких трансатлантичних відносин, поступово просувачи концептуальне бачення, в рамках якого спільне традиційне сприйняття загроз континенту, яке було найбільш складовим елементом на Заході протягом багатьох десятиліть, тепер перетворюється на шанс об'єднання розбіжностей, що допускає й модель взаємодії США та Європи в XXI ст. як конструктивних трикутних відносин з іншими міжнародними акторами. Те, як вельми гнучко реагує ЄС на жорсткість Білого дому, також є істотним фактором, що знов демонструє потенціал ваги дипломатичного пріоритету європейських партнерів над силовим, однак зрозуміло, що попри те, що Альянс намагається презентувати себе відповідальним і компетентним міжнародним гравцем і вирішувати майже все, що стосується зрозумілих колективних амбіцій, він один більше не може підтримувати системну ефективність трансатлантичних відносин.

Висновки. Таким чином, є всі підстави стверджувати: при аналізі різних рівнів політичної взаємодії між США та ЄС виявляється криза реалізації базової концепції трансатлантичної солідарності, заснованої на спільній аксіологічній фундації, що супроводжується напруженою інституційною структурою для трансатлантичного діалогу, сформованої для вже минулих реалій світового розви-

тку. Це стає творчим питанням на майбутнє для обох боків Атлантики. Деякі тенденції очевидні: підтримка двосторонніх переговорів на пряму (й акцент на економічному націоналізмі; бажання США зменшити іноземну допомогу; скептицизм щодо міжнародних інституцій, альянсів і багатосторонніх угод, укладених попередніми адміністраціями; зниження ролі цінностей у зовнішній політиці).

Щоб змінити свій статус традиційних союзників на потрібних партнерів, європейці мають більш чітко визначити свої стратегічні інтереси та свої очікування щодо Сполучених Штатів. Це особливо важливо, бо вони можуть мати більший вплив на визначення пріоритетних питань для адміністрації США і водночас визначити свої власні стратегії дій на міжнародній арені, підкреслюючи свою унікальність у питаннях зовнішньої політики. Для активізації трансатлантичної парадигми, відносини між ЄС і США мають бути засновані на захисті інтересів і пріоритетів кожної зі сторін – на додаток до поняття солідарності, яка має на увазі й американську, і європейську здатність визначати свої власні інтереси, прийняти як факт і можливість стратегічної розбіжності, і готовності до пошуку взаємного компромісу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Appropriate level of European Strategic Autonomy, Felix Arteaga, Tomas Jermalavicius, Alessandro Marrone, Jean-Pierre Maulny, Marcin Terlikowski, Rapport № 8 du groupe ARES (Armament Industry European Research Group), novembre 2016. URL: www.iris-france.org/wp-content/uploads/2016/11/ARES-Group-Report-Strategic-autonomy-November-2016.pdf.
2. Campbell John. Trump's Dangerous Retreat from Africa, Foreign Policy, 3 novembre 2017. URL: <https://foreignpolicy.com/2017/11/03/trumps-dangerous-retreat-from-africa/>.
3. Diamond Jeremy. Trump opens NATO summit with blistering criticism of Germany, labels allies 'delinquent', CNN politics, July 11, 2018. URL: <https://edition.cnn.com/2018/07/10/politics/donald-trump-nato-summit-2018/index.html>.
4. Donald Trump on EU: 'Brexit is a good thing', BBC News, 24 juin 2016. URL: <http://www.bbc.com/news/av/uk-scotland-36617669/donald-trump-on-eu-brexit-is-a-good-thing>.
5. Frachon Alain. Pour Trump, les alliés européens (ou asiatiques) n'ont aucune importance, Le Monde, June 7, 2018. URL: https://www.lemonde.fr/idees/article/2018/06/07/pour-trump-les-allies-europeens-ou-asiatiques-n-ont-aucune-importance_5311086_3232.html.
6. France, Germany and the Quest for European Strategic Autonomy: Franco-German Defence Cooperation in a new era, Ronja Kempin, Barbara Kunz, décembre 2017, Notes de l'IFRI, Notes du CERFA 141, Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP). URL: www.ifri.org.
7. German Marshall Fund. URL: <http://www.gmfus.org/publications/atlanticist-and-post-atlanticist-wishful-thinking>.

8. Hastedt Glenn Peter, *American Foreign Policy: Past, Present and Future*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2017. 428 p.

9. Jentleson Bruce W. *American Foreign Policy, The Dynamics of Choice in the 21st Century*, New York and London: WW Norton & Company, 2014. 719 p.

10. Meunier Marianne. Pourquoi Trump cible l'Iran, *La Croix*, 24 mai 2017. URL: <https://www.la-croix.com/Monde/Moyen-Orient/Pourquoi-Donald-Trump-cible-l'Iran-2017-05-24-1200849705>.

11. National Security Strategy of the United States of America, December 2017. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.

12. Naves Marie-Cécile, Trump : L'Onde de choc populiste, Limoges : FYP éditions, 2016. 138 p.

13. Parfitt Tom, "Donald Trump blasts Brussels as he threatens trade war," *Express*, March 6, 2018. URL: <https://www.express.co.uk/news/world/928109/Donald-Trump-trade-war-European-Union-steel-aluminium-tariffs-Sweden-United-States-EU>.

14. Smith Anthony D., *Nationalism*, Cambridge : Polity Press, 2017. 299 p.

15. Stewart Patrick. How US Allies are adapting to 'America First', *Foreign Affairs*, January 23, 2018. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2018-01-23/how-us-allies-are-adapting-america-first>.

16. Szabo Stephen F. The Trump Era or Interregnum? The Changing View of Europe in the United States, Heinrich Böll Stiftung European Union, November 21, 2017. URL: <https://eu.boell.org/en/2017/11/21/trump-era-or-interregnum-changing-view-europe-united-states>.

17. Tepas Kathryn Dunn. Why is Trump's staff turnover higher than the 5 most recent presidents?, *Brookings Institution*, January 19, 2018. URL: <https://www.brookings.edu/research/why-is-trumps-staff-turnover-higher-than-the-5-most-recent-presidents/>.

18. Watkins Eli. Trump hits EU on trade days after imposing new tariffs, *CNN*, 10 mars 2018. URL: <https://edition.cnn.com/2018/03/10/politics/trump-twitter-tariffs/index.html>.

19. Wiener Jarrod (ed.). *The Transatlantic Relationship*, Basingstoke: Macmillan Press LTD, 1996. 188 p.

20. Zajec Olivier. Les cabotages diplomatiques de Donald Trump, *Le Monde diplomatique*, janvier 2018, 10–11 pp.

REFERENCES:

1. Appropriate level of European Strategic Autonomy, Felix Arteaga, Tomas Jermalavicius, Alessandro Marrone, Jean-Pierre Maulny, Marcin Terlikowski, Rapport n° 8 du groupe ARES (Armament Industry European Research Group), novembre 2016. URL: www.iris-france.org/wp-content/uploads/2016/11/ARES-Group-Report-Strategic-autonomy-November-2016.pdf.

2. Campbell John. Trump's Dangerous Retreat from Africa, *Foreign Policy*, 3 novembre 2017. URL: <https://foreignpolicy.com/2017/11/03/trumps-dangerous-retreat-from-africa/>.

3. Diamond Jeremy. Trump opens NATO summit with blistering criticism of Germany, labels allies 'delinquent', *CNN politics*, July 11, 2018. URL: <https://edition.cnn.com/2018/07/10/politics/donald-trump-nato-summit-2018/index.html>.

4. Donald Trump on EU: 'Brexit is a good thing', *BBC News*, 24 juin 2016. URL: <http://www.bbc.com/news/av/uk-scotland-36617669/donald-trump-on-eu-brexit-is-a-good-thing>.

5. Frachon Alain. Pour Trump, les alliés européens (ou asiatiques) n'ont aucune importance, *Le Monde*, June 7, 2018. URL: https://www.lemonde.fr/idees/article/2018/06/07/pour-trump-les-allies-europeens-ou-asiatiques-n-ont-aucune-importance_5311086_3232.html.

6. France, Germany and the Quest for European Strategic Autonomy: Franco-German Defence Cooperation in a new era, Ronja Kempin, Barbara Kunz, décembre 2017, Notes de l'IFRI, Notes du CERFA 141, Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP). URL: www.ifri.org.

7. German Marshall Fund. URL: <http://www.gmfus.org/publications/atlanticist-and-post-atlanticist-wishful-thinking>.

8. Hastedt Glenn Peter, *American Foreign Policy: Past, Present and Future*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2017. 428 p.

9. Jentleson Bruce W. *American Foreign Policy, The Dynamics of Choice in the 21st Century*, New York and London: WW Norton & Company, 2014. 719 p.

10. Meunier Marianne. Pourquoi Trump cible l'Iran, *La Croix*, 24 mai 2017. URL: <https://www.la-croix.com/Monde/Moyen-Orient/Pourquoi-Donald-Trump-cible-l'Iran-2017-05-24-1200849705>.

11. National Security Strategy of the United States of America, December 2017. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.

12. Naves Marie-Cécile, Trump : L'Onde de choc populiste, Limoges : FYP éditions, 2016. 138 p.

13. Parfitt Tom, "Donald Trump blasts Brussels as he threatens trade war," *Express*, March 6, 2018. URL: <https://www.express.co.uk/news/world/928109/Donald-Trump-trade-war-European-Union-steel-aluminium-tariffs-Sweden-United-States-EU>.

14. Smith Anthony D., *Nationalism*, Cambridge : Polity Press, 2017. 299 p.

15. Stewart Patrick. How US Allies are adapting to 'America First', *Foreign Affairs*, January 23, 2018. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2018-01-23/how-us-allies-are-adapting-america-first>.

16. Szabo Stephen F. The Trump Era or Interregnum? The Changing View of Europe in the United States, Heinrich Böll Stiftung European Union, November 21, 2017. URL: <https://eu.boell.org/en/2017/11/21/trump-era-or-interregnum-changing-view-europe-united-states>.

17. Tepas Kathryn Dunn. Why is Trump's staff turnover higher than the 5 most recent presidents?, *Brookings Institution*, January 19, 2018. URL : <https://www.brookings.edu/research/why-is-trumps-staff-turnover-higher-than-the-5-most-recent-presidents/>.

18. Watkins Eli. Trump hits EU on trade days after imposing new tariffs, *CNN*, 10 mars 2018. URL: <https://edition.cnn.com/2018/03/10/politics/trump-twitter-tariffs/index.html>.

19. Wiener Jarrod (ed.). *The Transatlantic Relationship*, Basingstoke: Macmillan Press LTD, 1996. 188 p.

20. Zajec Olivier. Les cabotages diplomatiques de Donald Trump, *Le Monde diplomatique*, janvier 2018, 10 & 11 pp.

US-Europe relations: the crisis of the transatlantism paradigm

Pohorska Iryna Ivanivna

Doctor of Political Sciences,
Senior Research Fellow,
Senior Researcher of the Institute
of International Relations
Taras Shevchenko
National University of Kyiv
Yuriia Illienka str., 36/1, Kyiv, Ukraine

The article deals with the key trends in the development of the modern conceptual crisis of the transatlantic paradigm and the directions of scientific and theoretical discourse on its development, challenges and problems that will determine the context of the further evolution of this direction of international relations. Among the fundamental tendencies are the tasks of understanding the depth of the influence of strategic and cultural influence on the development of relations of international actors and the continuation of the debate on finding the most effective model of analysis of strategic action in the international space. The purpose of the article is to explore the key trends in the development of the current conceptual crisis of the transatlantic paradigm and directions of scientific-theoretical discourse on its development, challenges and problems that will determine the context of the further evolution of this direction of international relations. The methodological basis of the study is the potential of systematic, general-methods and behavioral methods. It is argued that in analyzing the key levels and trends of US-European engagement at the current stage of international-systemic evolution, the paradigm of transatlanticism in a political organization reveals serious applicative difficulties and needs modification. In doing so, the EU retains its status as a "traditional ally", however, as a result of White House policy embodied by the presidency of D. Trump, drifts toward becoming a "useful partner". US politicians are less interested in Europe for themselves and more interested in increasing the contributions of military and non-military contributions that Europe has to offer to solve global problems. Washington believes that from now on, the context of transatlantic cooperation cannot be interpreted as flexible and variant, and should be based on the practical interests of America, without unduly influencing the traditions of the Alliance or the importance of multilateral engagement in shaping foreign policy.

This article aims to assess the degree of influence on the transformation of US – EU relations between the characteristics of D. Trump's presidency in the context of the worldwide evolution of contemporary international relations. In this case, the foreign policy of the Donald Trump administration is often interpreted as a "gap" with the previous foreign policy tradition, but, according to the author, US foreign policy is becoming more and more a reflection of world realities, and the position of leading European actors is a reactive response tactic, a proof of concept strategic autonomy EU.

Key words: transatlantic paradigm, USA, Europe, D. Trump, crisis.

Середюк Назар Петрович

Політичні аспекти українсько-російського протистояння (на сучасному етапі)

УДК 327.82+341.232
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-65-69>

Середюк Назар Петрович
аспірант кафедри міжнародних відносин
Національного університету «Острозька академія»
вул.Семінарська, 2, м. Острог, Україна

В умовах глобальних політичних трансформацій сучасності, анексії РФ Криму й військової агресії на Донбасі, курсу України до Європейського Союзу (ЄС) та Північноатлантичного альянсу (НАТО) дослідження політичних особливостей російсько-українського протистояння на шляху формування української державності набуває особливої популярності.

Пострадянські країни зазнали особливого визначального впливу Росії на процеси державотворення, формування зовнішньої та внутрішньої політики. Тому актуальним є комплексне дослідження змісту, форм і методів політичного російсько-українського протистояння на сучасному етапі. Необхідно узагальнити отриману інформацію про політичні відносини, визначити реальний стан і можливі наслідки політичного протистояння України та Росії для розбудови та покращення держави та її громадян.

У статті досліджено особливості перебігу сучасного українсько-російського протистояння й аспекти специфічної політики України в контексті зміцнення своєї державності.

Проаналізовано реакцію, безпосередній та опосередкований вплив інших держав і міжнародних організацій на подальший розвиток двосторонніх українсько-російських політичних відносин, їх зацікавленість у шляхах вирішення конфлікту. Розглянуто необхідність міжнародної підтримки протистояння України та Російської Федерації через силову (ресурсну) асиметрію (протистояння середньої й великої держав) із боку Сполучених Штатів і решти країн Північноатлантичного альянсу.

Визначено характерні складові частини гібридної агресії в російсько-українському протистоянні й основні особливості її негативних впливів, а також позитивні фактори у розрізі зміцнення української державності. Визначено можливі наслідки за результатами завершення конфлікту з Україною у контексті утримання Російською Федерацією геополітичного контролю за ситуацією в межах пострадянського простору на противагу євроінтеграційному курсу України та низки інших держав цього простору.

Вказано на реакцію українського суспільства щодо агресії з боку Російської Федерації, зміну можливостей останньої для пропагандистського впливу на свідомість українців на функціонування політичних інститутів України в розрізі зміцнення сили держави. Здійснено аналіз політичних відносин України та Росії на предмет їхньої відповідності критеріям та ознакам стратегічного партнерства, визначено негативну динаміку їх розвитку, що дозволяє розставити геополітичні акценти в регіоні, підтвердити й зафіксувати факт суттєвої зміни геостратегічного становища обох держав.

Беручи до уваги геополітичні та геостратегічні інтереси культурно-історичних українсько-російських відносин, можна стверджувати, що Росія відіграє унікальну роль у процесах становлення незалежної України.

Ключові слова: Україна, Росія, протистояння, гібридна війна, геополітика, державність.

Вступ. Сучасна геополітична ситуація характеризується формуванням і посиленням впливу основних лідерів світової політичної арени, які намагаються поширювати свій вплив на певні регіони світу у вигляді економічної експансії, військового домінування, інформаційної та культурної інтервенції. Імперські амбіції Російської Федерації (РФ) відіграли визначальну роль у формуванні політичного устрою не лише у східноєвропейському, кавказькому й центральноазійському регіонах, а й на міжнародній арені загалом, що зумовлено рядом причин, зокрема розвитком власної економіки, зміцненням військової оборони та захисту національної безпеки.

В умовах глобальних політичних трансформацій сучасності, анексії РФ Криму й військової агресії на Донбасі, курсу України до Європейського

Союзу (ЄС) та Північноатлантичного альянсу (НАТО) дослідження політичних особливостей російсько-українського протистояння на шляху формування української державності набуває особливої популярності.

Пострадянські країни зазнали особливого визначального впливу Росії на процеси державотворення, формування зовнішньої та внутрішньої політики. Беручи до уваги геополітичні та геостратегічні інтереси культурно-історичних українсько-російських відносин, можна стверджувати, що Росія відіграє унікальну роль у процесах становлення незалежної України.

Проблема ролі РФ у зміцненні, гальмуванні та руйнуванні української державності має гносеологічне значення у розвитку подальших стратегій у міжнародній співпраці України та набула

беззаперечної пріоритетності у соціально-політичних дослідженнях. Серед робіт, адаптованих до сучасного розуміння співпраці/протистояння Росії та України і їх місця на шляху становлення української державності, ґрунтовними є праці зарубіжних і вітчизняних науковців, серед яких О. Башкатова, М. Білобродський, О. Бодрук, О. Волошин, Л. Глебова, М. Гнатюк, О. Запорожець, Л. Коврик-Токар, І. Лосєв, П. Пашковський, Ю. Седляр, Т. Семенюк, О. Стадніченко, Д. Табачник, Р. Філоненко, М. Херпен, В. Шімов, Ф. Шпліцбоел-Хансен (еволюція зовнішньої політики Росії щодо України, перспективи російсько-українських відносин і стратегії подальшої співпраці); Ф. Алієва, О. Борділовська, О. Власюк, Л. Давидович, С. Давидчук, А. Сміда, Р. Стадніченко, А. Степанова, В. Ткач, В. Шишкіна (Україна в геополітичних інтересах РФ).

Проведений аналіз наукових досліджень і публікацій засвідчує, що науковці вивчають та аналізують україно-російські відносини за нових геополітичних умов. Проте вивчення новітньої системи міждержавних відносин і співробітництва між Україною і Російською Федерацією залишається недостатнім.

Цілісне і критичне дослідження та переосмислення відносин України з Росією і впливу на них соціальних, економічних і політичних чинників показує, що за всієї важливості впливу низки внутрішніх і зовнішніх чинників, які стимулюють, або, навпаки, гальмують процес розвитку та зміцнення української державності, важливу роль відіграють специфічні російсько-українські відносини. Вирішення проблем деструктивного впливу РФ на процеси українського державотворення та перемога у «дружньому» політичному протистоянні дозволять Україні заявити про себе як про сильну державу та природньо наблизить її до міжнародного визнання як самостійної та незалежної країни.

Мета статті – комплексне дослідження змісту, форм і методів політичного російсько-українського протистояння на сучасному етапі. Узагальнити отриману інформацію про політичні відносини, визначити реальний стан і можливі наслідки політичного протистояння України і Росії для розбудови та покращення держави та її громадян.

Методи дослідження. Використані у процесі написання статті методи передбачають застосування загальнонаукових та емпіричних прийомів, що ґрунтуються на системному підході. У процесі роботи застосовувалися такі загальні методи досліджень, як теоретичного узагальнення та порівняння, моделювання та припущення, системного аналізу та синтезу.

Результати. Сучасне політичне українсько-російське протистояння розпочалося з моменту фактичного та формального розпаду СРСР і три-

ває дотепер. Основна причина протистояння – прагнення України до незалежності та намагання Росії відновити світову гегемонію, втрачену з розпадом СРСР.

На думку групи дослідників (В.П. Горбулін, О.С. Власюк, С.В. Кононенко), українсько-російське протистояння – результат владно-силової реструктуризації пострадянського простору, яка з різною інтенсивністю триває з часів розпаду Радянського Союзу. На їх думку, падіння будь-якої імперії (як континентальної, так і колоніальної) призводить до розбалансування владно-силових відносин на відповідних теренах, що неминує викликає низку конфліктних ситуацій, якими більшою чи меншою мірою уражено всі постімперські простори [3, с. 72].

С. Кулицький стверджує, що головна мета російської агресії проти України полягає у фактичному перетворенні України на усталеного сателіта Росії за одночасного збереження формальної політичної незалежності України [4].

Агресію Росії проти України, зокрема анексію Криму та інтервенцію на Донбасі, слід розглядати в контексті загальної геополітики РФ. Росія прагне не лише зберегти політичний вплив на Україну, а посилити його, застосовуючи спектр методів «гібридної війни», зокрема: підтримку сепаратистського руху на Донбасі, заперечення анексії Криму, деструктивну інформаційну пропаганду тощо, що дестабілізує роботу та гальмує розвиток політичних інститутів України.

На думку багатьох експертів, феномену україно-російської «гібридної війни» притаманні такі найбільш характерні складники:

1. Інформаційна війна. Пропаганда та контрпропаганда. Використання інформаційних технологій і пряма агентурна робота з населенням.
2. Здійснення спеціальних операцій на території супротивника з метою дезорганізації системи управління, порушення соціальної інфраструктури.
3. Використання звичайного озброєння та військової техніки для взяття під контроль стратегічно-важливих територій (окремих об'єктів).
4. Участь парамілітарних структур (добровольці, найманці, партизанські загони) та приватних збройних формувань.
5. Зовнішній вплив. Пряма або опосередкована участь іноземних акторів і міжнародних організацій.

Під ударом російської агресії опинилося суспільство не тільки України, але й інших країн Східного партнерства й окремих країн-членів ЄС. Російський вплив набув таких загрозливих масштабів, і це змусило шефа британської розвідки MI5 Е. Паркера вперше за 107 років діяльності служби виступити з публічною заявою 1 листопада 2016 р. в The Guardian: «Росія використовує

весь спектр своїх державних органів для просування своєї зовнішньої політики за кордоном у все більш агресивний спосіб – із допомогою пропаганди, шпигунства, диверсій і кібератак. Росія веде сьогодні діяльність по всій Європі й у Великій Британії» [7].

Сучасний стан зовнішньої політики Російської Федерації характеризується намагання утримати геополітичний контроль за ситуацією в межах пострадянського простору, що суперечить євроінтеграційному курсу України та низки інших держав цього простору [2].

Європейська та євроатлантична інтеграція України, вихід зі сфери впливу Росії означає, з одного боку, провал російськоцентричного євразійського інтеграційного проекту і крах претензій Москви на «особливі права» на теренах СНД, а з іншого – послаблення її геополітичних і гео економічних позицій [1].

На думку А.І. Шевцова: «Перебіг україно-російського протистояння – від фактично безкровної анексії АРК і до позиційного протистояння сторін («Ні війни, ні миру») у зоні конфлікту на Донбасі в межах спроб поетапного виконання Мінських домовленостей – ілюстрація програваної геополітичної стратегії Москви» [6, с. 2].

Погіршився стан політико-дипломатичних відносин, зростає протистояння у торговельно-економічному й енергетичному секторах, ведеться широкомасштабна антиукраїнська інформаційна війна з боку Росії.

Протистояння двох країн зумовило безпосередній та опосередкований вплив інших держав і міжнародних організацій на розвиток двосторонніх українсько-російських політичних відносин, насамперед це стосується США та країн Європи, а також пострадянських країн (Білорусі, Казахстану тощо).

Зацікавленість у розвитку українсько-російських відносин представників «третьої сторони» і їх прагнення досягти своїх геополітичних і гео економічних цілей справляє вельми потужний вплив на розвиток українсько-російських відносин, оскільки змушує їх коригувати свою геополітичну та гео економічну стратегію і тактику [5].

Протистояння України та Росії є протистоянням середньої й великої держав, і саме ця владно-силова (ресурсна) асиметрія робить міжнародну підтримку української сторони Сполученими Штатами й рештою країн Північноатлантичного альянсу та Євросоюзу просто необхідною [3].

На користь збереження територіальної цілісності України, засудження анексії Криму та військових дій на Донбасі, застереження РФ щодо ескалації конфлікту на території України неодноразово виступали представники США, ЄС, Канади, Японії, Австралії, Туреччини та інших країн світу, а також

міжнародні організації (ООН, ЄС, ОБСЄ, ПАРЄ, НАТО), які: а) не визнали анексію Криму, засудили російську інтервенцію на Донбасі; б) надали політичну, фінансово-економічну, матеріально-технічну допомогу Україні; в) запровадили стосовно Росії різноманітні стримуючі політичні, економічні санкції; г) ініціювали багатосторонній переговорний процес для зупинення війни на Сході України.

Фактична міжнародна політична ізоляція РФ, зокрема через введення економічних санкцій з боку США та ЄС, змусила керівництво Кремля здійснити геополітичний і гео економічний «поворот на Схід», насамперед у контексті поглиблення багаторівневої та багатоаспектної співпраці з Китаєм.

Збройне протистояння Росії проти України підірвало політичну репутацію РФ, зокрема призвело до втрати Росією позицій надійного експортера нафти та газу, що активізувало розвиток технологій із підвищення енергоефективності та відновлюваних джерел енергії в Європі. Станом Росії також скористалися США, які внаслідок сланцевої революції почали постачання скрапленого газу до Європи.

Сьогодні продовжуються прямі конфліктні протиріччя на Сході України, незважаючи на те, що паралельно із цим продовжуються зустрічі щодо врегулювання ситуації на Донбасі.

Сучасний стан україно-російських відносин визначає негативну динаміку їх розвитку, що дозволяє по-новому розставити геополітичні акценти в регіоні, підтвердити та зафіксувати факт суттєвої зміни геостратегічного становища обох держав.

За роки російсько-українського конфлікту у громадській свідомості сформувалося стійке негативне ставлення до політики Росії на українському напрямі, посилилося відчуження між українцями і росіянами; зросли песимістичні оцінки двосторонніх відносин, критичне ставлення до їхніх перспектив і до того, як будувати контакти Києва і Москви.

З початком військової агресії Росії щодо України істотно зменшився вплив Росії на Україну в культурній сфері: в Україні підпали під заборону окремі російські теле- та кінопродукти, які містять пропаганду російських силових структур; в Україні заборонена діяльність окремих представників російської культури, які пропагували російську агресивну політику щодо України, виправдовували анексію Криму тощо.

Висновок. Відносини України та Росії перебувають у постійному напруженні впродовж всього часу становлення та закріплення української державності. Беручи до уваги культурно-історичні особливості українсько-російських відносин, можна стверджувати, що Росія відіграє унікальну роль у процесах становлення незалежної України.

Проте після початку неоголошеної війни Росією (2014 рік) вектор України стосовно РФ змінився на різко негативний – це пов'язано зі звинуваченням Росії в порушенні Будапештського меморандуму 1994 р. Згідно з цим договором Росія, США і Велика Британія зобов'язалися в обмін на відмову України від прав на ядерну зброю дотримуватися її територіальної цілісності.

Сучасний стан російсько-українського протистояння характеризується постійним посилення впливу РФ на функціонування політичних інститутів України, що зумовлено рядом чинників: воєнних, інформаційно-психологічних, соціальних і адміністративних.

За умов руйнування сучасної системи міжнародної безпеки, каталізованої Росією з її агресивними зовнішньополітичними прагненнями, Україна має створювати конструктивну платформу внутрішньополітичного розвитку та систему зовнішньополітичної співпраці на міжнародній арені для ефективного забезпечення національних інтересів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. 2019. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf.
2. Збройний конфлікт в Україні у термінах геополітики / В.П.Горбулін, О.С. Власюк, Е.М. Лібанова, О.М. Ляшенко. *Суспільно-політичні процеси*. 2016. Вип. 3. С. 61–86.
3. Російсько-українська війна в термінах теорії реалізму / В.П. Горбулін, О.С. Власюк, С.В. Кононенко. *Суспільно-політичні процеси*. 2016. Вип. 2. С. 70–96.
4. Кулицький С. Гібридна війна Росії проти України: економічний вимір 2017 р. *Україна: події, факти, коментарі*. 2017. № 10. С. 43–54. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2017/ukr10.pdf>.
5. Кулицький С. Економічні аспекти нинішнього українсько-російського протистояння. Центр досліджень соціальних комунікацій СІАЗ НЮБ ФПУ. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images%5Cukraine%5C2014%5Cukr20.pdf>.

6. Шевцов А.І. Шляхи врегулювання конфлікту на Донбасі (дорожня карта). URL: <http://dp.niss.gov.ua/public/File/docs/Dorozhnja%20karta-site.pdf>.

7. MI5 head: 'increasingly aggressive' Russia a growing threat to UK. *TheGuardian*. 2016. URL: <https://www.theguardian.com/uk-news/2016/oct/31/andrew-parker-increasingly-aggressive-russia-a-growing-threat-to-uk-says-mi5-head>.

REFERENCES:

1. Vijnana Donbasi: realii i perspektivi vreguljuvannja [The Donbas War: Realities and Prospects for Settlement]. 2019. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf.
2. Zbrojnij konflikt v Ukrayini u terminah geopolitiki [Armed conflict in Ukraine in terms of geopolitics] / V.P. Gorbulin, O.S. Vlasjuk, E.M. Libanova, O.M. Ljashenko. *Suspil'no-politichni procesi*. [Socio-political processes]. 2016. Vip. 3. S. 61–86.
3. Rosijs'ko-ukraïns'ka vijnna v terminahteoriji realizmu [Russian-Ukrainian war in terms of the theory of realism] / V.P. Gorbulin, O.S. Vlasjuk, S.V. Kononenko. *Suspil'no-politichni procesi*. [Socio-political processes]. 2016. Vip. 2. S. 70–96.
4. Kulic'kij S. Gibridna vijnna Rosiyi proti Ukrayini: ekonomichnij vimir [Russia's hybrid war against Ukraine: an economic dimension]. 2017. *Ukrayina: podii, fakti, komentari*. [Ukraine: events, facts, comments]. 2017. № 10. S. 43–54. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2017/ukr10.pdf>.
5. Kulic'kij S. Ekonomichni aspekti ninishn'ogo ukrajins'ko-rosijs'kogo protistojannja [Economic aspects of the current Ukrainian-Russian confrontation]. *Centr doslidzhen' social'nih komunikacij SIAZ NJuB FPU* [Social Communication Research Center]. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images%5Cukraine%5C2014%5Cukr20.pdf>.
6. Shevcov A.I. Shljah i vreguljuvannja konfliktu na Donbasi (dorozhnja karta) [Ways to settle the conflict in the Donbas (road map)]. URL: <http://dp.niss.gov.ua/public/File/docs/Dorozhnja%20karta-site.pdf>.
7. MI5 head: 'increasingly aggressive' Russia a growing threat to UK. *The Guardian*. 2016. URL: <https://www.theguardian.com/uk-news/2016/oct/31/andrew-parker-increasingly-aggressive-russia-a-growing-threat-to-uk-says-mi5-head>.

The political aspects of conflict between Ukraine and Russia (in modern times)

Serediuk Nazar Petrovych

Postgraduate Student at the Department of International Relations
National University "Ostroh Academy"
Seminarska str., 2, Ostroh, Ukraine

In the conditions of global political transformations of society, annexation of Crimea by the Russian Federation, military aggression in Donbas, Ukraine's course for the European Union and NATO, the research of political peculiarities of conflict between Ukraine and Russia on the way of the Ukrainian statehood formation is becoming very popular. Russia had decisive influence on the processes of the post-Soviet countries nation-building, domestic and foreign policy forming. For this reason, the complex research of the content, forms and methods of political conflict between Ukraine and Russia in modern times is actual. There is a need to consolidate the received information about political relations, determine the real status and probable results of the conflict between Ukraine and Russia for Ukrainian state-building and development, and its citizens living in the overall. It was investigated peculiarities of the course of confrontation between Ukraine and Russia and aspects of the specific Ukrainian policy in the context of its statehood strengthening.

It was analyzed the reaction, direct and indirect influence of other countries and international organizations on further development of bilateral political relations between Ukraine and Russia, and their interest in ways of conflict solution. It was investigated the necessity of international support in Ukrainian and Russian struggle because of strength (resources) asymmetry (confrontation of middle-developing and highly developed countries) from the United States and other countries of the NATO alliance.

It was found basic parts of the hybrid aggression in the Ukrainian and Russian conflict, main peculiarities of its negative influence and positive factors in the way of Ukrainian statehood strengthening. It was determined the probable results of conflict solution with Ukraine, if Russian Federation would hold its control under the situation in the post-Soviet countries in versus Ukraine's course for the European Union and other states of this political space.

It was shown the reaction of Ukrainian society towards Russian Federation aggression, changes in the Russian opportunities in the promotional influence on the Ukrainian consciousness and political institutes functioning towards state strengthening of Ukraine.

It was analyzed the political relations between Ukraine and Russia according to their compliance with the main criteria and features of strategic partnership, found the negative dynamic of their development, that helps place geopolitical accents in region, confirm and fix the fact of significant change in the geostrategic situation of both countries.

Taking into account the geopolitical and geostrategic interests of cultural and historical relations between Ukraine and Russia, we consider that Russia plays an important role in the establishment processes of Ukrainian independence.

Key words: *Ukraine, Russia, confrontation, hybrid war, geopolitics, statehood.*

Ткачук Юлія Вікторівна
Малишенко Людмила Олександрівна

Основні тенденції трудової міграції в контексті сучасних міжнародних міграційних процесів

УДК 325.54:331.522.4
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-70-74>

Ткачук Юлія Вікторівна
кандидат політичних наук, доцент
кафедри політичних наук і права
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна

Малишенко Людмила Олександрівна
кандидат політичних наук, доцент
кафедри іноземних мов
Одеського торговельного економічного
інституту
Київського національного
орговельно-економічного університету
вул. Інглезі, 6, Одеса, Україна

Міграційна політика має розроблятися разом зі стратегією економічного розвитку країни на основі систематичного і комплексного підходу, спрямованої на створення інвестиційного клімату, відновлення довіри до влади, ефективного використання людського потенціалу, забезпечивши створення умов для ефективного його використання. Такими умовами є високопродуктивні робочі, на яких випускають конкурентоздатну продукцію.

Дослідження сучасного стану міжнародного руху робочої сили в Україні дає підстави стверджувати, що оптимізація державної міграційної політики повинна передбачати: пом'якшення впливу факторів, які активізують зовнішню трудову міграцію; розширення можливостей працевлаштування українських громадян за кордоном; забезпечення належного правового і соціального захисту українських трудових мігрантів у країнах прийому; стимулювання надходження міграційного капіталу в Україну, залучення іноземної робочої сили відповідної якості у достатній кількості з урахуванням потреб економіки і поточної демографічної ситуації в державі; протидія нелегальним потоком міжнародної трудової міграції.

Сьогодні трудова міграція з України охопила значну частину населення працездатного віку (не менше 2–2,5 млн осіб). Аргументовано, що масштаби явища перебувають у прямій залежності від ендогенних (стагнація економіки, високий рівень безробіття, неадекватність системи соціального захисту тощо) й екзогенних (світова фінансова криза, привабливі умови на ринку праці іноземних країн, спрощення умов митного контролю) чинників.

Нині Україна, на превеликий жаль, набула статусу держави – донора дешевої робочої сили.

У статті досліджені економічні та соціальні причини міжнародної трудової міграції, основні чинники міжнародної трудової міграції. Визначені наслідки тенденцій міжнародної трудової міграції для України. Розглянуто сутність, розвиток міжнародного ринку праці, особливості впливу асоціації України та Європейського Союзу.

Ключові слова: міграція, міграційні процеси, міжнародна трудова міграція, глобалізація, міграція робочої сили, трудові мігранти, інвестиційний капітал, економічний ефект.

У ході розвитку та трансформації будь-якої держави міграція впливає на суспільне життя і відіграє важливу роль в еволюції соціально-економічних відносин, що впливає і на політичний розвиток. Міграційні процеси відображені у міграційній політиці, яка має свої особливості в кожній країні.

Поряд із такими чинниками міжнародної трудової міграції, як глобалізація, нерівномірність розвитку різних регіонів, демографічна ситуація у приймаючих країнах, рух прямих іноземних інвестицій, розвиток транспорту і засобів зв'язку дуже важливим фактором є офіційна політика регулювання самої міграції.

Важливим аспектом аналізу є саме трудова міграція з України, адже в останні десятиріччя спостерігається збільшення масштабів трудової міграції з України до багатьох країн.

Україна є одним із найбільших постачальників робочої сили у європейські та інші держави. Особливо актуальним стає питання впливу міжнародної трудової міграції на економічний розвиток і ринки праці країн походження мігрантів і приймаючих країн зокрема.

Метою статті є визначення причин, сутності й основних тенденцій трудової міграції в контексті міжнародної міграційної політики. Виходячи з зазначеної мети, були вирішені такі дослідні завдання:

- розглянуто міграційні процеси в країнах Європи й основні етапи їх розвитку;
- визначено сучасні тенденції розвитку міжнародного ринку праці;
- відзначено особливості трудової міграції працездатного населення України в сучасних умовах і її наслідки.

Міжнародна міграція – це переселення людей, що залишають країну свого походження або постійного місця проживання в іншу країну тимчасово або постійно.

Розвиток міграційних процесів у країнах Європи пройшов низку етапів і супроводжувався як різким збільшенням, так і зменшенням кількості міграційних потоків під впливом економічного зростання або рецесії. Особливий вплив на процес міграції в Європі мало розширення і впровадження безвізового режиму між країнами членами ЄС. Це змі-

нило кількість мігрантів, характер і напрями міграційних потоків у Європі.

Сьогодні міжнародна міграція робочої сили перетворилася на суттєвий економічний, соціальний і гуманітарний фактор розвитку як країн походження, так і тих, що приймають. На сучасному етапі є значна кількість видів, напрямків, закономірностей і причин, через які населення мігрує з країни в країну, основними з яких є незадовільні економічні умови життя працездатного населення та недостатнє соціальне забезпечення з боку держави.

Кожна зі сторін, яка бере участь у процесі обміну трудовими ресурсами, намагається здобути для себе конкретну користь. Загалом міжнародна міграція сприяє подальшому розвитку глобалізації та багатьох країн, адже мається на увазі перерозподіл робочої сили, ротація кадрів, обмін виробничим досвідом, зростання попиту на трудові ресурси та підвищення конкурентоспроможності національних економік, що призводить до подальшого розвитку усіх сфер виробництва та технологій [2, с. 22].

Нормативно-правова та практична діяльність міжнародних організацій є невід'ємною складовою розвитку глобальних процесів міграції населення.

Країни-учасниці міграційного руху, беручи активну участь у роботі та ратифікуючи різноманітні конвенції, рекомендації і протоколи, визначають пріоритет норм міжнародного права над національним законодавством, що має важливе значення як для самої держави, з огляду на її інтеграції у світове співтовариство, так і для самих мігрантів, з погляду необхідності захисту їхніх прав і свобод за кордоном.

Не тільки глобалізація світового розвитку посприяла «міграційному вибуху», а й посилення світових процесів трудової міграції, що в свою чергу зробило і продовжує робити зворотній вплив на розвиток глобальної економічної системи. На підставі використання комплексного підходу до оцінки сучасних тенденцій розвитку міжнародної трудової міграції, серед яких провідними є динамізація міграційних процесів; постійна зміна ролей більшості країн, що задіяні в них, фемінізація міграційного руху, постійне зростання обсягів нелегальної міграції, диференція складу міграційних потоків, окрім традиційних, відокремлені два відносно нові центри зосередження міжнародних трудових мігрантів – Африканський континент і пострадянський простір.

Хоча економічні чинники міжнародної трудової міграції не є єдиною групою чинників, але, в більшості випадків, вони є головними. Чинники міжнародної трудової міграції ускладнюють управління нею, зумовлюють некерованість і непрогнозованість міжнародних міграційних потоків трудових ресурсів.

Україні вкрай необхідно зберегти свій людський, науково-освітній потенціал.

Зупинити відтік працездатного економічно активного населення можна лише забезпечивши створення умов для ефективного його використання.

Міграційна політика має розроблятися разом зі стратегією економічного розвитку країни на основі систематичного і комплексного підходу, спрямованої на створення інвестиційного клімату, відновлення довіри до влади, ефективного використання людського потенціалу, забезпечивши створення умов для ефективного його використання. Такими умовами є високопродуктивні робочі, на яких випускають конкурентоздатну продукцію.

Особливістю трудової міграції працездатного населення України в сучасних умовах є заміна вектору трудо-міграційних процесів на користь європейських країн зумовлена геополітичними змінами національної економіки, лібералізації візового контролю, посиленням євроінтеграційних процесів.

Дослідження сучасного стану міжнародного руху робочої сили в Україні дає підстави стверджувати, що оптимізація державної міграційної політики повинна передбачати: пом'якшення впливу факторів, які активізують зовнішню трудову міграцію; розширення можливостей працевлаштування українських громадян за кордоном; забезпечення належного правового і соціального захисту українських трудових мігрантів у країнах прийому; стимулювання надходження міграційного капіталу в Україну, залучення іноземної робочої сили відповідної якості у достатній кількості з урахуванням потреб економіки і поточної демографічної ситуації в державі; протидія нелегальним потоком міжнародної трудової міграції [5].

Сьогодні трудова міграція з України охопила значну частину населення працездатного віку (не менше 2–2,5 млн осіб). Зрозуміло, що масштаби явища знаходяться у прямій залежності від ендегенних (стагнація економіки, високий рівень безробіття, недосконалість системи соціального захисту, тощо) та екзогенних (світова фінансова криза, привабливі умови на ринку праці іноземних країн, спрощення умов митного контролю, тощо) чинників.

Україна набула статусу держави – донора дешевої робочої сили.

Більшість українських трудових мігрантів – чоловіки, які становлять 67% у загальній структурі еміграційних потоків [6]. Доведено, що правовий статус українських трудових мігрантів за кордоном є здебільшого нерегульованим, адже близько 65% вітчизняних працівників не мають дозволу навіть на перебування в іншій країні. Визначено середній вік українських трудових мігрантів 35 років, а також суттєві відмін-

ності в рівні освіти працюючих українців в окремих країнах імміграції. Найвищий освітній рівень характерний для трудових мігрантів в Іспанії, Італії і Росії, а найнижчий – у Чехії та Португалії. Установлено, що поряд зі значними обсягами трудової еміграції з України має місце майже неконтрольована трудова імміграція до неї. Причому значна частина іммігрантів зорієнтована на подальший виїзд у країни ЄС [4, с. 140].

До основних тенденцій розвитку сучасного міжнародного ринку праці належать такі:

- ринок міжнародної робочої сили звужується через приплив працівників із країн Східної Європи і колишнього СРСР;
- підвищується вхідні бар'єри проникнення на міжнародний ринок робочої сили;
- посилюється конкуренція між продавцями робочої сили;
- продовжується дискримінація мігрантів;
- активізується діяльність профспілок, що прагнуть відстояти інтереси національної робочої сили;
- продовжується дискримінація мігрантів;
- активізується діяльність профспілок, що прагнуть відстояти інтереси національної робочої сили.

Отже, становлення і розвиток міжнародного ринку робочої сили – процес складний і багатоманітний. Головне: міжнародний ринок формує і шліфує особливий тип універсальної та гнучкої робочої сили, сферою діяльності якої стає вже все світове господарство.

Щодо України, то великі транскордонні міграційні потоки характерні для неї протягом багатьох років.

Проте, причини міграції поступово змінювалися. Після розпаду СРСР і на початку незалежності, міграція визначалася переважно причинами етнічного характеру. У середині 1990-х і 2000-х рр., основними факторами, які підштовхувати населення до міграції стали бідність і безробіття.

За останніми опитуваннями 1,2–2,0 млн українців працює за кордоном [3]. До цієї кількості не зараховують громадян України, які залишили країну на початку 1990-х рр. з етнічних причин.

Більшість мігрантів походить із західних областей країни, ймовірно через відносно меншу можливість знайти там роботу порівняно із промисловими східними областями. Протягом років міграція стала стратегією виживання для домогосподарств, чий є члени або не могли знайти роботу, або чий дохід не покривав основні потреби.

Різниця в заробітній платі залишається основним фактором, який підштовхує українців до міграції. Так тривалий час простежується тенденція відставання України від інших країн у зростанні середньої заробітної плати – навіть серед країн СНД вона знаходилася на четвертому місці за її рівнем [2].

До інших чинників міграції, які визначають країну призначення, належить візова і міграційна політика, мовна і культурна близькість, наявність соціальних мереж.

Потоки трудових мігрантів спрямовані до сусідніх країн – з Російської Федерації (43%), Польщі (14%), та до країн з привабливішими умовами: Італії (5%), Німеччини (2%) та ін. Відповідно до розрахунків, які надає управління у справах біженців ООН (УВКБ ООН) 314 000 осіб є шукачами притулку за межами України та 463 250 використовують інші механізми для того щоб залишатися за кордоном.

Було розглянуто 1 570 заявок, з яких щодо 420 рішення позитивними (35 – статус біженця, 305 – додатковий захист, 80 – гуманітарні причини), 1 150 було відхилено [3].

Та поряд із еміграцією відбувається зростання кількості трудових мігрантів в Україну з Азії, Близького і Середнього Сходу, Африки, а також з країн СНД.

Проте більшість трудових мігрантів працює в Україні нелегально, що негативно впливає на соціально-економічний розвиток країни [2].

Одним із соціально-культурних факторів міграційної привабливості України можна вважати якість освіти. Найпопулярнішими навчальними закладами для іноземних студентів є технічні та медичні ВУЗи. Значна кількість іноземних студентів є здебільшого із Центральної та Східної Азії.

Сучасне геополітичне становище України робить її привабливою для транзитної міграції. Наша держава розташована на Центрально-європейському маршруті – одному з п'яти маршрутів глобальної незаконної міграції, який проходить через Росію, Україну, Польщу й Словаччину в країни Західної Європи. Цим маршрутом користуються мігранти Далекого і Близького Сходу, Південно-Східної Азії й СНД. Так за даними Світового Банку, два міграційних коридори «Україна – Росія» та «Росія – Україна» за кількістю мігрантів поступаються лише коридору «Мексика – США» [1].

Тому Україна є основною транзитною країною для трудових мігрантів, що прямують до країн ЄС. З іншого боку, за останні роки Україна все більше перетворюється на країну призначення легальних і нелегальних міграційних потоків. Частина цієї імміграції є «неумисною», тобто складається з міжнародних мігрантів, які не змогли виїхати в західноєвропейські країни і змушені залишатися в Україні. За оцінками департаменту народонаселення ООН, загальна кількість іммігрантів в Україні становить 5,3 млн [1].

Україна залишається привабливою країною через свої демократичні переконання, відсутність шовіністичних, ксенофобських та расистських настроїв. Щодо цінностей, які домінують в українському суспільстві, варто зазначити відносно толе-

рантність населення нашої держави до іноземців. Це спричинено, з одного боку, українською історією перебування нашої країни під владою інших держав, посиленням контактом з іншими націями та етносами.

Незважаючи на суттєву міграційну динаміку, міграційна політика не була пріоритетом для українських урядів у минулому. Більше уваги питанням міграції було приділено під тиском громадськості після того, як Україна отримала План дій з лібералізації ЄС візового режиму у 2010 р., розділ якої присвячено міграції.

Історичним моментом стало підписання Угоди про асоціацію з ЄС, що за своїм обсягом і тематичних охопленням є найбільшим міжнародно-правовим документом та найбільшим міжнародним договором з третьою країною, коли-небудь укладеним Європейським Союзом. Вона визначає якісно новий формат відносин між Україною та ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції» і слугує стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні. Передбачена Угодою поглиблена та всеохоплююча зона вільного переміщення товарів, послуг, капіталів, частково робочої сили між Україною та ЄС, регулярного наближення, спрямованого на поступове входження економіки України до спільного ринку.

Скорочення та старіння населення в країнах ЄС, наявність прихованого безробіття в Україні, проблеми працевлаштування молоді після здобуття освіти, перевищення розміру заробітної плати в 3–5 разів в країнах ЄС порівняно з Україною і найвищими рівнями заробітної плати серед усіх країн-реципієнтів українських мігрантів, відсутність конкретних заходів в Україні, спрямованих на репарацію українців і натомість наявність таких заходів в іноземних країнах, політична нестабільність в Україні – фактори, які сприяють збільшенню кількості мігрантів до країн ЄС. Підписання Угоди про асоціацію України та ЄС також сприятиме збільшенню кількості трудових мігрантів та мобільності населення, зокрема внаслідок спрощення візового режиму.

Зважаючи на велику кількість українських мігрантів, які вже працюють в країнах ЄС, оцінка можливого збільшення потоку міграції після візової лібералізації стає важливим питанням, як для України, так і для ЄС. З одного боку, подальший «відтік мізків», недоцільне використання знань та виснаження робочої сили є небажаними потенційними тенденціями для України. З іншого боку, вища кількість українців в країнах ЄС збільшила тиск на їхні ринки праці, який вже і так є високим.

Поточна політична нестабільність в Україні збільшила побоювання, що міграційні потоки можуть надалі збільшитись, якщо безпеку в кра-

їні не зможуть відновити в найближчому майбутньому. Водночас поточні тенденції ілюструють радше збільшення внутрішньої міграції, за якої люди зі Сходу і Півдня України мігрують в Центральні та Західні області.

Однак, в довгостроковому періоді за умови подальших протистоянь на Сході України та проблемних стосунках з Росією, можна очікувати прискорення зовнішньої міграції. Можна припустити, що головні напрямки міграції для українців не зміняться. Особи зі Сходу та Півдня України, ймовірно мігруватимуть переважно в Росію, тоді як із Заходу України надаватимуть перевагу країнам ЄС.

Скасування візового режиму для короткострокових подорожей українців до ЄС не вважають таким, що призведе до різкого збільшення числа українських емігрантів. Більшість експертів очікують на помірне зростання міграційного режиму [3]. Циркулярна міграція, найвірогідніше збільшиться через спрощення процедури виїзду до країн ЄС. Міграція може «помолодшати» за рахунок збільшення частки української молоді, яка їде на навчання до країн ЄС, що відкриє для неї доступ на ринок праці інших країн. Кількість мігрантів може збільшитися певною мірою після лібералізації візового режиму у зв'язку з легалізацією трудових мігрантів, які вже працюють в ЄС, а також возз'єднанням сімей. Водночас міграційний прогноз вказує на те, що міграційні потоки певною мірою зменшаться після 2026–2028 рр., що також може привести до зменшення кількості мігрантів. Це вимагає від українського уряду проведення економічних і соціальних реформ, спрямованих на забезпечення сталого економічного розвитку в країні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бачинська М.В. Фактори міграційного притягання в контексті соціокультурологічного розвитку регіону. *Молодий вчений*. 2015. № 3 (18). С. 22–26.
2. Вербовий М.В. Доктринальні засади міжнародної трудової міграції. *Науковий вісник*. 2011. Вип. 7. С. 17–25.
3. Горбаль Н.І., Бобіляк І.І., Мельник І.Г. Міграційні процеси в контексті асоціації України та Європейського Союзу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2015. № 819. С. 391–399.
4. Малиновська О.А. Політика сусідніх країн щодо співвітчизників як інструмент поповнення людських ресурсів: виклики та уроки для України. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 3(28). С. 138–146.
5. Мойсей В.І. Економічні ефекти державного регулювання міжнародної трудової міграції в Україні. *Економіка та держава*. 2013. № 8. С. 88–90.
6. Федоренко О.М. Сутність і сучасні тенденції міжнародної трудової міграції. *Науковий вісник УМО. Серія: Економіка та управління*. 2016. Вип. 2. С. 1–12.

REFERENCES:

1. Bachinska M.V. Faktori migraciynogo prityaguvannya v konteksti sociokulturologichnogo rozvitku regionu. *Molodiy vcheniy*. 2015. № 3 (18). S. 22–26.
2. Verboviy M.V. Doktrinalni zasadi mizhnarodnoyi trudovoyi migraciyi. *Naukoviy visnik*. 2011. Vip. 7. S. 17–25.
3. Gorbal N.I., Bobilyak I.I., Melnik I.G. Migraciyni procesi v konteksti asociaciyi Ukrayini ta Yevropeyskogo Soyuzu. *Visnik Nacionalnogo universitetu Lvivska politehnika. Menedzhment ta pidpriyemnictvo v Ukrayini: etapi stanovlennya i problemi rozvitku*. 2015. № 819. S. 391–399.
4. Malinovska O.A. Politika susidnih krayin schodo spivvitchiznikiv yak instrument popovnennya lyudskih resursiv: vikliki ta uroki dlya Ukrayini. *Strategichni prioriteti*. 2013. № 3(28). S. 138–146.
5. Moysey V.I. Ekonomichni efekti derzhavnogo reguluyuvannya mizhnarodnoyi trudovoyi migraciyi v Ukraini. *Ekonomika ta derzhava*. 2013. № 8. S. 88–90.
6. Fedorenko O.M. Sutnist i suchasni tendenciyi mizhnarodnoyi trudovoyi migraciyi. *Naukoviy visnik UMO. Seriya: Ekonomika ta upravlinnya*. 2016. Vip. 2. S. 1–12.

Main trends of labor migration in the context of current international migration processes

Tkachuk Yuliia Viktorivna

Candidate of Political Science,
Associate Professor of the Department
of Political Science and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K.D. Ushynsky
Staroportofrankivs'ka str., 26,
Odesa, Ukraine

Malyshenko Liudmyla Oleksandrivna

Candidate of Political Science,
Associate Professor of Foreign
Languages Department
Odessa Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University
of Trade and Economics
Inhlezi str., 6, Odesa, Ukraine

Migration policy should be developed together with the country's economic development strategy based on a systematic and integrated approach aimed at creating an investment climate, restoring confidence in the government, and efficient use of human potential, ensuring that conditions for its effective use recreated. Such conditions are highly productive workers, which produce competitive products.

The peculiarity of labor migration of the able-bodied population of Ukraine in modern conditions is the replacement of the vector of labor-migration processes in favor of European countries due to geopolitical changes in the national economy, the liberalization of visa control, and the strengthening of European integration processes.

The study of the current state of the international labor movement in Ukraine suggests that optimization of the state migration policy should include: mitigating the influence of factors that activate external labor migration; the expansion of employment opportunities for Ukrainian citizens abroad; ensuring adequate legal and social protection of Ukrainian labor migrants in receiving countries; stimulating the flow of migration capital into Ukraine, attracting foreign labor of the appropriate quality in sufficient quantity taking into account the needs of the economy and the current demographic situation in the state; counteracting the illegal flow of international labor migration.

Today, labor migration from Ukraine has covered a significant part of the working-age population (at least 2–2.5 million people). It is argued that the scale of the phenomenon is directly dependent on the endogenous (stagnation of the economy, high unemployment, imperfection of the social protection system, etc.) and exogenous (global financial crisis, attractive conditions on the labor market of foreign countries, simplification of customs control conditions, etc.).

In modern times, Ukraine, unfortunately, has gained the status of a donor state of cheap labor. The article examines the economic and social causes of international labor migration, the main factors of international labor migration. The consequences of the trends of international labor migration for Ukraine are determined. The essence, development of the international labor market, peculiarities of the association's influence with Ukraine and the European Union are considered.

Key words: migration, migration processes, international labor migration, globalization, migration of labor force, labor migrants, investment capital, economic effect.

Цирфа Юлія Анатоліївна

Конструювання зовнішньополітичної ідентичності держави як співвідношення факторних впливів

УДК 327:316.7(045)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-75-80>

Цирфа Юлія Анатоліївна
кандидат політичних наук,
асистент кафедри міжнародного
регіонознавства
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Юрія Іллєнка, 36/1, м. Київ, Україна

Сучасний етап розвитку міжнародних відносин, що характеризується об'єктивними глобальними тенденціями, зачіпає зміни не тільки зовнішнього каркасу соціальних відносин, а й ті взаємозв'язки, котрі вибудовуються на рівні «держава – суспільство» під час конструювання зовнішньополітичної ідентичності державного актора, і чинники, які впливають на цей процес.

Відповідно, метою даного дослідження є визначення рівнів співвідношення факторних впливів під час конструювання зовнішньополітичної ідентичності держави, зважаючи на зміни, котрі відбуваються в суспільствах епохи постмодерну та на міжнародній політичній арені в глобальному масштабі.

Під час написання цієї статті автор удався до загальнонаукових принципів пізнання суспільних явищ, діалектичного, системного і прогностичного підходів, що дозволили розкрити специфіку становлення і розвитку зовнішньополітичної ідентичності як політико-соціального конструкту. Крім того, було застосовано міждисциплінарний і системний підходи, а також діалектичний метод дослідження.

Поняття ідентичності розглядається як одна з найдинамічніших категорій антропології міжнародних відносин, адже цей феномен перебуває в стані постійної еволюції. На формування ідентичності населення як соціальної основи будь-якого державного актора суттєво впливають наявні суспільні процеси. Ідентичність підтримується й відозмінюється на тлі розвитку соціальних відносин та наявного рівня взаємодії між державою та суспільством. Визначення ідентичності суспільства конкретної держави полягає у відповідності цього колективного суб'єкта джерелу норм і поведінкових моделей, вироблених державою, адже останні мають сприйматися соціумом як універсальні.

Соціальна ідентичність населення виявляється частиною «Я»-концепції держави, яка витікає зі знання індивіда про свою приналежність до її населення й емоційного переживання властивих йому цінностей. Відповідно, проблема визнання зовнішньополітичної ідентичності держави з боку «інших» породжує «політику ідентичності», що відзначається всіма властивими політичній діяльності рисами й особливостями.

Усі держави у процесі свого розвитку послуговуються набором стрижневих символічних елементів, які заохочують лояльність населення до державного механізму. Ідентичність держави виявляється у вибраних моментах історичної долі, котрі стають символами. У складний період трансформації зовнішньополітичних ідентичностей, пов'язаної з глобалізаційними трендами, до процесу збереження ідентичності державного актора також долучається економічний фактор.

Ключові слова: зовнішньополітична ідентичність, держава, соціум, модерн, культура, історична доля.

Вступ. Сучасний етап розвитку міжнародних відносин, що характеризується об'єктивними глобальними тенденціями, напряду пов'язаний зі становленням нової соціальної суб'єктності державних акторів. Перетворення, що відбуваються в економічних і політичних відносинах, широке впровадження інформаційних технологій та популяризація масової культури спричинили зміну соціальних структур, гостро поставивши питання про систему цінностей, про рівень маргіальності і згуртованості в суспільствах. При цьому, процес соціальної трансформації зачіпає зміни не тільки зовнішнього каркасу соціальних відносин, а й ті взаємозв'язки, котрі вибудовуються на рівні «держава – суспільство» під час конструювання зовнішньополітичної ідентичності державного актора.

У цих умовах особливу важливість і складність набувають проблеми соціальної ідентифікації суспільних феноменів такого масштабу як населення. Звернення до категорії ідентичності від-

криває можливості для аналізу механізму зв'язку внутрішньоособистісної і соціокультурної обумовленості соціальної взаємодії. Адже динаміка ідентифікаційних процесів може бути розглянута як своєрідний індикатор соціального самопочуття і показник стану розвитку суспільства під час становлення «Я» державного актора на міжнародній політичній арені.

Мета. Відповідно, метою даного дослідження є визначення рівнів співвідношення факторних впливів під час конструювання зовнішньополітичної ідентичності держави, зважаючи на зміни, котрі відбуваються в суспільствах епохи постмодерну та на міжнародній політичній арені в глобальному масштабі.

Методи дослідження. Під час написання даної статті й аналізу наявного матеріалу автор удався до загальнонаукових принципів пізнання суспільних явищ, діалектичного, системного і прогностичного підходів, що дозволили розкрити специ-

фіку становлення і розвитку зовнішньополітичної ідентичності як політико-соціального конструкту. Застосування міждисциплінарного підходу дало змогу виявити весь комплекс чинників, що впливають на формування зовнішньополітичної ідентичності держави, та з'ясувати рівень їхнього впливу на цей процес.

За допомогою системного підходу автор мав змогу розглядати явища як комплекс взаємопов'язаних елементів, що знаходяться у взаємодії та єдності з середовищем. Діалектичний метод дослідження було використано для аналізу особливостей розвитку зовнішньополітичної ідентичності як політико-соціального конструкту (зокрема, суперечностей та спрямованості його еволюційних змін).

Результати. Соціальний ландшафт сучасної інформаційної епохи характеризується прагненням людей групуватися навколо первинних джерел ідентичності – етнічних, релігійних, територіальних, національних. На думку М. Кастельса, «це – не новий тренд, тому що ідентичність, особливо релігійна та етнічна, була основою соціального розвитку від самого початку становлення людського суспільства. Однак в історичний період, який характеризується широко поширеним деструктуванням організацій, делегітимізацією наявних політико-соціальних інститутів, згасанням великих громадських рухів і ефемерністю культурних проявів, ідентичність стає головним, а іноді і єдиним джерелом смислів. Люди все частіше віднаходять сенс не в тому, що вони роблять, а на основі того, ким вони є або своїх уявлень про те, ким вони є» [2, с. 27].

Відповідно, поняття ідентичності сьогодні розглядається як одна з найдинамічніших категорій антропології міжнародних відносин, що застосовується для опису суспільств у якості відносно стійких, «тотожних самим собі» цілісностей. Ідентичність є «не властивістю (тобто атрибутом, іманентно притаманним індивіду чи групі), а ставленням. Вона формується, закріплюється (або, навпаки, перевизначається, трансформується) тільки в ході соціальної взаємодії» [2, с. 27]. Тому проблема ідентичності значно актуалізувалася з початком епохи сучасності, або постмодерну.

На формування ідентичності населення як соціальної основи будь-якого державного актора суттєво впливають наявні суспільні процеси. Одного разу викристалізувавшись, ідентичність підтримується й видозмінюється на тлі розвитку соціальних відносин та наявного рівня взаємодії між державою та суспільством. Соціальні процеси, пов'язані з формуванням і підтриманням ідентичності, детермінуються соціально-політичною структурою держави. І, навпаки, ідентичність, створена завдяки взаємодії суспільної свідомості і соціально-політичної структури, реагує на необ-

хідність трансформації останньої, підтримуючи й модифікуючи її. Суспільство й держава розвиваються, перебуваючи в рамках єдиного просторово-часового континууму, творячи власну історію й конструюючи специфічні ідентичності: однак, ця історія, в першу чергу, твориться людьми, ідентичність яких *a priori* є множинною.

Індивід, будучи формотворчим елементом соціуму, може досліджуватися через категорії «загальне – особливе – одиничне» й, відповідно, постає як єдність трьох рівнів: а) людство в цілому і загальнолюдське в кожному конкретному представнику роду; б) певна спільність людей (расова, національна, класова, конфесійна, професійна, статева, вікова тощо) і прояви цієї спільності в конкретних людях; в) окрема людина в конкретній єдності свого реального існування. Ця трирівнева структура є, певно, однією з найважливіших універсальї буття і самосвідомості людини. Проте кожен із цих рівнів існує як об'єктивна реальність. Людство пов'язане генетичною й екзистенційною єдністю. Водночас, вагомою для його сучасного розвитку постає соціально-економічна єдність. Генетична, екологічна, економічна, культурна спільність людства по-різному демонструється досвідом різних історичних епох, а також по-різному усвідомлюється різними людьми однієї епохи [5, с. 88].

Відтак, у найширшому плані питання визначення ідентичності суспільства конкретної держави – перш за все, питання відповідності цього колективного суб'єкта (тобто, всіх його членів) джерелу норм і поведінкових моделей, вироблених державою, адже останні мають сприйматися соціумом як універсальні. Звичайно, в основі встановлення такої відповідності лежать духовно-психологічні моменти, оскільки в будь-якому разі ідентичність є усвідомленням особистістю своєї приналежності до певного цілого, дискурсом власної легітимізації у просторі певного соціально-культурного поля, або символічного універсуму культури. Можна стверджувати, що ідентичність є продуктом типізації, як зовнішньої, так і внутрішньої. Зовнішня типізація відносить індивідів до представників певного суспільства; внутрішня типізація є інтерналізацією і суб'єктивним переживанням того типу, до якого відносить індивідів оточення, причому суб'єктивно пережита ідентичність далеко не завжди може збігатися з тією, котра приписується їм ззовні [8, с. 441]. Соціальна (колективна) ідентичність населення, таким чином, виявляється частиною «Я»-концепції держави, яка витікає зі знання індивіда про свою приналежність до її населення й емоційного переживання властивих йому цінностей.

Тому зовнішньополітична ідентичність державного актора виявляється боротьбою соціуму за власну особливу ідентичність, стосовно якої різні

зовнішні суб'єкти можуть пропонувати власні версії. Як приклад можна навести міфологему «козацького духу» українства і весь комплекс пов'язаних із нею наративів. Іншими словами, зовнішньополітичні ідентичності є політико-соціальними конструктами, значення яких ніколи не бувають постійними, а щоразу встановлюються в залежності від балансу соціальних сил, соціальної і політичної ваги суб'єктів вираження ідентичності. Крім того, з урахуванням сучасних процесів глобалізації та розмивання колишніх жорстких кордонів між різними ідентичнісними спільнотами з акцентом на політику культурного різноманіття, слід говорити про «гібридність» сучасних соціальних ідентичностей як вираження нездоланих культурних відмінностей, а не ставити під сумнів саму ідею гомогенних ідентичностей. Таким чином, конструювання зовнішньополітичної ідентичності держави виявляється складним дискурсивним процесом, у ході якого формується простір, де зустрічаються відмінності, легітимізується існування множинних «уявних спільнот» як носіїв колективної ідентичності, здатних сформувати населення як соціальний базис для вибудовування ідентичності державного актора.

Складність соціальної ситуації і, відповідно, визначення ідентичності епохи переходу від модерну до постмодерну полягає в тому, що зростає дисбаланс у функціонуванні соціальних структур, збільшується невизначеність, котра об'єктивно притаманна перебігу значущих суспільних процесів. Якщо в рамках епохи модерну люди формували той чи інший громадський порядок відповідно до потреб соціального цілого, то в епоху постмодерну найпоширенішою стає ідея нестабільності. Такий стан речей виникає в умовах відсутності чітко визначених ідеалів і цілей соціуму, що викликано зростаючою невизначеністю і неможливістю подолати її за допомогою відомих методів і прийомів. Саме криза раціональної свідомості, «нездатність діяти раціонально і адекватно реагувати на вимоги життя стає недугою епохи пізньої модерності і постмодерності» [5, с. 81]. Це породжує цілу низку загроз, яким людству важко протистояти через їхню неосмисленість.

Відтак, сутність феномену ідентичності нині полягає не в його конструюванні на основі окремих фрагментів соціального світу й відтворення нових форм соціальності, а в створенні об'ємної, багатовимірної системи, динамічного, «мережевого» простору інтерсуб'єктності зв'язків як форми існування постмодерної ідентичності в епоху глобалізації. Визнання існування такої ідентичності не впливає безпосередньо з його соціального санкціонування. Однак характерна для сучасного суспільства різноманітність і складність наявних ідентичностей робить їх визнання проблематичним і потребує специфічних підходів у різних

інституційних та інтеракційних ситуаціях. Відтак, проблема визнання зовнішньополітичної ідентичності держави з боку «Інших» породжує «політику ідентичності», що відзначається всіма властивими політичній діяльності рисами й особливостями [8, с. 437].

В умовах глобальних трансформацій політика ідентичності застосовується органами державної влади не тільки стосовно окремих соціальних груп (хоча такі дії також є надзвичайно важливими, особливо з точки зору взаємодії із «нестандартними» для суспільства групами), а й щодо суспільства в цілому, адже останнє має нині знову конструювати свою ідентичність в умовах радикальної зміни напрямку еволюції і порядків осмислення традиції на світовому рівні. Завдяки цьому держава виробляє до певної міри стандартний погляд соціуму на власну ідентичність, що дозволяє їй екстраполювати її назовні. Проте важливо, що її ідентичність – завжди проект, який за згаданих умов може набути певних, запропонованих державою характеристик. Органи державної влади повинні постійно працювати над тим, щоб дані характеристики сприймалися соціумом, оскільки серед його членів немає зразкових носіїв ідентичності й бути представником тієї чи іншої соціальної групи означає постійно проектувати себе таким.

На думку Т. Хопфа, за згаданих умов соціальні ідентичності можна вважати комплексами значень і системами інтерпретацій [7, с. 28–29]. Володіти соціальною ідентичністю значить жити і діяти згідно з тією чи іншою системою приписів. Ці приписи є наслідком інтерпретативних здібностей, властивих акторам у рамках конкретних суспільств [7, с. 29]. Відтак, Л. Фоллерс відзначає, що найсерйозніші проблеми у взаємодії соціумів і держав нині найчастіше пов'язані не з економікою, політикою або обороною, а з нематеріальними, невловимими символами [6, с. 33–34]. Дійсно, всі успішні держави в процесі свого розвитку послуговуються набором стрижневих символічних елементів, які слугують для їхнього населення своєрідними «критеріями істини». Ці символи заохочують лояльність до державного механізму, конкретизують почуття власної гідності і самоповаги соціуму як єдиного цілого, а також створюють етичну основу для громадської участі в функціонуванні соціальних, політичних та економічних інститутів. Будь-яке суспільство і держава, отже, повинні визначити для себе (свідомо чи несвідомо), за допомогою яких символів вони хотіли б висловити свої уявлення про себе як таких на індивідуальному рівні і в рамках колективної взаємодії на міжнародній політичній арені.

Поняття зовнішньополітичної ідентичності, таким чином, відображає усвідомлення наявності двох зустрічних процесів: з одного боку, індивідуалізується груповий порядок дій, а, з іншого, – під-

тримуються колективно схвалені правила поведінки, продиктовані державою. Оскільки соціум утворюється в результаті свідомого співвіднесення з ним реальних індивідів, держава повинна трансформувати їхнє ставлення до внутрішньо-державних і закордонних подій, а також намагатися скоординувати власне ставлення до позиції населення. Про наявність міцного соціального базису в процесі розвитку державного актора, як правило, можна говорити за наявності таких параметрів. По-перше, це національно-державні, культурні атрибути, а також об'єктивна символіка, яка позначає певну цілісність (культурну, територіальну, господарську). По-друге, це свідомо ідентифікація індивідів, їхнє суб'єктивне ставлення до власної держави, їхні ціннісні орієнтації. Тобто, кожен індивід має взаємодіяти з державою та, відповідно, відчувати свою приналежність саме до формування її зовнішньополітичної ідентичності, по-перше, об'єктивно й, по-друге, суб'єктивно, коли він визнає себе частиною тієї чи іншої спільності, культури [9, с. 126–127].

Співвідносячи зовнішньополітичну ідентичність держави з поняттям долі (історії), необхідно розглядати її як групову ідентифікацію з певною послідовністю історичних подій, котрі трактуються і як раціонально зрозумілий ланцюжок взаємозалежних явищ, і як міфічна зумовленість. Як і приватна біографія, історія держави може бути представлена як суха довідка або ж, навпаки, як поетизований захоплюючий сюжет. Множинність можливих форм опису долі держави означає також і множинність вимірів її зовнішньополітичної ідентифікації: вона настільки ж неоднозначна і настільки ж реальна, як і ідентифікація особистості. Тобто, ідентичність держави виявляється у множинності аспектів особистості чи соціуму, які ніколи не можуть бути вичерпані, але завжди містять ідентифікаційне ядро («регулятивні ідеї») – вибрані моменти долі, котрі стають символами. Причому це ядро може містити вкрай суперечливі елементи – і перемоги, і поразки, і прояви антиномій народного духу, тобто зміщувати фокус на силу державного актора в одні періоди часу і слабкість в інші.

Зважаючи на ці аспекти, можна стверджувати, що основними чинниками, які впливають на формування зовнішньополітичної ідентичності держави, виступають її історична територія (або підпорядкування держави міжнародному праву); спільна мова населення; загальнонаціональна економіка; спільна релігія соціуму; загальні міфи та історична пам'ять; загальна масова культура; загальні закони і обов'язки для всіх членів суспільства. Спільність політичного життя населення, його існування в рамках певного загального правового поля та політичного співтовариства дозволяє говорити про існування «політичної нації», яка, на відміну від «культурної нації», визначається

спільністю культури, мови і релігії. Поділ соціуму на політичні та культурні нації є, звичайно, умовним, теоретичним, оскільки реальні суспільства нині формуються на основі змішування цих двох типів націй. Тому для конструювання зовнішньополітичної ідентичності держави важливі не тільки об'єктивні, а й суб'єктивні фактори [1, с. 129].

І характер, і традиції, і звичаї – це матеріалізований духовний досвід народу, що виявляється в елементах усіх сфер його життя. У формуванні кожного з цих елементів величезна роль належить природним умовам і географічному середовищу, в якому перебуває державний актор, адже саме вони визначають життєві традиції, звичаї, звички і характер представників його населення. Виходячи зі сказаного, нам видається, що структуру суспільної самосвідомості можна уявити схематично у вигляді двох прошарків. Перший прошарок містить ідеали, погляди, уявлення, що стосуються самовизначення, автономії суспільства, його місця серед інших соціумів. Він має об'єктивний характер. Другий прошарок пов'язаний із моральною, етико-психологічною оцінкою, усвідомленням усієї сукупності національно-державних цінностей. Прикладом можуть слугувати слова Р. Тагора, що визначають природу формування ідентичності Японії: «Японія дала життя досконалій за формою культурі і розвинула в людях таку властивість зору, коли правду вбачають у красі, а красу – в правді... Людству дороге саме те, що серед безлічі націй виділяє Японію, проявляючись не в її здатності пристосовуватися до інших, а виростаючи з сутності її внутрішнього духу» [3, с. 88].

Держава забезпечує певну соціальну організацію населення, регулюючи як взаємну діяльність його членів, так і відносини між соціумом та владним механізмом, тобто структурами, котрі напряму відповідають за реалізацію ідентичнісних практик державного актора на міжнародній політичній арені. Однак, у складний період трансформації зовнішньополітичних ідентичностей, пов'язаної з глобалізаційними процесами та космополітичним розвитком більшості суспільств, до процесу збереження ідентичності долучається економічний фактор. Відзначимо, що соціальна і культурна самобутність, культурно-історичні коди, загальний стиль господарської діяльності народів логічно пов'язані з виникненням та існуванням національних господарств як у вигляді окремих, так і об'єднаних в «поліфонічне» поєднання регіонів. Певний тип економічної діяльності, закріплений в спеціальних знаннях і навичках, традиційних способах господарювання, що передаються від покоління до покоління, сприяє збереженню ідентичності соціуму і, таким чином, оберігає зовнішньополітичну ідентичність держави від руйнівних асиміляційних процесів, що розгортаються ззовні. Господарські зв'язки, що історично складаються в економічному

комплексі, є основою стабільного існування держав, і в цьому сенсі економіка – фундамент національного буття. На цей постулат спирається ідея, згідно з якою суспільство є соціально-економічною категорією, тому під час налагодження діалогу між соціумом і державою в процесі ідентифікації останньої головну роль відігравала не близькість мови, «крові» тощо, а інтеграція соціально-економічних інтересів населення, яке проживає в межах державного кордону, задля спільної організації господарства [10, с. 76–77].

Висновки. Таким чином, нині зовнішньополітична ідентичність держави постає як імператив під час вибору історичного шляху розвитку соціуму, адже може вважатися результатом минулого і, водночас, ангажованістю щодо майбутнього. Дискусії, котрі виникають щодо формування зовнішньополітичної ідентичності державного актора, завжди пов'язані з пошуком виходу з суспільної кризи. Про це свідчать ті процеси, які сьогодні відбуваються в українському суспільстві. Такий напрям пошуку обрано через існування реальної загрози самому існуванню держави, або її значної частини в особі великої соціальної групи. Ці причини можуть уважатися достатніми для виникнення інтересу до проблеми зовнішньополітичної ідентичності України та її трансформації. Інша група причин – це утилітарно-прагматичне бажання певних (як правило, правлячих або ж тих, які прагнуть до влади) соціальних груп реалізувати свої вузькі інтереси шляхом мобілізації суспільної самосвідомості. Третя група причин пов'язана з ідеологією, обраною політикумом і суспільством, адже вона має становити комплекс єдиних прагнень внутрішньо-і зовнішньополітичного розвитку.

Відповідно, визначаючи проблематику співвідношення ключових для формування зовнішньополітичної ідентичності держави чинників, маємо погодитися з Ю. Хабермасом, котрий зазначив, що питання ідентичності виникає завжди в двох аспектах: «хто ми є і ким ми хочемо бути?» [4, с. 14]. Таким чином, зовнішньополітична ідентичність державного актора як політико-соціальний конструкт формується в процесі осмислення суспільством своєї історії, свого нинішнього становища, а також можливих і бажаних перспектив розвитку держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Демель К. История и идентичность: итоги семинара. Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Реферативный журнал ИНИОН РАН. 1996. № 1. С. 128–131.
2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. Москва : ГУ ВШЭ, 2000. 606 с.
3. Тагор Р. Избранные произведения : в 2 т. Ташкент : Наука, 1991. Т. 1. 325 с.

4. Хабермас Ю. Спор о прошлом и будущем международного права. Переход от национального к постнациональному контексту. *Вопросы философии*. 2004. № 3. С. 12–18.

5. Browne C. Postmodernism, Ideology and Rationality. *Revue Internationale de Philosophie*. 2010. № 251. P. 79–99.

6. Fallers L.A. The Social Anthropology of the Nation State. Chicago : Aldine Publishing Co., 1974. 171 p.

7. Hopf T. Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999. Ithaca, NY : Cornell University Press, 2002. 299 p.

8. Mansbach R., Rhodes E. The National State and Identity Politics: State Institutionalisation and Marker» of National Identity. *Geopolitics*. 2007. Vol. 12, № 3. P. 426–458.

9. Taking Foreign Policy Personally: Personal Values and Foreign Policy Attitudes / B.C. Rathbun, J.D. Kertzer, J. Reifler, P. Goren, T.J. Scotto. *International Studies Quarterly*. 2016. Vol. 60, № 1. P. 124–137.

10. Zafirovski M. Exchange, Action, and Social Structure: Elements of Economic Sociology. Westport, CT: Greenwood Press, 2001. 281 p.

REFERENCES:

1. Demel, K. (1996) Istorija i identichnost: itogi seminarara [History and Identity: Results of the Seminar], *Sotsialnyie i gumanitarnyie nauki. Otechestvennaia i zarubezhnaia literatura. Referativnyi zhurnal INION RAN*, no. 1, pp. 128–131. [in Russian].
2. Castells, M. (2000) *Informatsionnaia epoha: ekonomika, obshchestvo i kultura* [The Information Age: Economy, Society and Culture]; [per. s angl. pod nauch. red. O.I. Shkaratana]. Moscow: GU VShE [in Russian].
3. Tagor, R. (1991) *Izbrannyie proizvedeniia: v 2 t.* [Selected Works: in 2 volumes]. Tashkent: Nauka, vol. 1 [in Russian].
4. Habermas, J. (2004) *Spor o proshlom i budushchem mezhdunarodnogo prava. Perehod ot natsionalnogo k postnatsionalnomu kontekstu* [Dispute on the Past and Future of International Law: Transition from a National to a Postnational Constellation], *Voprosy filosofii*, no. 3, pp. 12–18 [in Russian].
5. Browne, C. (2010) *Postmodernism, Ideology and Rationality*, *Revue Internationale de Philosophie*, no. 251, pp. 79–99.
6. Fallers, L. A. (1974) *The Social Anthropology of the Nation State*. Chicago: Aldine Publishing Co.
7. Hopf, T. (2002) *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies*, Moscow, 1955 and 1999. Ithaca, NY: Cornell University Press.
8. Mansbach, R., Rhodes, E. (2007) *The National State and Identity Politics: State Institutionalisation and Markers of National Identity*, *Geopolitics*, vol. 12, no. 3, pp. 426–458.
9. Rathbun, B. C., Kertzer, J. D., Reifler, J., Goren, P., Scotto, T. J. (2016) *Taking Foreign Policy Personally: Personal Values and Foreign Policy Attitudes*, *International Studies Quarterly*, vol. 60, no. 1, pp. 124–137.
10. Zafirovski, M. (2001) *Exchange, Action, and Social Structure: Elements of Economic Sociology*. Westport, CT: Greenwood Press.

Construction of the foreign policy identity of the state as the correlation between factor influences

Tsyryfa Yuliia Anatoliivna

Ph.D. in Political Science,
Assistant Professor at the Department
of International Regional Studies
of the Institute of International Relations
of Taras Shevchenko
National University of Kyiv
Yuriia Illienka str., 36/1, Kyiv, Ukraine

The present stage of international development marked by objective global trends affects changes not only in the external social relations, but also in those relationships that are built at the "state – society" level during the construction of the foreign policy identity of a state actor, as well as in factors which influence this process.

The purpose of this study is to determine the correlation between factor influences while constructing the foreign policy identity of the state by taking into account changes existing within postmodern societies and in the international political arena.

Preparing this work, the author used general scientific principles of cognition of the social phenomena; dialectical, systemic and prognostic approaches which allowed revealing specific features of formation and development of the foreign policy identity as a political and social construct. The explorer also used the interdisciplinary and systematic approaches, as well as the dialectical inquiry.

The concept of identity is considered as one of the most dynamic categories in the anthropology of international relations, as this phenomenon is constantly evolving. The formation of identity of the population as the social basis of any state actor is significantly influenced by existing social processes. Identity is maintained and modified against a background of the development of social relations and existing interactions between the state and the society. Determination of the identity of a society of a particular state depends on the compatibility of this collective subject with the source of norms and behavioural models produced by the state, since the latter should be treated by the society as universal ones.

Social identity of the population is a part of the "I"-concept of the state based on the knowledge of an individual on their belonging to its population and emotional maintenance of its values. Accordingly, the issue on recognition of the foreign policy identity of the state by the "Others" causes formation of the «identity policy» marked by all features of the political activities.

In the course of their development, all states use a set of pivotal symbolic elements that encourage the loyalty of the population to the state. The identity of the state is reflected in selected moments of historical fate which become symbols. In the difficult period of transformation of foreign policy identities related to globalization trends, the economic factor is also involved in preservation of the identity of the state actor.

Key words: foreign policy identity, state, society, modernity, culture, historical fate.

Шедяков Владимир Евгеньевич

Укрепление внешнего контура народовластия – условие эффективного участия в международной жизни

УДК 32.01:323.1

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-5-81-87>

Шедяков Владимир Евгеньевич
доктор социологических наук,
независимый исследователь

Актуальность проблемы обусловлена ключевым значением повышения уровня творческой активности широких масс населения в развитии и про-социальной реализации своих способностей для подъёма качества общественной жизни. Народовластие – предпосылка роста массива творческого поиска. Долгосрочное же устойчивое развитие предполагает гармонию внутреннего и внешнего контуров народовластия. Предмет исследования – внешний контур народовластия как условие эффективного участия в международной жизни. Цель написания статьи – подведение промежуточных итогов исследования диапазона предпосылок, возможностей, эффективных сил и средств укрепления внешнего контура. Методология проведения работы базируется на сочетании логического и исторического подходов в анализе социально-политических процессов как основы регулятивных воздействий. Информационную базу исследования составляют нормативные акты, отечественные и зарубежные публикации, исследования по вопросам развития как самоорганизации, так и инструментарию сознательного воздействия на социально-политические процессы. Результаты работы – проведен анализ подходов и возможностей / ограничений эффективного воздействия в социально-политические процессы на стратегическом уровне. Предложены пути повышения его продуктивности. Предпосылки переформирования внешнего контура народовластия связаны как с повышением ценности жизни каждого и необходимостью увеличения массива просоциального творчества, так и с изменением международной жизни. Постглобализм меняет расстановку сил и приоритеты как в международной, так и во внутренней политике, выводя субъектность в число определяющих факторов динамики разноуровневых регионов. Чем больше оснований у общества, чем более сложная внутренняя структура, тем она более устойчива в периоды относительных стабильности и изменений, тем более способна к дальнейшему развитию. Поэтому постглобализм как форма взаимодействия культурно-цивилизационных миров включил в себя процессы децентрализации, регионализации и глобализации и стал естественным этапом организации безопасности и развития человечества. Да и в надгосударственном постглобальном структурировании на их принципах обрастают возможностями во всех сферах жизни. При этом нынешний исторический уровень крайне усложняет организационно-управленческую подготовку деятельности, перенося акценты на стимулирование и обеспечение. В частности, требуется реализации этапов «воспринимать новое для выделения закономерного и случайного, повторяемого и уникального», «обеспечить своевременные приток и обработку информации как предпосылку знания», «знать, чтобы понимать», «понимать для осознанных принятия и осуществления решений».

Ключевые слова: народный суверенитет, народовластие, внешний контур, международная жизнь, международные отношения.

*И стали князья про малое «это Великое»
молвить и стали сами себе беды ковать,
а поганые со всех сторон приходили
с победами на землю Русскую...
Слово о полку Игореве*

Вступление. Стать активными строителями будущего ныне можно только при отстаивании суверенитета (в частности, экономического), прежде всего, при обеспечении ситуации, при которой сохраняется возможность самостоятельного принятия решения в своих коренных интересах. Напротив, откат от органического общественного народовластия часто коррелирует с поиском внешнего управления. Достижение устойчивого социально-экономического развития требует его органичности, гармоничности, сбалансированности. Всё это предполагает защиту базовых ценностно-смысловых комплексов своего культурно-

цивилизационного мира, имеющих не только утилитарно-прагматические, но и мировоззренческие функции, соответственно, – как фундаментальные, так и актуальные слои. При этом верность прошлому совсем не препятствует, а, напротив, укрепляет фундамент будущего. Вместе с тем, изменение форм стратегической культуры проведения преобразований – естественное условие готовности к участию в гиперконкуренции при «стабильной нестабильности» обстановки. Т.о. культивирование новых организационных форм прямо коррелирует с прочностью фундаментальных основ взаимодействий.

Определение цели. Эффективно и в глубинных интересах народа осваивать новые тенденции, участвовать в «сборке будущего» можно лишь при максимальном расширении поля развития и творческой просоциальной реализации дарований каждого человека. Однако, защита и укрепление народовластия как фундамента повышения массива творчества народа имеет два отчётливо выступающих контура: внешний и внутренний. **Цель** статьи – подведение промежуточных итогов исследования предпосылок, диапазона эффективных сил и средств укрепления внешнего контура.

Методологические основы исследования. Проведённое исследование базируется также, во-первых, на характеристике вектора изменений международных отношений Ж. Алфёровым, Э. Бабиным, У. Беком, Г. Бехманном, А. Богатуровым, А. Бузгалиным, В. Букреевым, А. Бутенко, В. Вазюлиным, И. Валлерстайном, В. Гецеце, Э. Гидденсом, С. Глазьевым, Л. Градобитовой, А. Гринспеном, А. Громыко, А. Дугиным, А. Зиновьевым, А. Иголкиным, Э. Ильенковым, Д. Калайчем, С. Карагановым, М. Кастельсом, А. Киреевым, А. Коробкиным, Н. Косолаповым, С. Кургиняном, Дж. Куртом, Х. Маккиндером, Л. Максимовой, С. Михеевым, В. Мотылёвым, И. Носковой, К. Овчинниковым, А. и И. Панариными, С. Платоновым, В. Пякиным, В. Рыбалкиным, А. Семченко, Н. Стариковым, М. Смитом, Б. Супруновичем, Р. Хасбулатовым, К. Хаусхофером, С. Хелемендиком, М. Хрусталёвым, Н. Черкасовой, К. Шмиттом, во-вторых, на выделении основных черт новых тенденций общественной жизни Е. Авдокушиным, С. Бартеневым, А. Белорусовым, Е. Брагиной, А. Булатовым, В. Виноградовым, Р. Волковым, Э. Гэмблом, М. Делягиным, В. Дрожжиновым, Ю. Дроздовым, В. Ефимовым, В. Железновой, Л. Ивашовым, М. Ильиным, В. Иноземцевым, Е. Касаткиной, В. Колесовым, М. Лебедевой, А. Ляменковым, М. Маляровой, М. Осьмовой, В. Паньковым, С. Пенкиной, В. Пресняковым, В. Роговым, Б. Сандерсом, В. и Н. Сапичами, К. Семёновым, Е. Талызиной, П. Цыганковым, В. Чекуровым, в-третьих, на анализе возможностей продуктивного регулятивного воздействия на них и применения появляющихся инноваций Дж. Гэлбрейтом, С. Кара-Мурзой, В. Катасоновым, А. Колгановым, С. Кравченко, С. Переслегиным, К. Петровым, В. Сагатовским, Б. Сандерсом, Е. Спицыным, С. Ураловым, Дж. Урри, П. Фейерабендом, Ж. Фреско, А. Фурсовым, М. Хазиним.

Результаты. Существование требований к внешнему контуру народовластия как предпосылке и условию эффективного участия в международной жизни, в частности – многоуровневом обмене, заметно меняется. Выпукло проступившие черты новой парадигмы, позволяющие применять понятия: «информационных», «риска», «знания»,

«познания» – общества и экономики вынуждают акцентировать функции, связанные с созданием, переработкой, распространением, использованием знания. Вместе с тем, борьба подходов – фактор развития; безволие, отсутствие мощного Сверхпроекта – признак угасания творческой инициативы народа. Притом кроме открытых военно-силовых противостояний: прямых и опосредованных – широко применяем арсенал всего диапазона средств (экономическая блокада, информационное давление, гуманитарная интервенция, подкуп элит и проч.). Дополнительные возможности при глобальном переходе к условиям гиперконкуренции получают умеющие защитить приоритетность развития и реализации исторического творчества в интересах своего культурно-цивилизационного мира, предотвратить деморализацию и разложение общества [2–5].

Потенциал устойчивости и развития при участии в интеграционных процессах постглобального уровня и качества во многом обеспечивается разнообразием моделей жизнеустройства и сочетанием освоения новейших укладов с выращиванием инновационных форм базовыми ценностно-смысловыми комплексами. Так, если Модерн приучил к оптимизации развития за счёт унификации модели жизнедеятельности, то разнообразие черт постмодерна (соответственно, постглобальности, постиндустриальности и т.д.) ориентирует на принципиальное несовпадение подходов. Теперь конкуренция культурно-цивилизационных миров – это состязание моделей, сил и средств: чем выше своеобразие, тем легче и полнее можно учесть особенности своих условий, среды, ценностно-смысловых комплексов, ментальных матриц, наращивая конкурентные преимущества и сокращая роковые риски. При том происходят изменения не только отдельных социальных институтов, но и самих комплексных моделей жизнедеятельности и развития, отношений и структур [1; 6].

Между тем, повышение как интенсивности международных коммуникаций, так и степени взаимозависимости происходит при сложном переплетении трансформационных тенденций, в которых побеждают черты постглобализма. Вместе с тем, соотношение аспектов (в т.ч. социальных и индивидуальных) конкурентоспособности для культурно-цивилизационных миров различно и подвижно. Причём стрела истории летит все быстрее: трансформации все стремительнее. Принимать решения в нестандартных условиях приходится в крайне ограниченный промежуток времени. И именно периоды максимального нарастания разгула не только природных, но и социальных стихий содержат потенциал катастрофического слома равновесия и разрушения гармоничного состояния общественного баланса. Угасание же важнейших признаков социальности коррелирует

с назревaniem социальных катаклизмов стратегического значения (по некоторым наблюдениям, тесно связанных с природными). Соответственно, сейчас научной методологией обоснована неэффективность для принятия и осуществления стратегий получения «разорванных» знаний о ситуации, когда её разные стороны изучаются изолированно друг от друга, а теоретический синтез для создания представления на основе полученных по-отдельности знаний о нём откладывается на время после осмысления и систематизации аналитиком. Следовательно, необходимо изменить традиционный подход научных исследований и требования к обработке и организации полученного стратегического уровня знания. А методы, развитые в одной сфере деятельности, могут эффективно применяться в совсем другой: существует множество форм рациональности, которые не сводятся друг к другу. Применение же в подготовке и осуществлении управленческих композиций методологии позволяет отделить главное от второстепенного, закономерное от случайного, обеспечивая правильное понимание сути процессов и тенденций, а также точную оценку возможности воздействия на них с прогнозируемым результатом. Напротив, «простенькая» наука результативной может оказаться лишь ситуационно, сбиваясь на общеизвестные факты и предлагая нехитрые стратегии. Итак, большое значение для проведения стратегического анализа имеет организация мышления, его настройка на операционном, наглядном и собственно рефлексии уровнях. Рефлексия как осмысление субъектом собственной поисковой активности является основой зрелой методологии. Именно кардинальная разница между сознанием научным (рефлексивным) и различными вариантами донаучного позволяет реагировать на причины явлений и на процессы, а не их проявления. Основными ориентирами здесь выступают три уровня существования: прошлое (предыдущие состояния), будущее (направление развития) и настоящего (функционирования), которое возникает постоянно меняющимся моментом между прошлым и будущим.

Использование же разнонаправленных сил и социетальных возможностей может предусматривать ориентацию на гибкое сочетание ресурсов социальной действительности и механизмов мягкой и жёсткой власти в рамках «smart power» (разумной власти) с применением диапазона действий, прямо не направленных исключительно на борьбу за голоса. В этой ситуации для успешного проведения своей очередной модернизации и использования социального творчества как её важнейшего фактора, регион должен культивировать механизмы не «обязывать», а направлять, заинтересовывать. Так, для организации форм творческой активности необходимо определиться

с её направленностью, каналами, объектами и субъектами. В этой ситуации для успеха не обязательно каждый раз нужен новый проект; люди, готовые к участию в нём; соответствующая организационная структура. Необходимость перехода от привычного ранее администрирования к инновационно-синергетического управления ведет при этом к замене «жёстких» социальных технологий «мягкими». Однако «мягкое» влияние предполагает признание субъективности, неполноты и внутренней ограниченности представлений каждого. Организация эффективного применения технологий «мягкого» воздействия требует адекватной логистики, готовой к оперированию за счёт бесструктурного управления и внеинституциональных форм. При этом даже ситуативное воздействие, основанное, в частности, на реакции на слабopедсказуемые социетальные изменения, должно включать заранее разработанные и подготовленные модели воздействия [7–10].

Вместе с тем, применение арсенала мягкого управления (прежде всего, стимулирования) оказывается необходимым условием использования на индивидуальном и социальном уровнях умственных / интеллектуальных задатков, перерастания их в общественно значимые способности человеческого разума. Однако, растущие возможности регулятивного воздействия могут быть в решающий момент преломлены в силы и средства манипулирования. Соответственно, кардинально важным в период форсированных преобразований международных экономических отношений становится обстоятельство, кто и в чьих интересах будет осуществлять перемены. В частности, будут ли они происходить в коренных интересах народов мира или же транснациональных корыстно-олигархических кланов. Причём уже ближайшие годы могут стать критическими, решающими в определении архитектуры и вектора трансформаций ойкумены, когда в обострившейся стратегической конкуренции культурно-цивилизационных миров определится «удельный вес» и «место» каждого из них, уровень и образ жизни людей в нём. Между тем, политика лидеров отнюдь не всегда дотягивает до нравственности народа, формируемых им представлений о должном. Способность народа к политико-экономической самоорганизации имеет свойство становиться неременным условием качественной реализации прочих направлений его творческой активности. Соответственно, создание и развитие механизмов реализации народного суверенитета относится к числу приоритетов структурирования общественной организации. Отстаивание своей самобытности – условие не только успеха, но и просто выживания. Напротив, формирование социально-политической культуры инфантилизма и иждивенчества, ожидания «манны небесной»

ведёт к угодничеству перед сильными в данный момент и предательству коренных интересов народа.

Качество стратегического управления в период форсированных трансформаций способно оказаться в итоге решающим фактором преобразований. Изменению геостратегического регионального позиционирования при межпарадигмальном переходе всегда сопутствует усиление социально-экономической неупорядоченности, хаотичности. Эффективное управление хаосом при этом предполагает приоритетность гибкости, включения стимулирования желательных поведения, событий и процессов, поддержания баланса между техникой перемен, тактикой действий, стратегией и мегастратегией трансформаций. Усиление тенденций постглобализации политического состояния ойкумены сопряжено с перестройкой как устоявшейся практики международных отношений, так и привычных представлений о нормативном мироустройстве. Полиструктура мирохозяйственных связей, основанная на выработанных и взаимоприемлемых нормативах отношений, а вовсе не блок из идентичных атомов-элементов, определяет вид постглобального структурирования. Возникновение новых систем сдержек и противовесов происходит через сонмы конфликтов (включая и прокси-противостояния). Фавориты прежнего мироустройства не готовы упустить выгоду от распоряжения чужими ресурсами. Их усилия законсервировать уходящие реалии нарастают. За сохранение же остатков прежнего порядка, навеянных в условиях глобализма практических шаблонов и теоретических штампов, ойкумена расплачивается не только страданиями и обесмысливанием жизни человека, порой проходящей в бессмысленной гонке за уровнем комфорта и потребительства, но и бесконечными конфликтами и войнами, имманентными уходящей модели жизнедеятельности. Условия «гиперконкуренции», широкое использование как экономических, так и неэкономических методов давления вынуждают к усилению внешнего контура народовластия, в частности – возрождению черт протекционизма, приоритетной опоре на эндогенные модели развития. Консолидация же созидательных усилий требует согласия членов с базовыми принципами и механизмами, действующими в нём, что создаёт предпосылки укрепления взаимодействия с достаточно постоянными партнёрами, где политический быт переплетен с социокультурным.

Системный мировой экономический кризис начала XXI века – тоже проявление общего кризиса доминантной формы индустриализма, однако, её преодоление требует учёта постиндустриальных перспектив экономики знания, а также диапазона её возможностей. Как показывает анализ исторического опыта и его сравнение с фор-

мированием черт постсовременности, обещанная либеральным капитализмом эмансипация личности оборачивается высвобождением животных инстинктов с утратой наиболее ценного – высокого созидательного порыва модерна (связанного с протестантской этикой, верностью долгу, напряжённым трудом и т.п.). Постмодерн же как модель переходного периода к новой парадигме жизнедеятельности в мириадах развилок повседневных решений содержит противоборство стратегий будущего, где активно состязаются векторы надгосударственные и государственно-ориентированные. Диапазон исторического Выбора в это время крайне широк: от нового модерна вплоть до срыва в контрмодерн. Соответственно, рождается комплекс проблем по обеспечению взаимодействия в условиях «стабильной нестабильности», когда может «проснуться», открыв решающее направление развития и как внутреннего, так и внешнего воздействия любая почка «ризомы». Способность к устойчивости и изменению культурно-цивилизационных миров во многом определяется сплетённостью (в частности, под влиянием исторического опыта, социокультурного наследия и ментальных матриц народа) объективных и субъективных факторов структурирования, формирующих разнокачественные обратные связи и отношение к творчеству (индивидуальному и массовому, в труде и управлении). Контрмодерн – модели постмодерного доминирования регресса с его чертами: деиндустриализацией, откатом в сфере культуры, падением уровня образования и т.д. Срыв постмодерна как модели развития в контрмодерн как вариант деградации включает деградацию самой структуры общественных изменений, способа производства общественной жизнедеятельности.

Уже очевидно, что если прежнее устройство поддерживалось управлением Запада (с XX века – во главе с США), то новое формируется сетью региональных лидеров, ныне группирующихся вокруг Китая. Потенциал устойчивости и развития при участии в интеграционных процессах постглобального уровня и качества во многом обеспечивается разнообразием моделей жизнеустройства и сочетанием освоения новейших укладов с выращиванием инновационных форм базовыми ценностно-смысловыми комплексами. Да и сама региональная многоуровневость делает их амортизаторами и балансёрами разнообразных образований. Взлёт просоциального высвобождения творческого потенциала населения требует привлечения постсовременного уровня стимулирования, не только предполагающего мотивирование всеми условиями деятельности, но и тесно вовлекающими в этот процесс вечевые, общинные резервы народовластия и, следовательно, закрепления дальнейшей децентрализации и регионализации общественной жизни. Между

тем, субъектность трансформаций во многом предопределяет характер, вектор и темпы изменений. Перемены перенимают черты от своих акторов. С одной стороны, новая эпоха создаёт условия для развёртывания свободы, разнообразия, диалога. С другой стороны, если отпущенные временем возможности будут утрачены, тем самым будут безвозвратно ограничены возможности последующего исторического развития. Выход за границы привычного «коридора свободы» может обернуться вовсе не прорывом к новым перспективам реализации свободы, равенства и братства, но и возвращением к социальному каннибализму и варварству «права силы», неокOLONиализму (в т.ч. посредством насаждения удобных себе культурных стандартов). Расширение зоны нестабильности требует умения обеспечивать в новой реальности реализацию глубинных интересов и базовых ценностно-смысловых комплексов своего культурно-цивилизационного мира, в частности – сдерживать попытки разрушения государства, социальных устоев и политического уклада общества, тесно связанных с образовательной, религиозной, этнической системами.

Непререкаемая ценность как норм международного права, так и государственного суверенитета сохраняет их понимание как отправных принципов глобального мироустройства, закрепляясь в отстаивании равноправия стран и уникальности каждой из них. Индивидуальный и общественный инфантилизм особенно опасен в условиях, повседневно и регулярно ставящих каждого перед выбором. Вместо предопределённости от рождения жизненного пути – противоречивые сплетения разных логик и фрагменты многослойных ресурсно-методических баз. Обретение смысла – в том, чтобы посвятить жизнь главной цели (ради которой можно пожертвовать многим), но не забывая и обо всём дереве целей. Вместе с тем, культура социально-политического постмодерна открывает широчайшие перспективы для желающих отстаивать свой выбор. Характеристика возникающего «большого общества» как «познающего» переносит акценты в обеспечении суверенитета на научно-образовательные уровни и интеллектоёмкие производства, отличающиеся как ценностями и мотивами участников, так и их социально-политической культурой. Место общественной предрасположенности к отчуждённому канону и индивидуального порыва к творчеству ныне заняла общественная потребность в творчестве, дополняемая индивидуальной склонностью к бегству от сложностей свободы.

Вместе с тем, богатство бывших метрополий по «чистоте» своего происхождения крайне уязвимо: его легитимность серьёзно подрывается веками ограбления колоний и зависимых государств. Полиструктура мирохозяйственных свя-

зей, основанная на выработанных и взаимоприемлемых нормативах отношений, а вовсе не блок из идентичных атомов-элементов, определяет вид постмодернистской действительности. При этом ни одна система ценностей больше уже не может рассматриваться как единственно прогрессивная для человечества, тем более – насильно навязываться прочим. Развитие разнообразия в качестве важнейшего средства добровольной интеграции человека в общества путём обмена способностями и взаиморазвития личностей и свободной кооперации стран без попыток давления одной из них (государств, их альянсов или сетей). Это естественно: органическое (а не механическое, как в классическом примере с картофелинами в мешке) взаимодействие связывает различающиеся и потому взаимодополняющие друг друга сущности. В этом контексте нуждается в обновлении и само понятие развития: кроме стабильного и сбалансированного экономического роста, оно должно ориентироваться на такие морально-этические ценности, как солидарность, свобода выбора, невмешательство и терпимость. Попытки культуртрегерства или «обучения демократии» – затеи «вечно вчерашних», имеющие мало общего с развитием общественного богатства культурно-цивилизационных миров, зато споспешествующие курсу неокOLONиальной кабальной зависимости. Вместе с тем, огромное культурно-цивилизационное богатство развивающихся экономик – залог великого вклада в дальнейшее развитие человека и ойкумены как целого, во многом предопределяющее новые рубежи трансформаций. Между тем, обострение конкурентной борьбы между культурно-цивилизационными мирами осуществляется отнюдь не в рамках единственной модели общественного устройства и развития: постсовременная модернизация вовсе не сводится к вестернизации. Наконец, вся система мировых связей ныне переживает состояние, близкое к институциональной неопределённости. При учёте лишь наиболее очевидных связей и механизмов (например, монетарных) из виду упускается широкий спектр реакций общества как социально-политической и социокультурной целостности, подрывается единство и вера в справедливость, разрывается сама социокультурная ткань. Напротив, попытки безудержной апологии своих представлений о либеральной демократии, насильственного внедрения шаблонов рыночного фундаментализма не может не вызывать отторжения и сопротивления. Следует ориентироваться на движение не к «чистому рынку» свободной конкуренции, а именно к пострыночному состоянию хозяйства, которое охватывает формы и принципиально вне-рыночные, и рыночные инверсионные.

Украина щедро наделена стратегическим разнообразием традиций, мировоззрений и подхо-

дов. Для того, чтобы эта ситуация стала дополнительным условием высвобождения творческой активности, а не фактором противостояний, необходимы активная децентрализация и форсированный регионализм, требуется прислушиваться к мнению и воле населения каждого из регионов, всех населяющих народов [11–14]. Вместе с тем, печально для всякой страны, если не умея опереться на собственный потенциал, она не входит органично в какой-либо из центров силы, обрекая себя на участь ресурсного донора. Контрмодерн – модели постмодерного доминирования регресса с его чертами: деиндустриализацией, откатом в сфере культуры, падением уровня образования и т.д. Срыв постмодерна как модели развития в контрмодерн как вариант деградации включает деградацию самой структуры общественных изменений, способа воспроизводства общественной жизнедеятельности. Народы, живущие на территории Украины, когда-то естественным образом сложились в ядро Советского Союза, сформировав его модель. В частности, Украинская ССР участвовала изначально в Союзном Договоре, а затем её представитель занимал место в числе постоянных членов Совета Безопасности ООН. Способность к устойчивости и изменению культурно-цивилизационных миров во многом определяется сплетённостью (в частности, под влиянием исторического опыта, социокультурного наследия и ментальных матриц народа) объективных и субъективных факторов структурирования, формирующих как разнокачественные обратные связи и отношение к творчеству (индивидуальному и массовому, в труде и управлении), так и регулятивные контуры народовластия.

Выводы. Предпосылки переформирования внешнего контура народовластия связаны как с повышением ценности жизни каждого и необходимостью увеличения массива просоциального творчества, так и с изменением международной жизни. Постглобализм меняет расстановку сил и приоритеты как в международной, так и во внутренней политике, выводя субъектность в число определяющих факторов динамики разноуровневых регионов. Чем больше оснований у общества, чем более сложная внутренняя структура, тем она более устойчива в периоды относительных стабильности и изменений, тем более способна к дальнейшему развитию. Поэтому постглобализм как форма взаимодействия культурно-цивилизационных миров включил в себя процессы децентрализации, регионализации и глобализации и стал естественным этапом организации безопасности и развития человечества. Да и в надгосударственном постглобальном структурировании на его принципах обрастают возможностями во всех сферах жизни.

При этом нынешний исторический уровень крайне усложняет организационно-управленческую подготовку деятельности, перенося акценты на стимулирование и обеспечение. В частности, требуется реализации этапов «воспринимать новое для выделения закономерного и случайного, повторяемого и уникального», «обеспечить своевременные приток и обработку информации как предпосылку знания», «знать, чтобы понимать», «понимать для осознанных принятия и осуществления решений».

Осуществление дальнейших научных исследований в этой сфере требует, на наш взгляд, приоритетного анализа условий адекватности политического творчества условиям и требованиям эпохи.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Афанасьев И.А., Пугачёв В.А. Власть и экспертиза в сетевом обществе: проблемы и перспективы. *Власть*. 2005. № 11. С. 35–39.
2. Грант Р. Современный стратегический анализ. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 560 с.
3. Линдгрэн М., Бандхольд Х.. Сценарное планирование. Связь между будущим и стратегией. Москва : Олимп – Бизнес, 2009. 256 с.
4. Малган Дж. Искусство государственной стратегии: Мобилизация власти и знания во имя всеобщего блага. Москва : Ин-т Гайдара, 2011. 472 с.
5. Ожиганов Э.Н. Стратегический анализ политики. Москва : Аспект Пресс, 2006. 272 с.
6. Срничек Н. Капитализм платформ. Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2019. 128 с.
7. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. Москва : Прогресс-Традиция, 2004. 480 с.
8. Шедяков В.Е. Геостратегические трансформации как политико-экономическая среда организационных изменений. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 1 (69). Ч. 1. С. 16–24.
9. Шедяков В.Е. (Пост)модерн – переход к политической культуре общества знания или контрмодерна? *Politicus*. 2018. Вип. 1. С. 88–94.
10. Gamble A. Crisis Without End? The Unravelling of Western Prosperity. UK : Palgrave Macmillan, 2014. 240 p.
11. Shedyakov V. Creation and realization of organizational-management strategy during paradigm transformation. Organizational-economic mechanism of management innovative development of economic entities / ed. by M. Bezpartochnyi. Przeworsk : WSSG, 2019. Vol. 3. P. 345–364.
12. Shedyakov V. Social technologies and communications: basic trends of changes. Scientific Development of New Eastern Europe: Proceed. of Intern. Scient. Conf. Riga, April 6th, 2019. Part I. P. 128–130.
13. Urry, J. (2000). *Sociology Beyond Societies: Mobilities for the Twenty-First Century*. London and New York: Routledge. 1st ed. 268 p.
14. Wallerstein I. *World-Systems Analysis. An Introduction*. Durham and London: Duke University Press, 2004. 110 p.

REFERENCES:

1. Afanas'ev, I.A., Pugachev, V.A. (2005). Vlast' i ekspertiza v setevom obshchestve: problemy i perspektivy Vlast'. No 11. S. 35–39. [Power and expertise in a networked society: problems and prospects]. Power, no. 11, pp. 35–39. [in Russian].
2. Grant, R. (2008). Sovremennyy strategicheskiy analiz [Modern strategic analysis]. Sankt-Peterburg: Piter, 560 s. [in Russian].
3. Lindgren, M., Bandkhol'd, Kh. (2009). Stsenarnoe planirovanie. Svyaz' mezhdubudushchim i strategiy [Scenario planning. The relationship between future and strategy]. Moskva: Olimp – Biznes, 256 s. [in Russian].
4. Malgan, Dzh. (2011). Iskusstvo gosudarstvennoy strategii: Mobilizatsiya vlasti i znaniya vo imya vseobshchego blaga [Art of the state strategy: Mobilizing power and knowledge for the common good]. Moskva: In-t Gaydara, 472 s. [in Russian].
5. Ozhiganov, E.N. (2006). Strategicheskiy analiz politiki [Strategic Policy Analysis]. Moskva: Aspekt Press, 272 s. [in Russian].
6. Srnichek, N. (2019). Kapitalizm platform [Capitalism of platforms]. Moskva: Izd. dom Vysshey shkoly ekonomiki, 128 s. [in Russian].
7. Khantington, S. (2004). Politicheskiy poryadok v menyayushchikhsya obshchestvakh [Political Order in Changing Societies]. Moskva: Progress-Traditsiya, 480 s. [in Russian].
8. Shedyakov, V.E. (2019). Geostrategicheskie transformatsii kak politiko-ekonomicheskaya sreda organizatsionnyh izmenenii [Geostrategic transformations as a political and economic environment of organizational changes]. Problemy sistemnogo pidothu v ekonomitci, no. 1 (69). ch. 1, pp. 16–24. [in Russian].
9. Shedyakov, V.E. (2018). (Post)modern – perekhod k politicheskoy kul'ture obshchestva znaniya ili kontrmoderna? [(Post) modern - a transition to the political culture of a knowledge society or counter-modern?] Politicus, vyp. 1, pp. 88–94. [in Russian].
10. Gamble, A. (2014). Crisis Without End? The Unravelling of Western Prosperity. UK: Palgrave Macmillan, 240 p.
11. Shedyakov, V. (2019). Creation and realization of organizational-management strategy during paradigm transformation. Organizational-economic mechanism of management innovative development of economic entities / ed. by M. Bezpartochnyi. Przeworsk: WSSG, vol. 3, pp. 345–364.
12. Shedyakov, V. (2019). Social technologies and communications: basic trends of changes. Scientific Development of New Eastern Europe: Proceed. of Intern. Scient. Conf. Riga, April 6th, part I, pp. 128–130.
13. Urry, J. (2000). Sociology Beyond Societies: Mobilities for the Twenty-First Century. London and New York: Routledge, 268 p.
14. Wallerstein, I. (2004). World-Systems Analysis. An Introduction. Durham and London: Duke University Press, 110 p.

Strengthening of the external contour of democracy is a condition for effective participation in international life

Shediakov Volodymyr Yevhenovych

Dr. Sc. (Sociology), free-lance (Kyiv)

The urgency of the problem is due to the key importance of increasing the level of creative activity of the broad masses of the population in the development and pro-social realization of their abilities to improve the quality of public life. Power of people is a ground of massif of creative search's increasing. Long-term sustainable development presupposes the harmony of the internal and external contours of democracy. The subject of the study is the external contour of democracy as a condition for effective participation in international life. The purpose of this article is to summarize the intermediate results of the study of the range of premises, the possibilities, effective forces and means of strengthening the external contour. The methodology of the work is based on a combination of logical and historical approaches in the analysis of socio-political processes as the basis of regulatory influences. The information base of the study is constituted by regulatory acts, domestic and foreign publications, studies on the development of both self-organization and tools of conscious influence on socio-political processes. Results of work are the analysis of approaches and opportunities / limitations of effective impact in socio-political processes at a strategic level. Ways to increase its productivity are proposed. The prerequisites for the reformation of the external contour of democracy are connected both with an increase in the value of life for everyone and the need to increase the array of pro-social creativity, and with a change in international life. Post-globalism is changing the balance of power and priorities in both international and domestic politics, putting subjectivity among the determining factors in the dynamics of different levels of regions. The more grounds society has, the more complex the internal structure, the more stable it is during periods of relative stability and change, the more capable of further development. Therefore, post-globalism as a form of interaction between cultural and civilizational worlds included the processes of decentralization, regionalization and globalization and became a natural stage in the organization of security and the development of mankind. Yes, and in supranational post-global structuring, on their principles are overgrown with opportunities in all spheres of life. At the same time, the current historical level extremely complicates the organizational and managerial preparation of activities, shifting the emphasis to stimulation and provision. In particular, it is required to implement the steps "to perceive the new to highlight regular and random, repeatable and unique", "to ensure timely inflow and processing of information as a prerequisite for knowledge", "to know in order to understand", "to understand for conscious decision-making and realization".

Key words: popular sovereignty, democracy, external contour, international life, international relations.

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 5

Коректура • *С. Корзун*

Комп'ютерна верстка • *Ю. Семенченко*

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 11,29. Ум.-друк. арк. 10,23.
Підписано до друку 04.11.2019. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефони +38 (0552) 39 95 80
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.